

પાત્ર, પુણ્ય અને સંયમ

[વિપાક, અંતકૃદશાઃ, અનુત્તરૌપપાતિકદશાઃ — એ નામના
૧૧મા, ૮મા અને ૯મા અંગગ્રંથોનો છાયાનુવાદ]

સંપાદક
ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ

Ramabhai D. Shah
Ahmedabad

શ્રી જ્ઞાન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ
c/o ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

श्री पूंजभाई जैनग्रंथमाला - २०

पाप, पुण्य અને સંયમ

[વિપાક, અંતકૃદંશાઃ, અનુત્તરીપપાતિકૃદંશાઃ— એ નામના
૧૧મા, ૮મા અને ૬મા અંગગ્રંથોનો છાયાનુવાદ]

સંપાદક

ગોપાલદાસ છવાભાઈ પટેલ

શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ
c/o ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ

પ્રકાશક
ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ
મંત્રી, શ્રી જૈન સાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ, અમદાવાદ
મુદ્રક
જીવજીહ્વા ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, કાળુપુર, અમદાવાદ

પ્રથમ આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર, ૧૯૪૦

પ્રાપ્તિસ્થાન
નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ અને મુંબઈ ૨

ઉપોદ્ધાત

૧

પાપ - પુણ્ય - સંયમ ! આ ત્રણ શબ્દોમાં એક રીતે આખું જૈન કર્મ-વિજ્ઞાન સમાઈ જાય છે. કોઈ પણ ધર્મમાર્ગ તરવેની ગણતરી અને સ્વરૂપ ગમે તેવાં બતાવતો હોય, પણ છેવટે જાણવા જેવું તો એ જ હોય છે કે, એ પોતાના અનુયાયીને કયાં કર્મ કરવાનો નિષેધ કરે છે, અને કયાં કર્મ કરવાને પ્રેરે છે. અલબત્ત, કર્મ કરવાં - ના કરવાં એ જ માત્ર ધર્મનું સંપૂર્ણ રહસ્ય નથી; કારણ કે કર્મ એ અતિશય સ્થૂલ વસ્તુ છે; અને તેની પાછળની ચેતન ભાવનાને પૂરેપૂરી વહન કરવા કે વ્યક્ત કરવાને અસમર્થ છે. તોય કોઈ પણ ધર્મનો સ્થૂલ પાયો તો અમુક પ્રકારનો કર્માકર્મનો વિધિ-નિષેધ-માર્ગ જ રહેવાનો. એ માર્ગમાં ધર્મતત્ત્વનો પ્રાણ પૂરેપૂરો ભલે ન સમાયો હોય, પણ તેનાં મૂળ તો તેમાં જ રહેલાં હોય છે. એટલે કોઈ પણ ધર્મમાર્ગની પરીક્ષા આપણે તેની કર્માકર્મની કલ્પના ઉપરથી કરીએ તો ખોટું તો ન જ કહેવાય.

જૈનોના પ્રાચીનમાં પ્રાચીન તથા મૂળભૂત ગણાતા^૧ જે ૧૨ અંગ ગ્રંથો છે, તેમાંથી ઊલટે ક્રમે ૧૧મા, ૯મા અને ૮મા

૧. અંગગ્રંથોની પણ પહેલાં 'પૂર્વ' નામના ગ્રંથો હતા એવી પરંપરા ચાલી આવે છે; પણ તે ગ્રંથો ઘણા જૂના સમયથી હુમ થયેલા ગણાય છે.

અંગ્રથમા ઉપર જણાવેલા કર્મકર્મ-માર્ગને લગતી કથાઓ સંગ્રહાર્ધ છે. ૧૧મા અંગ્રથ વિપાકસૂત્રમાં એ ખંડમાં થઈને અનુક્રમે પાપ અને તેનાં ફળનું તેમ જ પુણ્ય અને તેનાં ફળનું વર્ણન છે; નવમા અંગ્રથ ‘અનુત્તરૌપપાતિકદશાઃ’માં સંયમનું પાલન કરતાં કરતાં જેઓ એવી ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચ્યા છે કે, જેમને હવે ઉત્તમોત્તમ (અનુત્તર) સ્વર્ગલોકમાં અમુક કાળ વ્યતીત કર્યા બાદ એક જ વાર મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરી મુક્ત થવાનું છે, તેમની કથાઓ છે; અને આઠમા અંગ્રથ ‘અંતકૃદશાઃ’માં આ જન્મે જ સંયમના ઉત્કૃષ્ટ પાલનથી જેમણે સર્વ કર્મોનેા અંત આણી દીધો છે, અને જેથી મરતી વખતે જ જેમને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જવાની છે, તેમની કથાઓ છે. એટલે આ ત્રણે ગ્રંથો મળીને, જૈનમાર્ગ જે કર્મોનેા નિષેધ કરે છે અર્થાત્ જેમને ‘પાપ’ ગણે છે, જે કર્મોને વિહિત માને છે અર્થાત્ ‘પુણ્ય’રૂપ માને છે, અને જે કર્મોને આત્યંતિક મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર અર્થાત્ ‘સંયમ’રૂપ માને છે, એમનું એક પ્રકારનું સળંગ ચિત્ર આપણી આગળ રજૂ કરે છે. અને એ કારણથી જ એ ત્રણે ગ્રંથોને આ એક જ પુસ્તકમાં જોડી દેવાનું યોગ્ય માન્યું છે.

પ્રથમ આપણે પાપ અને તેનાં ફળની વસ્તુ લઈએ. આ ગ્રંથના પહેલા ખંડમાં આપેલી દશ કથાઓ દ્વારા સૂત્રકાર પોતાની માન્યતા મુજબનાં દશ મહાપાપો પસંદ કરે છે: અથવા વધુ ચોક્કસ શબ્દો વાપરીએ તો સમાજના કુલ પાપીઓમાંથી પોતાની માન્યતા મુજબનાં દશ મહાપાપીઓ

પસંદ કરે છે. * સત્રકાર એ દશ પાપીઓનું વિગતવાર વર્ણન કરે છે, તથા તેમની થતી અવગતિ કાળા અક્ષરે ચીતરી બતાવે છે. એનો અર્થ એ થયો કે, જૈનધર્મીઓને ઓછામાં ઓછી એ દશ પ્રવૃત્તિઓ ન કરવાનું તે વિધાન કરે છે. એ દશ પ્રવૃત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :

* અહીં એટલું નોંધવું જોઈએ કે, અત્યારે ઉપલબ્ધ વિપાકસૂત્ર મૂળ હવું તેવું કે તેટલું જ છે એમ કહી શકાય તેમ નથી. ચોથા અંગ સમવાયાંગમાં જ વિપાકસૂત્રના બે ક્રુતસ્કંધ જણાવ્યા નથી, તથા તેનાં ૪૩ અધ્યયનો જણાવ્યાં છે; ઉપરાંત કલ્પસૂત્રમાં તે માત્ર પાપકલ્પ-વિપાકનાં જ ૫૫ અધ્યયનો હતાં એમ જણાવ્યું છે. ઉપરાંત ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમાં વિપાકસૂત્રનાં બે દશ અધ્યયનો ગણાવ્યાં છે, તેમાંથી બેનાં નામ જ અત્યારના વિપાકસૂત્રમાં સીધેસીધાં જળવાયાં છે.

એ જ વસ્તુ આ પુસ્તકમાં આવતા આઠમા અંગ અંતકૃદશાંગ, અને ૯મા અંગ અનુત્તરૌવવાઇયદસાને પણ લાગુ પડે છે. ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમાં અંતકૃદશાંગનાં ૧૦ અધ્યયન જણાવ્યાં છે; જ્યારે આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથમાં તે ૯૩ છે. ઉપરાંત આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથમાં આઠ વર્ગો છે, ત્યારે ચોથા અંગ સમવાયાંગમાં તે તેના સાત વર્ગો જણાવ્યા છે. સ્થાનાંગમાં આ ગ્રંથનાં દશ અધ્યયયોનાં નામ આપ્યાં છે, તે આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથમાં છે જ નહિ, અને તેમાંનાં કેટલાંક ૯મા અંગમાં મળે છે! આજના ઉપલબ્ધ ગ્રંથનું 'દસાઓ' નામ, અને તેમાં અત્યારે મળતા 'આઠ' વર્ગો એ બે વચ્ચે દેખીતો વિરોધ છે.

૯મા અંગમાં અત્યારે ૩ વર્ગો અને ૩૩ અધ્યયનો છે. છતાં તેનું નામ 'દસાઓ' છે! જો કે અંગ ૩ અને અંગ ચારમાં તે તેને દશ અધ્યયન છે એમ જણાવ્યું છે. ત્રીજા અંગ સ્થાનાંગમાં

૧. સૂયાગીરી	૬. ફોજદારી
૨. જનવર પકડવાનો ધંધો	૭. વૈદ્ય
૩. ઈડાંનો વેપાર	૮. રસોઈયાપણું
૪. માંસનો વેપાર	૯. કામાસક્તિ
૫. રાજપુરોહિતપણું	૧૦. વેશ્યાપણું.

આ દશ જજ્ઞમાંથી, કયામાં જજ્ઞાવ્યા પ્રમાણે તો, આપણને ખરા ગુનેગાર લાગે તેવા એ જ જજ્ઞ છે : એક તો નં. ૧ માં જજ્ઞાવેલો સૂયાગીરી કરનારો સૂયો, અને નં. ૯ માં જજ્ઞાવેલો પોતાની કામાસક્તિમાં આડે આવનાર સાસુઓને જીવતી યાજ્ઞા નાખનાર રાજ. કારણ કે, કયાકારે સૂયાને સૂયો જોવાને કારણે દોષિત નથી ઠરાવ્યો; પણ તે સૂયો થઈ ખોટા કર ઉધરાવવા, ખોટા લાગા નાખવા, લાંચો ખાવી, ખોટા દંડ કરવા, ધાડો પડાવવી, આગ મુકાવવી, જૂઠું-પ્રપંચ કરવાં વગેરે અન્યાયી-ક્રૂર કર્મો કરતો હતો, માટે તેને દોષિત ઠરાવ્યો છે. તે જ પ્રમાણે કામાસક્ત રાજને માત્ર કામાસક્તિને કારણે દોષિત નથી ઠરાવ્યો; પણ પોતાની માનીતી રાણીને મારી નાખવાનું તે રાણીની શોકચોની માતાઓએ કાવતરું રચ્યું, તે કારણે તેમને ઈસાવીને જીવતી યાજ્ઞા નાખવા સારું દોષિત ઠરાવ્યો છે.

આનાં દશ અધ્યયનોનાં જે નામ આપ્યાં છે, તેમાંથી માત્ર ત્રણ નામો આજે મળતા અંગના ત્રીજા વર્ગમાં છે.

અર્થાત્ આ ત્રણેની આજે મળતી વાચના મૂળ વાચનાથી જુદી જ છે. દીકાકાર અભયદેવ આ ખીનાનો ખુલાસો કરી શકતા નથી; અને તેથી તે 'વાચનાંતર' કે 'જન્માંતર' ની કલ્પનાઓનો આશ્રય લે છે.

આકીના આઠ જણા તો પોત-પોતાને પરંપરા-પ્રાપ્ત ધંધાઓ કરી આજીવિકા ચલાવે છે; તેમ કરવામાં તેઓને અન્ય પ્રાણીઓની હિંસા કરવી પડે છે, એ જીદી વાત; પરંતુ એક ધંધેદારી તરીકે તેમનામાં બીજી કશી લુચ્ચાઈ કે અપ્રમાણિકતા નથી. નંબર ૨ માં જણાવેલો જનવરો ફાંદવાનો ધંધો કરનાર વાઘરી, નં. ૩ માં જણાવેલો ઈંડાનો વેપારી, અને નં. ૪ માં જણાવેલો માંસનો વેપારી, એ ત્રણના તો ધંધા જ એવા છે કે જેમાં પ્રાણીઓની હિંસા કરવી પડે. નં. ૫ માં જણાવેલા રાજપુરોહિતને રાજની સહીસલામતી કે અબ્યુદય માટે માંસપ્રધાન યજ્ઞ-યાગાદિ કર્યા કરવા પડે છે; નં. ૬ માં જણાવેલા ફેજલદારને રાજના ગુનેગારોને તેમણે કરેલા ગુનાઓ અનુસાર શિક્ષાઓ કરવી પડે છે; નં. ૭ માં જણાવેલા વૈદ્યને દરદીઓના રોગો અનુસાર વિવિધ પ્રાણીઓના માંસપ્રધાન ઉપચારો દર્શાવવા પડે છે; નં. ૮ માં જણાવેલા રસોધ્યાને રાજની રસોઈમાં જરૂરી માંસો તળવાં-સેકવાં પડે છે; અને નં. ૧૦ માં જણાવેલી વેશ્યાને નગરના ધનિકોનું પોતાના શરીર વડે મનોરંજન કરવું પડે છે. બીજી રીતે એ બધાં અન્ય પ્રજાજન જેવાં જ પ્રમાણિક છે, મહેનતુ છે, તથા પોતાના આહકોની જરૂરિયાતોની કાળજી રાખનારાં છે. પેલો વૈદ્ય તો “ગરીબ-તવંગર, રાજ-રંક, શ્રમણ-આહાણુ — એમ સૌ કોઈની એકસરખી ચિકિત્સા કરનારો છે; તથા તેને હાથે ભારે યશ છે.” પેલો ફેજલદાર પણ “રાજ પ્રત્યે ગુના કરનારાઓને જ તેમના ગુના અનુસાર” શિક્ષા કરે છે. એટલે તે બધા, પેલા શરૂઆતમાં જણાવેલા એની પેઠે ‘પાપી’ નથી; પેલા

બ તા ખરખર પાપા હતા; કારણ કે તેમણે પાતાના ધંધાની કે જીવનની જે સ્વાભાવિક કે કાયદેસર પ્રવૃત્તિઓ કહેવાય, તેમની મર્યાદાની ઉપરવટ થઈને ખાસ વિશેષ પાપકૃત્ય કર્યાં છે; ન્યારે આ બાકીના આઠ તો સમાજના વિવિધ ઉપયોગી ધંધા કરનારા મહેનતુ નાગરિકો છે. જે તેઓ દોષિત છે, તો તેમની પાસેથી માલ ખરીદનારા કે તેમની પ્રવૃત્તિનો લાભ ઉઠાવનારા તમામ નગરજનો વિશેષ દોષિત છે; એટલું જ નહીં, માંસ માટે જનવરને મારનાર ખાટકી કરતાં તેની પાસેથી માંસ ખરીદીને ખાનાર વિશેષ પાપી છે; કારણ કે તે જે બજારમાં માંસ ખરીદવા ન આવતો હોત, તો ખાટકીને જનવર મારી માંસ વેચવું ન પડત.

આ મુદ્દા ઉપર જરા આડા ફંટાઈને આટલો બાર મૂકવો પડ્યો એનું કારણ એ છે કે, પછીનો જૈનધર્મ આ બધી વસ્તુઓ માટે પ્રાણીવધ કરનારને જ દોષિત ગણી, ત્યાર બાદ તે વધજનિત વસ્તુઓનો વેપાર કરનાર દુકાનદારો, કે તે વસ્તુઓ ખરીદીને વાપરનારા નગરજનોને એ હિંસાદોષમાંથી કાંઈકે આતલ રાખે છે. હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા ત્રિચક્ષણ પુરુષ પણ પંદર કર્મોદાનો ગણાવતી વખતે છઠ્ઠું કર્મોદાન દાંત-વાણિજ્ય (એટલે કે હાથી વગેરેના દાંત, ચમરી વગેરેના કથ, ધુવડ વગેરેના નખ, શંખ વગેરેનાં અસ્થિ, વાઘ વગેરેનાં ચામડાં, તથા હંસ વગેરેનાં રોમઃ ઇત્યાદિ અંગોનાં વેપાર કરવો,) તેની બાબતમાં એટલું ઉમેરતા જાય છે કે, 'આ બધાં પ્રાણીઅંગો તેમને ઉત્પત્તિસ્થાને જઈ, ભેગાં કરી-કરાવી વેપાર કરવો, તે કર્મોદાન હોઈ ત્યાજ્ય છે; પરંતુ, ઉત્પત્તિ-સ્થાન સિવાયને બીજે સ્થળે તે બધાં ખરીદે કે વેચે તેમાં

દોષ નથી. કારણ કે, ઉત્પત્તિસ્થાનમાં તા ત મળવા માટ પૈસા આપી, તે તે પ્રાણીઓ મરાવવાં પડે છે.’

આવો ભેદ પાડવાની જરૂર શી રીતે પડી હશે, એ અત્યારે કલ્પવું મુશ્કેલ છે. યતિધર્મ તો કરવું-કરાવવું-અને અનુમતિ આપવી, એ ત્રણેને સરખાં જ માને છે; પરંતુ ગૃહસ્થધર્મની આખતમાં આવા આવા ભેદો સ્વીકારવાથી ધર્મતત્ત્વ સ્પષ્ટ થવાને અદ્ધે હણાયું છે. તેમાંય નં. ૬ માં જણાવેલો ફોજદાર તો રાજ્યતંત્રનો એક વક્ષાદાર સેવક છે. જે રાજ્ય દોષિત નથી, એના રાજ્યનો લાભ ઉઠાવનારા પ્રજાજનો દોષિત નથી, તો તે તંત્રનો એક સેવક શી રીતે દોષિત છે? કહેવું હોય તો આખા રાજ્યતંત્રને દોષિત કહો, તેમજ તે રાજ્યતંત્રનો લાભ ઉઠાવનારા સઘળા પ્રજાજનોને પણ દોષિત કહો; પરંતુ માત્ર ફોજદારને તેના ફોજદારીના કામ અદલ દોષિત ઠરાવવો એ તો દેખીતું અન્યાયી લાગે છે. ખેતી વડે જ પાકેલા દાણા ખાનાર દોષિત નહીં, પણ તે ખેતી કરનારો ખેડૂત પાખી; રાજ્યતંત્રનો લાભ ઉઠાવનાર પ્રજાજન દોષિત નહીં, પણ તે રાજ્યતંત્રની વ્યવસ્થા જાળવનાર સેવક દોષિત : એ જાતનો પાપની જવાબદારીનો ખ્યાલ ગૃહસ્થની આખતમાં પણ અદલવે જોઈએ; નહીં તો અહમદેશાદિ દેશોના આજના ઔદ્યોજ્ય કસાઈએ કાપેલું માંસ ખરીદવાથી પોતાને માંસ માટે જાનવર કાપવાની હિંસામાંથી મુક્ત થયેલા માને છે, તેવી જ જૂલ સામાન્ય જૈનવર્ગમાં પણ પેદા થવાનો સંભવ છે. અને આજ દેખાય છે પણ તેમજ. ખેતી અને રાજ્યતંત્ર એ બંને સામાજિક દષ્ટિએ અત્યાવશ્યક પ્રવૃત્તિઓને અધાર્મિક ગણવાથી જ ખેતીની પેદાશો, તે જ રાજ્યતંત્રની સુવ્યવસ્થા હેઠળ

વેચી ખાનાર વેપારી વાણિયો જ માત્ર ધાર્મિક બાકી રહે છે ! ધર્મવૃત્તિએ સામાન્ય જીવનનિર્વાહની આ બધી પ્રવૃત્તિઓની સામાન્ય જવાબદારીમાંથી ભાગી જવાની વૃત્તિ ન સેવવી જોઈએ.

હવે આપણે એ મુદ્દો છોડી, આગળ ચાલીએ. પહેલા ખંડની કુલ દસ કથાઓમાંથી સાત જીવહિંસાને લગતી છે; બાકીની ત્રણમાંથી પણ કામાસક્તિની કથાનું કેન્દ્ર સાસુઓની હિંસા જ છે; એટલે ખરી રીતે જીવહિંસાના વસ્તુ વિનાની એ જ કથાઓ રહી : (૧) સૂઆગીરીની કથાનું કેન્દ્ર ચોરી છે; જે વસ્તુ ન્યાયી રીતે તેની નથી તે વસ્તુ તે જીલમ-પ્રપંચ ઇત્યાદિથી પ્રજા પાસે પડાવે છે, તે જ તેનો ખાસ દોષ છે. (૨) વેશ્યા-પણાની કથાનું કેન્દ્ર અપ્રહ્મચર્ય છે. જે કે, એ વેશ્યા પોતાની તીવ્ર કામવાસનાને તૃપ્ત કરવા ખાતર કે શાથી ગણિકા બની હતી એવું કાંઈ કથામાં સ્પષ્ટ કહ્યું નથી. તો પણ એ મુદ્દાને જતો કરીએ. એટલે દસે કથાઓમાં મળીને કુલ ત્રણ મહાપાપ કથાકારે સ્પર્શ્યાં છે : હિંસા, ચોરી, અને અપ્રહ્મચર્ય. પાંચ મહાપાપમાંથી બાકી રહેલાં એ મહાપાપ અસત્ય, અને પરિગ્રહ એ બેને કાંતો ચોર્યની કથામાં કે હિંસાની કથાઓમાં ખોળી શકાય તેમ છે. એટલે વસ્તુતાએ પાંચ મહાપાપને જ કથાકારે આ કથાઓમાં સ્પર્શ્યાં છે એ ઉઘાડું છે.

પાપનાં ફળ વર્ણવવામાં કથાકારે જન્માંતર અને નરક-યાતના એ બે કલ્પનાઓનો ઉપયોગ કર્યો છે. અલગત વર્તમાન જન્મમાં પણ તે પાપીઓને પ્રાપ્ત થતું પોતાનાં પાપ-કર્મનું યથેષ્ટ કુફળ બતાવવામાં આવ્યું છે : પરંતુ બધી કથાઓમાં વાર્તાનું મધ્યબિંદુ વર્તમાન જન્મનું પાપકર્મ નથી; પરંતુ,

પૂવજન્મનું પાપ છે. ગૌતમ સ્વામી એ પાપાઆના વતમાન જન્મમાં દેખાતી ખૂરી વલેનું મૂળ કારણ, તેમના આ જન્મના કોઈ કૃત્યમાં નથી જોળતા; પરંતુ તેમણે પૂર્વે એવું તો શું પાપકર્મ કર્યું હશે?— એવો જ તેમનો પ્રશ્ન હોય છે. ઉપરાંત મૃગાપુત્રની કથામાં તો તેના આ જન્મના દુઃખના કારણ તરીકે કોઈ આ જન્મનું જ કૃત્ય બતાવી શકાય તેમ પણ નથી; કારણ કે જન્મથી જ તે દુઃખી હાલતમાં જન્મ્યો છે. તેવું જ ઉંચરદત્તની કથામાં તથા અંજૂની કથામાં પણ છે. આકીની સાત કથાઓમાં વર્તમાન જન્મનું પાપકૃત્ય ત્રણ દાખલામાં વ્યભિચાર છે, ત્રણ દાખલામાં હિંસા છે, અને એક દાખલામાં ગાદી માટે કાવતરું (પરિગ્રહયુદ્ધિ) છે.

નરકયાતના અને લખચોરાસીમાં ભ્રમણ — એ એ કલ્પનાઓ હિંદુધર્મ અને બૌદ્ધધર્મમાં પણ છે : જૈનકલ્પનામાં એ એ કરતાં ખાસ કરી વિશિષ્ટતા નથી. પ્રાચીન કાળમાં એ એ કલ્પનાઓને આધારે જ પાપકર્મની ત્યાગ્યતા બતાવવામાં આવતી. દરેક પાપકર્મ વિશ્વવ્યવસ્થામાં કેવી બાધા બની કરે છે, અને તે દરેકનો પ્રલાઘાત પોતાને કે બીજાને કેવો વેઠવો પડે છે, એ બતાવવાની રીત પ્રાચીનોએ સ્વીકારી નથી. તેઓ તો તે પાપકર્મની શિક્ષા જગતની બહાર એક અલગ સ્થાનમાં જ થતી બતાવે છે. પ્રાચીનોને મતે દરેક પાપકર્મ એ જાણે મુખ્યત્વે વ્યક્તિનું પોતા પ્રત્યેનું જ દુરાચરણ છે. બીજાને તો તેનાથી જે કાંઈ હાનિ-લાભ થતાં હોય તે થાઓ, — અમુક દાખલામાં તેના પાપકર્મથી બીજાં કેટલાંકને લાભ પણ થતો હોય — પરંતુ મુખ્યત્વે પાપકર્મનું પાપત્વ પોતાના આત્માની અધોગતિ કે અવગતિ કરવાપણામાં રહેલું છે, એવું

માનવાનું તેમનું વલણ સવિશેષ છે. કાયદાની પારભાષામાં કહીએ તો, દરેક પાપ એ વસ્તુતાએ રાજ્ય પ્રત્યે (અર્થાત્ સમાજ પ્રત્યે) કે ઈશ્વર પ્રત્યે ગુનો નથી, પરંતુ પોતાના જ આત્મા પ્રત્યે ગુનો છે.

એ અધા પાપીએને શાસ્ત્રકારે ‘સાગરોપમ’ વર્ષો સુધી નરકયાતના વેડતા તેમ જ લખચોરાસીમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતા બતાવ્યા છે; અને એ પ્રમાણે લગભગ સંખ્યાતીત વર્ષો સુધી તેમને પોતાના પાપની શિક્ષા બતાવતાં જાણે તે થાકતા જ નથી. સામાન્ય રીતે તો એમ જ માનવું પડે કે, એક જન્મમાં કરેલા મહાપાપનું ફળ જે આટલા અધા દીર્ઘકાળ સુધી વેડ્યા જ કરવાનું હોય, તો પાપીને તો કદી તરવાનો આરો જ નથી. કારણ કે જન્મોજન્મ જે અધમયોનિમાં તેને જન્મ લેવો પડવાનો, તે યોનિમાં વધુ પાપકર્મો કરવાની જ તેને તક કે પ્રેરણા મળ્યા કરવાની. પરંતુ શાસ્ત્રકારને એ વસ્તુ ઇષ્ટ નથી. તેથી દરેક પાપી, ગમે તેટલે લાંબે કાળે પણ — આપોઆપ — સુમાર્ગે આવી પહોંચે છે, અને છેવટે મુક્તિમાર્ગે પોતાની મુસાફરી શરૂ કરી શકે છે. છેવટે તેમ શાથી બને છે, એ કહેવાનો પ્રયત્ન શાસ્ત્રકાર નથી કરતા. તેમની કથાવસ્તુ ઉપરથી તો એમ જ માનવું પડે કે, જાણે આત્માની પોતાની જ એવી કોઈક સ્વભાવગત યોગ્યતા છે કે, ગમે તેટલી અધોગતિ થવા છતાં, છેવટે તે ઉન્નતિને માર્ગે અવશ્ય આવવાનો જ. જૈન શાસ્ત્રકાર આ બાબતમાં ગોશાલક આશ્રવિકના મત સુધી જાણે પહોંચી જાય છે. ગોશાલક પણ એવું જ માનતો કે, અમુક ભ્રમણ કર્યા પછી, જીવાત્મા આપોઆપ મુક્તિને માર્ગે આવી જ પહોંચવાનો. પરંતુ

ધર્મતત્ત્વને એ રીતે જ રખૂ થવા દેવું એ ઇષ્ટ નથી. કથાકારે અંતે પાપીમાં સદ્ભાવ પ્રાપ્ત થવાનું કાંઈક ઉચિત કારણ સ્પષ્ટ બતાવવું જોઈએ. એ કારણનું કાંઈક ઝાંખું સૂચન કથાકારે કર્યું છે એમ કહી શકાય. જે મનુષ્યજન્મથી એ પાપી સન્માર્ગે વળે છે, તે જન્મમાં સાધુના સદ્ગુણોથી અર્થાત્ સત્સંગથી એનામાં કાંઈક અપૂર્વ સદ્ભાવ પ્રાપ્ત થતો હોય, એવું સૂચન કથાકાર કરે છે. અને એ સૂચન બસ ગણી શકાય તેવું છે. અંતે અંધારું દૂર થવાનો ઉપાય બહારથી અજવાળું આવે એ જ હોય છે. અંધારાને પોતાને જ વલોવ્યા કરીએ, તો માત્ર તેમાંથી તો અજવાળું પ્રગટવાની કાંઈ સૂરત જ દેખાતી નથી.

૩

હવે આપણે પુણ્ય અને તેનાં ફળની વસ્તુ ઉપર આવીએ. આ અંધના બીજા ખંડમાં પુણ્ય અને તેનું ફળ વર્ણવતી કથાઓ મૂકી છે. તે બધી કથાઓ ઉપરથી વાચક જોઈ શકશે કે, કથાકારે એક જ વસ્તુને પુણ્ય તરીકે રખૂ કરી છે : અને તે—કોઈ સાધુપુરુષને યથેષ્ટ અન્ન-પાન જમાવવાની. ઉપલક નજરે એ વસ્તુ જૈન સાધુઓએ પોતાનું પેટ ભરવા માટે ઉપજવી કાઢેલી ભ્રમણા જેવી જ લાગે. પરંતુ, આવા પ્રાચીન અંધોની બાબતોમાં માત્ર ઉપલક નજરને જ વળગી રહેવું બસ નથી. ગયા ફકરાને અંતે આપણે જોઈ આવ્યા તેમ, અજ્ઞાનાંધકારમાં પ્રકાશ ઉત્પન્ન કરવાનો એક જ માર્ગ છે—ગમે તે ઉપાયે દીવો પ્રદીપ્ત કરવો. પરંતુ એ દીવો કાંઈ અંધકારને મસખ્યા કરવાથી નહીં પ્રગટે, કે રૂની દીવેટને ગમે તેટલા ઘીમાં લાંબો વખત બોળી રાખવાથી પણ નહીં

પ્રગટ. તેને માટે તો સળગતી ન્યોત જ મેળવવી પડે. એટલે સર્વં પુણ્યોના મૂળ કારણ તરીકે એકલા સત્સંગને જ રજૂ કરવામાં શાસ્ત્રકારે ભારે ગ્રીણુવટ વાપરી છે. એ આપણે કબૂલ કરવું જોઈએ. આક્રી, માત્ર ધાકથી, કે માત્ર લાલચથી માણસને કદી પુણ્યશાળી કરી શકાયો નથી અને કરી શકાશે પણ નહીં. જો કે, કથાકારે એ સૂક્ષ્મ વસ્તુને જે રીતે રજૂ કરી છે, તે રીતે તો તેમાંથી એવું સમજાઈ જવાનો સંભવ છે કે, માત્ર સાધુને જમાડીએ, એટલે બધું આપોઆપ મળી જાય! અને આજે જૈન શું, બધા ધર્મોમાં એવી ભ્રમણા દઢમૂળ થઈ ગઈ દેખાય છે. સાધુસંતોને સમાજ સાથે જોડી રાખનારો એકમાત્ર રસ્તો ભિક્ષા છે; તેને કારણે જ સાધુસંતો પોતાનું નિર્જન એકાંત છોડી સમાજમાં આવે; અને ગૃહસ્થો પણ તે દ્વારા જ તેમનો સંપર્ક સાધી શકે — એ બધું ખરું; પણ ગૃહસ્થ ભિક્ષા આપીને જ કૃતાર્થતા માને, તો તો ભારે હાનિ જ થાય. સાધુના સંપર્કથી તેણે કાંઈક લાભ ઉઠાવવો જોઈએ; તો જ તે સંપર્કનું કાયમી કે કાંઈક નક્કર ફળ તેને મળ્યું કહેવાય. અલખત, સાચો સાધુપુરુષ, આપણામાં ન્યોત જગાવે છે ત્યારે, તે તેણે ધર્મોપદેશથી કે શાનાથી જગાવી એ કહેવું મુશ્કેલ છે; તેથી જ કથાકારે માત્ર સાધુભિક્ષાને જ પુણ્યરૂપ જણાવીને થોભી જવું કદાચ યોગ્ય માન્યું હોય. ધર્મતત્ત્વનો હૃદયમાં ઉદય થવો એ વસ્તુ એવી ગૂઢ છે કે, તેનાં કારણોની તપાસમાં પડવું એ વ્યર્થ મહેનત છે. તેને માટે કહી શકાય તેવું કોઈ કારણ હોય તો તે એ જ છે કે, સાચા સત્પુરુષનો સંપર્ક. અને કથાકારે તેને જ આગળ ધરીને સંતોષ માન્યો છે, એ યોગ્ય જ કહ્યું છે.

હવે આપણે સંયમ અને તેના ફળની વસ્તુ ઉપર આવીએ. આ અંથના ત્રીજા અને ચોથા ખંડમાં સંયમ અને તેના ફળનું વર્ણન કરતી કથાઓ સંઘરેલી છે. ત્રીજા ખંડમાં સંયમની જ કથાઓ છે; પરંતુ તેના ફળરૂપે સીધી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી બતાવાઈ; પરંતુ અનુત્તર — અર્થાત્ સર્વોત્તમ કે સર્વથી ઉપરના — એવા દેવલોકોમાંથી એકાદમાં લાંબો વખત રહ્યા બાદ, ફરી મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત કરી, ફરી સંયમાચરણ કરીને મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી બતાવવામાં આવી છે. પરંતુ ચોથા ખંડમાં તો આ જન્મના સંયમાચરણને અંતે જ સીધી મોક્ષપ્રાપ્તિ બતાવવામાં આવી છે. એ બે પ્રકારના સંયમોની વિગતો તપાસીએ તો તેમાં એવો કશો ફેર આપણને નથી દેખાતો, કે જેથી એકને અંતે મોક્ષ ન પ્રાપ્ત થતાં, વધુ એક મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થવાની આવશ્યકતા સ્વીકારવી પડે. બંને પ્રકારના સંયમોની શરૂઆત અને અંત સરખાં જ છે; એટલે આપણે તો એ સાધકોના પૂર્વ કર્મસંચયમાં જ એવી કોઈ વિશેષતા શોધવી રહી કે જેથી, એક જ પ્રકારનો માર્ગ અપભ્યાર કરવા છતાં એકને મુક્તિ પ્રાપ્ત થઈ, બ્યારે બીજાને થોડુંક અંતર બાકી રહી ગયું. પરંતુ તેનેય એક જ મનુષ્ય જન્મબાદ મુક્તિની પ્રાપ્તિ તો નિશ્ચિત જ છે; તેને ફરી લખચોરાસીમાં પાછા પડવાપણું નથી જ. એટલે સંયમના એ બંને પ્રકારોને વસ્તુતાએ એક જ માની લઈએ તો પણ ખોટું તો નથી જ. ગમે તેમ હો, પણ, જૈનમાર્ગ પાપ તેમજ પુણ્ય બંનેને અંતે તો હેય કોટીનાં ગણી, આ સંયમ-માર્ગને જ એકમાત્ર વિહિત — અર્થાત્ કરવા યોગ્ય કર્મરૂપ

માને છે. એટલે આપણે તેની વિગતો જરા વિસ્તારથી તપાસીએ.

ત્રીજા અને ચોથા ખંડમાં આપેલી સંયમી સાધકોની બધી કથાઓમાં એક વસ્તુ આપણે સળંગ જોઈ શકીએ છીએ કે, તે બધા દાખલાઓમાં સાધક કોઈ ઉત્તમ કુળમાં જ જન્મેલો હોય છે; તેની કેળવણી અને ઉછેર ઉત્તમ પ્રકારનાં હોય છે; તથા તે પોતાના જીવનમાં ક્રમપ્રાપ્ત સુખાદિ ભોગવતો ત્યાં સુધી વિહર્યા કરે છે, જ્યાં સુધી તેને જીવનમાં પહેલી વાર કોઈ ધર્માત્મા પુરુષનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા મળે છે. પરંતુ એક વાર તે ધર્મોપદેશ સાંભળવા પામતાં જ તેના હૃદયમાં એવી કોઈ અપૂર્વ લગની જાગે છે — એવો કોઈ અપૂર્વ પ્રકાશ પ્રગટે છે કે બધાં સુખાદિ તજી તે એકદમ કઠોર સંયમમાર્ગે આચરવાને કટિબદ્ધ થઈ જાય છે, અને તેને એકધારી તીવ્રતાથી પાર પહોં પાડે છે. આ વસ્તુ જ એવા મુક્ત થવા સરળથેલા મહાપુરુષોની વિશેષતા છે. જે વસ્તુ સામાન્ય જનસમુદાયના માથા ઉપર થઈને પસાર થઈ જાય છે, તે વસ્તુ તેમના હૃદયને આરપાર વીધી નાખે છે : બીજા બધા નગરજનો તીર્થકરાદિનો ઉપદેશ સાંભળી, તેમને વંદનાદિ કરી, કૃતાર્થતા માનતા ઘેર પાછા ફરે છે; જ્યારે આ મહાપુરુષો ત્યાંને ત્યાં થોભી જાય છે, અને એક પ્રકારનો ઉત્કટ નિશ્ચય કરી દે છે, તથા ત્યાંને ત્યાં પ્રગટ પહોં કરી દે છે. પછી તે ઘેર પાછા જાય છે, તો તે માતપિતા વગેરેની રજા લેવા જ. અને તે રજા પહોં તે ગમે તેમ કરીને — ગમે તેવી પટામણી મનામણી કે સતામણીઓ છતાં — અચૂક મેળવીને પાછા આવે છે જ.

ત્યાર બાદ તેમની સાચી સાધના શરૂ થાય છે. પ્રથમ તો તે પ્રવ્રજ્યાની દીક્ષા લે છે, અને ઘણું ખરું પાંચમહાવ્રતો ધારણ કરે છે; ત્યાર બાદ તેજ કર્મસ્થાનો તજવાં, પોતાના માર્ગમાં જંગલ રહેવું, વગેરે બાબતો તેઓ આપોઆપ આચરી લે છે. કથાકાર તે બધી વસ્તુઓની વિગતમાં ઊતરવાનો ખાસ પ્રયત્ન નથી કરતા; પરંતુ ખીજા જૈન ગ્રંથોમાંથી તે બધી સામાન્ય વસ્તુઓ સમજી લેવાનું જણાવીને સંતોષ માને છે. જે સાચો મુમુક્ષુ છે, તે એવી બધી વસ્તુઓનો સહેજે સાધી લે — એવું માની જ લેવું જોઈએ. જેને પૂર્વ કર્મોનો પણ ક્ષય સાધી મુક્તિ મેળવવી છે, તે નવાં પાપકર્મો કરીને નવું કર્મબંધન ઊભું ન જ કરે. એટલે એ નિષેધાત્મક ભાગ પડતો મૂકીને કથાકાર તરત તે આખી સાધનાના વિધાનાત્મક ભાગ ઉપર આવે છે. અને એ ભાગ જ તે બધા જ સાધકોની સાધનાનો ખાસ ભાગ છે. અને તે ખીજો કોઈ નહીં પણ કર્મક્ષય પ્રાપ્ત કરાવનાર તપનો. ખીજી બધી સાધના તો મુખ્યત્વે ‘સંવર’ — એટલે કે ઠાંકણરૂપ છે — અર્થાત્ નવાં કર્મ આત્મામાં પેસવા ન દેવા માટે કિલ્લારૂપ છે. પરંતુ આ તપ-ધ્યાન જ ખાસ ‘નિર્જરા’ રૂપ છે — અર્થાત્ સંચિત કર્મોને ખંખેરી નાંખાવનાર છે.

તે તપ પણ ભારે ભારે — વિકટ — લાંબા લાંબા — ઉપવાસોરૂપ જ છે. બધા સાધકોની સાધનાનું તે કેન્દ્રબિન્દુ છે. આ વસ્તુ ઘણી રીતે વિચારવાને યોગ્ય છે. હિંદુ-બૌદ્ધ વગેરે ઘણા ઘણા મુખ્ય ધર્મોમાં ઉપવાસને શરીરશુદ્ધિ અને તે દ્વારા ચિત્તશુદ્ધિનું કારણ માની, ઠીક ઠીક સ્થાન મળ્યું છે. પરંતુ જૈનધર્મમાં આ વસ્તુ સૌથી જુદી છે. અહીં

ઉપવાસ માત્ર શારીરિક શુદ્ધિનું સાધન નથી, પરંતુ આત્મ-શુદ્ધિનું જ સીધું — મુખ્ય સાધન છે. ખીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, યોગમાર્ગ, ભક્તિમાર્ગ, કર્મમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ — એ બધા માર્ગોની પેઠે આ એક જુદો સ્વતંત્ર ‘ઉપવાસમાર્ગ’ છે. જૈનધર્મમાં તપનાં વિવિધ અંગો ગણાવતાં, માત્ર શરીર-ક્લેશ ઉપરાંત પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, (વડીલસાધુની) સેવા-શુશ્રૂષા, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનનો સમાવેશ પણ તપની વ્યાખ્યામાં કરવામાં આવ્યો છે (તત્ત્વાર્થ ૦ ૯-૨૦); તેમજ તે ધ્યાનનું સ્વરૂપ વર્ણવતાં તેમાં પાતંજલ યોગમાર્ગની પેઠે ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ જ વર્ણવવામાં આવ્યો છે; પરંતુ આ કથાઓમાં તો તપના ઉપવાસ અંગ ઉપર જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. શરીર દ્વારા તપ કરતી વખતે ચિત્તને પણ કાંઈક સંયમનમાં રાખવાનું તો હશે જ; પરંતુ આ શરીરક્લેશ ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે નથી, એ યાદ રાખવાનું છે. આ શરીરક્લેશ તો ધ્યાનની પેઠે — કદાચ ધ્યાન કરતાં પણ વધારે એવું આવશ્યક — સ્વતંત્ર સાધન છે. એમ પણ કહી શકાય કે, એવા ભયંકર — મારણાંતિક — ઉપવાસો દરમિયાન ધ્યાનને યોગ્ય પરિસ્થિતિ તો ભાગ્યે જ સધાતી હોય. હેમચંદ્રાચાર્ય જેવા યોગી પ્રાણાયામની આવશ્યકતા-અનાવશ્યકતા વિચારતી વખતે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહે છે: “પ્રાણાયામાદિથી કાંઈ મોક્ષમાર્ગ સધાતો નથી જ. પ્રાણાયામથી મન:સ્વાસ્થ્ય પ્રાપ્ત થવાને બદલે ઊલટો ક્લેશ થાય છે. કારણ કે, પૂરણ, કુંભન અને રેચન વગેરે કરવામાં શરીરને ઘણું કષ્ટ પડે છે; અને તેનાથી ચિત્તવિપ્લવ થાય છે. આમ પ્રાણાયામ ઊલટો મુક્તિમાં વિઘ્નકારક છે.” [૬/૧-૫]

જ્યાં પ્રાણાયામ જેવી વસ્તુ પણ ચિત્તસ્વાસ્થ્યને વિદ્વંસકરક મનાઈ છે, ત્યાં આવા લાંબા લાંબા તીવ્ર ઉપવાસો તો ચિત્ત-સ્વાસ્થ્યને છેક જ બગાડી મૂકનારા ગણીએ, તો તેમાં કશું ખોટું નથી. બહુ તો, ચિત્ત ઉપર કાબૂ રાખી, મરણની આકાંક્ષા કર્યા કરવાનું રોકવામાં આવે; પરંતુ સઘળા સમય દરમ્યાન ચિત્તને એકધારું ધ્યાનસ્થ રાખવામાં આવે એમ બનવું અશક્ય છે.

ખીજ એક નવાઈની વાત તો એ છે કે, નાના-મોટા સૌ મરતી વખતે મારણાતિક સંલેખનાવ્રતને જ સ્વીકારે છે; અને જેઓ મુક્ત થાય છે, તેઓ પણ તે વ્રતને અંતે છેલ્લે શ્વાસે જ મુક્ત થાય છે. અર્થાત ન ખાવું, અને હમેશને માટે ન ખાવું — એ વસ્તુને એક સ્વતંત્ર સાધન તરીકે જ જાણે સ્વીકારવામાં આવી છે. તે દરમ્યાન ધ્યાન કર્યા કરવું, કે ધ્યાન સતત કરી શકાય માટે જ ઉપવાસ — એવો જરા સરખો ઉલ્લેખ કયાકારે કર્યો નથી. સઘળો બાર જાણે ઉપવાસ ઉપર જ છે. જે ધ્યાન ઉપર જ બાર હોત, તો તો અંતે ચિત્તવૃત્તિ સદંતર લીન થવાનો — કે એવો કાંઈક ઉલ્લેખ જરૂર સાથે કરાયો જ હોત. અહીં તો બધા સાધકો જે દિવસે દીક્ષા લે છે, તે જ દિવસથી ચાર ટંકના, છ ટંકના, આઠ ટંકના, એમ પખવાડિયાના, અને મહિનાના ઉપવાસો કરવાનું જ શરૂ કરે છે. જાણે એ જ એમનું ધર્મભાગમાં પ્રયાણ ન હોય! જે કોઈ મુખ્ય મુખ્ય તપો તે બધા સ્વીકારે છે, જેવાં કે ગુણુરત્ન, બિંધુપ્રતિમા, રત્નાવલી, કનકાવલી, વગેરે, એ બધાં પણ માત્ર ઉપવાસનાં જ તપો છે. એવાં મોટાં તપ ન પણ સ્વીકારે, પણ દીક્ષાના દિવસથી નિરંતર ચાર

ટંક કે છ ટંકના ઉપવાસ જ મરતા લગી કર્યા કરે, તો તેટલા તપકર્મથી પણ મુક્તિ પામ્યાના દાખલા કથાકારે સંઘર્યા છે.

અર્થાત, આ ઉપવાસનું સાધન એક સ્વતંત્ર 'સાધન-માર્ગ' છે. તેનું નામ આપણે 'ઉપવાસમાર્ગ' રાખી શકીએ. જૈનધર્મમાં અન્યત્ર ઘણાય સાધકોની સાધનાનાં વર્ણન છે. પરંતુ શુક્લધ્યાન કે ધ્યાન એવા શબ્દ માત્રના ઉલ્લેખ વિના, માત્ર ઉપવાસને જ મુખ્ય સાધન તરીકે રજૂ કરવાનું તો આ કથાઓમાં જ બન્યું છે. આ સાધનાની સર્વોત્તમ કક્ષાએ પહોંચેલાનું વર્ણન પણ તે સાધનાને અનુરૂપ જ છે. તે સાધકના સુકાયેલા શરીરને તથા વિવિધ અવયવોને સૂકામાં સૂકી ચીજો સાથે સરખાવીને વર્ણન કરતાં કથાકાર જાણે થાકતા જ નથી. એ વર્ણન આ કથાઓમાં ઠેરઠેર મળશે, પરંતુ ત્રીજા-ખંડમાં ધન્યની કથામાં એ વર્ણનને છેલ્લી કોટિએ લઈ જવામાં આવ્યું છે. વિવિધ અવયવોની કૃશતાનું કમકમાટી જીવને એવું કારમું વર્ણન કરી કરીને કથાકાર તે સાધકના તપનું 'રૂપ-લાવણ્ય' વર્ણવે છે (અયમેચાહ્વે તવહ્વલાવણ્યે હત્યા).

'મહાસીહનાદસુત'માં ભગવાન યુદ્ધ પણ પોતાની તપશ્ચર્યા વર્ણવતાં ધરાધર આવું જ વર્ણન કરે છે. તે કહે છે: 'હે સારિપુત્ર ! હું એક જ જણના ધરમાંથી ભિક્ષા લઈ, એક કોળિયા ઉપર જ રહેતો; અથવા એ ધરમાંથી ભિક્ષા લઈ એ કોળિયા ઉપર - એ પ્રમાણે સાત ધરમાંથી ભિક્ષા લઈ સાત કોળિયા ઉપર જ રહેતો હતો. એક વાર દત્તિમાં આવે તેટલું લેતો. . . . એમ સાત દત્તિ અન્ન લઈને તે ઉપર જ

નિર્વાહ કરતો હતો. એક દિવસને આંતરે જન્મતો હતો, એ દિવસને આંતરે જન્મતો હતો. . . . એમ સાત દિવસને આંતરે જન્મતો હતો, અથવા પખવાડિયામાં એક જ દિવસ જન્મતો હતો.

“કેટલાએક શ્રમણુબ્રાહ્મણોની એવી દષ્ટિ છે કે, આહાર વડે આત્મશુદ્ધિ થાય છે. તે કેવળ ખોર ખાઈને રહે છે; ખોરનું ચૂર્ણ ખાય છે, ખોરનો ઉકાળો પીએ છે; અથવા ખોરનો જ બીજો કોઈ પદાર્થ ખનાવીને ખાય છે. હું એક જ ખોર ખાઈને રહેતો એવું મને યાદ છે. હે સારિપુત્ર! તું એમ સમજીશ નહીં કે તે સમયે ખોર બહુ મોટાં હતાં. હાલ જેવાં ખોર છે, તેવાં જ તે સમયે પણ હતાં. આ પ્રમાણે એક જ ખોર ખાઈને રહેવાથી મારું શરીર અત્યંત કૃશ થતું ચાલ્યું. જેવા આસીતક વેલના અથવા કાલવેલના ગાંઠા સ્પષ્ટ દેખાય છે, તેવા મારા અવયવના સાંધા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા. મારી કેડ જિંટના પગ જેવી દેખાતી હતી. ઘટમાળ જેવી દેખાય છે, તેવી મારી કરોડ દેખાતી હતી. ભાગી ગયેલા ઘરના વાંસ જેમ આડાઅવળા થઈ ગયેલા હોય છે, તેવો મારો અરડો દેખાતો હતો. મોટા કૂવામાં પડેલા નક્ષત્રના પડછાયાની જેમ મારી આંખો જીંડી ગયેલી દેખાતી હતી. કડવા તુંબડાને કાચું કાપી તડકામાં નાખતાં જેવી રીતે તે કરમાઈ જાય, તેમ મારા માથાની ચામડી ચીમળાઈ ગઈ હતી. હું જ્યારે પેટ ઉપર હાથ ફેરવવા જતો, ત્યારે પૂંઠની કરોડ મારે હાથે અડકતી; અને પૂંઠની કરોડ ઉપર હાથ ફેરવવા જતાં પેટની ચામડી હાથને અડકતી. આવી રીતે મારી પૂંઠની કરોડ ને પેટની ચામડી એક થઈ ગઈ હતી. શૌચ

માટે કે લઘુશંકા માટે એસવાનો પ્રયત્ન કરતાં હું ત્યાં જ ગમડી પડતો. અંગ ઉપર હાથ ફેરવતાં દુર્બલ થયેલા વાળ આપોઆપ ખરી પડતા હતા. આવા ઉપોષણને લીધે મારી આવી સ્થિતિ થઈ હતી.”

આ ગ્રંથમાં ત્રીજા અને ચોથા ખંડની અધી કથાઓમાં સાધકની લાંબા ઉપવાસને અંતે યરાચર આવી જ સ્થિતિ થયાનાં વર્ણન સળંગ મળી આવશે. પરંતુ નવાઈની વાત એ છે કે, ગૌતમ યુદ્ધ આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરીને પણ ‘મુક્તિનો માર્ગ ન મળવાથી’ આહાર ખાવાનું શરૂ કરવા તરફ વળે છે; જ્યારે આ કથાઓના જૈન સાધકો તો હવે શરીર બહુ નબળું પડી ગયું છે, તથા તેનાથી હવે હરવાફરવાની યરાચર ક્રિયા થઈ શકે તેમ નથી એવું જાણી, મરણાંત ઉપવાસનું વ્રત-લઈ, તેને છોક જ નષ્ટ કરી દે છે, અને પછી કથાકારના જણાવ્યા મુજબ છેલ્લે શ્વાસોચ્છ્વાસે, “જે વસ્તુ માટે તેમણે મુંડન કરાવ્યું હતું, બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું હતું, સ્નાન-છત્ર-જોડાનો ત્યાગ કર્યો હતો, ભૂમિ ઉપર સૂવું — પાટિયા ઉપર સૂવું — ભીખ માગવી વગેરે ખાખતો સ્વીકારી હતી, તથા પારકાનો તિરસ્કાર-માનાપમાન વગેરે સંકટો અને વિદ્વો સહન કરવાનું મંજૂર રાખ્યું હતું, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી”-ને તેઓ સિદ્ધ-યુદ્ધ તથા મુક્ત થાય છે.

૫

આ વસ્તુ જ જૈન માર્ગની વિશિષ્ટતા છે. યુદ્ધ ભગવાનને તો તપશ્ચર્યાના માર્ગમાંથી મુક્તિનો માર્ગ ન મળ્યો, કારણ કે, તે માર્ગમાં તેમને મતે ‘આર્ય પ્રજ્ઞા’ ન હતી (તં કિસ્સ

હેતુ । હિમિસ્સા યેવ અરિયાય પઞ્જાય અનધિગમા^૧). આ જગાએ આવીને તો તે ધ્યાનસુખ તરફ વળ્યા. તે કહે છે : “ મારા પિતા શાક્યના ખેતરમાં કામ ચાલતું હતું તે સમયે જાંબુડાના ઝાડ નીચે શીતલ છાયામાં બેસી પ્રથમ ધ્યાન પ્રાપ્ત કરી લીધાની મને સ્મૃતિ હતી. હે અગ્નિવેસ્સન ! તે સ્મૃતિને અનુસરી મને વિચાર થયો કે, એ જ બોધનો માર્ગ હોવો જોઈએ . . . . મને એમ લાગ્યું કે, મોજમજના પદાર્થોના ભોગ વિના, અને અકુશલ વિચારો વિના જે સુખ મળે છે, તે સુખથી હું શા માટે ખીલું ? પછી મેં એવો વિચાર કર્યો કે, તે સુખથી હું ખીનાર નથી. પરંતુ તે સુખ અત્યંત દુર્બલ થયેલા દેહને મળવાનું નથી, માટે થોડો થોડો આહાર ખાવાનો મેં વિચાર કર્યો, અને તે પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યો.”

આમ એક જ બાબતમાં બે જુદા ધર્મપુરુષો જુદો અભિપ્રાય આપીને છૂટા પડે છે. પરંતુ તેથી તે બંનેમાંથી કોઈને ખોટા માનવાની જરૂર નથી. એટલું કહેવું જ બસ થાય કે, બંનેની પ્રકૃતિ અથવા શ્રદ્ધા જ મુખ્ય વસ્તુ છે. એ શ્રદ્ધા ઉત્કટ હોય, તો તમે પ્રાણાયામથી પણ તમારું અભીષ્ટ પ્રાપ્ત કરી શકો, અસુક દોઢ શેર ધાતુની મૂર્તિને આખો વખત નવડાવવા-ઘોવરાવવા વડે પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, ધ્યાનથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, મનન-નિદિધ્યાસનથી પણ પ્રાપ્ત કરી શકો, કે છેવટે નર્ચા દેહદમનથી પણ કરી શકો. તત્ત્વની દષ્ટિએ બધા માર્ગો અતત્ત્વરૂપ છે, તેમ જ તે બધા જ

૧. મજ્જિમનિકાય — મહાસીહનાદ સુત્ત.

તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવનારા પણ હોઈ શકે છે. કારણ કે પરમતત્ત્વ અધારી પર છે.

તો પણ આ ઉપવાસમાર્ગ અથવા દેહદમનનો માર્ગ, એક સાધનામાર્ગ તરીકે ધ્યાનમાં લેવા જેવો તો છે જ. કોઈ પ્રકારની શંકા-કુશંકા કે સંકલ્પ-વિકલ્પ કર્યા વિના પોતાના શરીરને સતત તાવ્યાં જ કરવું; અને અંતે તે તાવણીમાં તેને સદંતર હોમી દેવું—એ વસ્તુ સાચે જ વીર-માર્ગ છે. જે મહાપુરુષ સેંકડો નર-નારીમાં આવી કઠોર રીતે પ્રાણાર્પણ કરવાની હિંમત, સહનશીલતા અને શ્રદ્ધા પ્રગટાવી શકે, તેને સાચે જ મહા-વીર ગણવો જોઈએ. મોટા મોટા રાજાઓના સુખ-વિલાસમાં મગ્ન કુમારો, મોટા મોટા નગર-શેઠો અને સંઘવીઓના સુખશાલી પુત્રો જેનો એક જ વાર સ્પર્શ થતાં ઘર-આર અધું જ તણ, કઠોરમાં કઠોર તથા ક્ષણે ક્ષણે વેદનાનો અનુભવ કરાવતું શારીરિક તપ હસતે મોઢે સ્વીકારવા તૈયાર થઈ જાય, તે પુરુષની મહત્તા વિષે શું કહેવું? અને એ અધા યુવાનો અને યુવતીઓની વીરતાનાં પણ શાં વખાણ કરવાં? ભક્ષે તેમણે અંતે સત્ય પ્રાપ્ત કર્યું કે ન કર્યું; પણ જેને પોતે સત્ય માન્યું તેને માટે આવો ભીષણ ત્યાગ, આવું ભીષણ તપ સ્વીકારવા તેઓ તૈયાર થયા, એ વસ્તુ તેમનામાં વ્યાપેલા અદમ્ય પુરુષાર્થ અને દૃઢ એકનિષ્ઠાનાં સાક્ષી છે.

આજે ભક્ષે આપણે એમણે અખત્યાર કરેલા માર્ગ વિષે શંકા ઉઠાવીએ; તથા દેહદમનથી શું એમ કહી, નાક મરોડીએ. પરંતુ, છેવટે એક નક્કર વસ્તુ આપણે સ્વીકારી લીધા વિના નથી જ ચાલવાનું કે, સાધકની ઉપાસના પૂર્ણતાની ભક્ષે હોય,

પણ તે ઉપાસના પોતે તો એકાંગી જ હોવાની. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહીએ તો, અપૂર્ણ સાધનો દ્વારા પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવી હોય, તો એકાંગી થયા વિના જાણે ચાલતું જ નથી. શરીર-મન-આત્મા એ ત્રણેનો એક સરખો - એક સાથે વિકાસ એ સામાન્ય કેળવણીનું લક્ષ્ય ભલે રહે; પરંતુ કોઈ પણ આખતમાં પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનારને અમુક વસ્તુઓ જતી કર્યા વિના ચાલે તેમ જ નથી. શરીર અને મન ખંને સરખાં વિકસ્યાં હોય એવા દાખલા ઇતિહાસમાં મળી શકે છે; પરંતુ, ત્યારે 'એક જ સામાન્ય' - પણાની છાપ મોટે અક્ષરે તેમના ઉપર ચોટેલી સાફ દેખાય છે.

આક્રી, આધ્યાત્મિક પ્રગતિની આખતમાં અખત્યાર કરાયેલાં સાધનોની આખતમાં વસ્તુસ્થિતિ એવી છે કે, અમુક જ સાધન કાર્યકર છે અને અમુક નથી, એવો ભેદ પાડી શકાતો નથી. કારણ કે, ઉપર જણાવી આવ્યા તેમ, છેવટે તો મુખ્ય સાધન ભાવના છે - શ્રદ્ધા છે. આક્રીનાં સાધનો તો તે ભાવના અથવા શ્રદ્ધાને ઉત્તેજિત કરવા કે ગતિમાન કરવા પૂરતાં જ કામનાં છે. એટલે જેમ વૈદકીય જગતમાં, તેમ આધ્યાત્મિક જગતમાં પણ, જુદી જુદી ઉપચારપદ્ધતિઓ તત્ત્વની દૃષ્ટિએ જોતાં એકસરખી મિથ્યા છે, અથવા એકસરખી સાચી છે. છેવટે તો કોઈ પણ ઉપચારપદ્ધતિ જેટલે અંશે દરદીની જિજ્ઞવિષાને જાગૃત કરી શકે છે, તેટલે અંશે જ કાર્યકર નીવડે છે. ઘણી વાર સાચી દવા માનીને આપેલી ખોટી શીશીની દવાએ પણ ધાર્યું પરિણામ જ નિપજાવ્યાના દાખલા મળી આવે છે. તેવી જ રીતે કલ્પનામાં જ વાગેલી ટાંકણીને કૃત્રિમ શસ્ત્રક્રિયા દ્વારા કાઠી ખતાવ્યા બાદ જ જખમ રુઝાયા

લાગ્યાના કિસ્સા વૈદકમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. તેમ જ આધ્યાત્મિક વૈદાની આખતમાં પણ છેવટે તો જીવનના મૂળ ચેતનપ્રવાહને સ્પર્શ કરવાની વસ્તુ જ મુખ્ય છે. એ વસ્તુ કોઈ પણ બાહ્ય સાધન દ્વારા સિદ્ધ થાયો. એટલે જીવ જ તપશ્ચર્યાદિથી મૂળ પ્રવાહને ન પહોંચી શક્યા, તે જ તપશ્ચર્યાદિથી અનેક જૈન સાધક વીરો તે પ્રવાહને પહોંચી ગયા હોય, તો તેમાં શંકા લાવવા જેવું કશું નથી.

સવાલ એક જ રહે છે કે, કોઈ પણ સાધનામાર્ગ કાર્યકર થઈ શકે એ વસ્તુ તત્ત્વની દષ્ટિએ સાચી ભલે હો; પણ તેથી જ કદાચ એ જાણવાની જરૂર બની થાય છે કે, કયો સાધનમાર્ગ સમાજમાં આદર્શ તરીકે રહે તો સામાન્ય સમાજજીવનમાં કાંઈકે આરોગ્ય — પુરુષાર્થ — અને વીરતા હજીવાને બદલે પ્રગટે અને પ્રચાર પામે. રામકૃષ્ણપરમહંસ બ્રહ્મ તંત્રમાર્ગ માટે કહેતા કે, ભલે તેનાથી સત્યને પામી શકાતું હોય; તો પણ ઘરમાં જેમ બારણા દ્વારા પેસી શકાય છે, તેમ ઘરમાંથી ગંદું પાણી બહાર નીકળવા રાખેલા ખાળ દ્વારા પણ પેસી શકાય છે; તો પછી ખાળ દ્વારા પેસવા કરતાં મુખ્ય બારણા દ્વારા પેસવું વધુ ધ્યક્ષવાન્નેગ નથી ?

એ રીતે જોવા જતાં, દેહદમન, અને કોઈ પણ ભાવનાના સ્થૂળ બાહ્ય છેડા ઉપર પણ સરખો જ ભાર મૂકનાર જૈન માર્ગ સામાજિક દષ્ટિએ પણ અનિચ્છનીય નથી જ. દેહદમન, વાસનાનિરોધ, જીવદયા, અથવા દશવૈકાલિકના શબ્દોમાં કહીએ તો, અહિંસા-સંયમ-તપ એ ત્રણ વસ્તુઓને જ 'પરમ મંગલ' રૂપ - ધર્મરૂપ - માનનાર ધર્મમાર્ગ સમાજજીવનને સાચે જ ઉપકારક થઈ શકે તેમ છે. આજે પણ યુરોપીય રાષ્ટ્રોમાં

જે યાદવાસ્થલી વારંવાર વ્યાપતી જણાય છે, તેના મૂળમાં જોઈએ તો અસંયમ, અને હિંસાની વસ્તુ જ માલૂમ પડશે. ઇંદ્રિયોને છૂટીદોર મૂકવાનો આદર્શ રાખો (અબ્રહમચર્ય), તો પછી તેમની તૃપ્તિ માટે જોઈતા પદાર્થો મેળવવા માટે (પરિગ્રહ), ચોરી, જૂઠું અને અંતે હિંસા આવકારવાં જ રહ્યાં. પરંતુ જે સમાજમાં ઘરખાર-મોજશોખ-ધનઐશ્વર્ય આદિ ત્યાગીને ઇંદ્રિયનિગ્રહી તપસ્વી થવું એને જ શ્રેયરૂપ માનવામાં આવતું હોય, અને એ બધાના મૂળમાં અહિંસાની વ્યાપક ભાવના હોય, તો સમાજવિગ્રહનાં ઘણાં કારણો ઓછાં થઈ જાય એ દેખીતું છે.

અલબત્ત, એ અહિંસાની ભાવના ઘણી સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે; અને તેનું અનુશીલન પ્રજ્ઞાપૂર્વક થવું જોઈએ. નહિ તો અત્યારની જૈન અહિંસાની માફક એ અહિંસા પોતે જ હિંસાની પોષક એવી ભારે અસામાજિક વસ્તુ બની જાય. હું અહિંસક રહું તેટલા માટે ખેતી કરવાનો ભાર અને પાપ હું ખીજા ઉપર નાખવા ઇચ્છું, અથવા રાજ્યતંત્રના બધા લાભ તો ક્ષેત્ર ઇચ્છું, પણ તેની આવશ્યક સેવાઓને નરકપ્રાપ્તિ કરાવનાર માની નિંદ્રું, તો તે હિંસા કરતાં પણ વધારે ખરાબ હિંસા થઈ; કારણ કે, તેમાં તો હું જાતે બચું માટે ખીજાને પાપમાં નાખવા ઇચ્છું છું. એમાં તો ધર્મવૃત્તિનો જ નર્થો અભાવ છે; અને એ ભાવનાને અસામાજિક ગણી વખોડી કાઢવી જ જોઈએ. અહિંસા એ વીરવૃત્તિ છે, હિંસાખી કે ગણતરી-બાજ — કાયરવૃત્તિ નથી. એ ધર્મે તો યતિધર્મને જ વિહિત ગણીને શાંતિ પકડવી જોઈએ; તેની ભાવના હેઠળ ગૃહસ્થપણું શક્ય નથી.

*

*

*

*

આ ગ્રંથમાં અનુવાદિત કરેલા ત્રણ અંગગ્રંથાના વિષયને લગતી કંઈક લાંબી ચર્ચા ઉપર કરી લીધી. હવે આ અનુવાદ પૂરતી એક-બે વસ્તુઓ અંતે જણાવી લઈએ. આ માળાનાં અન્ય પુસ્તકોની જેમ આ પુસ્તકને અંતે (વિશેષનામોની) સૂચિ આપી છે, પરંતુ સુભાષિતસંગ્રહ આપી શકાયો નથી. તેનું કારણ એ છે કે, આ ત્રણ ગ્રંથોમાં એકે શ્લોક કે ગાથા જ આવતાં નથી. જે થોડીઘણી ગાથાઓ આવે પણ છે, તે કથાઓનાં નામની સંગ્રહગાથાઓ છે. તોપણ એટલું નોંધવું જોઈએ કે, કેટલીક કથાઓમાં ઠેરઠેર સાધુ થવા ઇચ્છનારને સમજાવીને પાછો વાળવાના પ્રયત્ન વખતે જે સવાલજવાબ થાય છે, તે સુભાષિત જેવા જ છે; તથા કોઈ પણ 'અમણુકાવ્યનું' અનુરૂપ વસ્તુ બની શકે તેવા છે. અર્જુનક માળી (મુદ્દગરપાણિ) અને ગુણસુકુમારની કથાઓ તો પોતે જ એક મહાસુભાષિત જેવી છે.

અનુવાદમાં કોઈ કોઈ જગાએ અમુક વિગતો કે વર્ણનોની પુનરુક્તિ થતી દેખાશે. પરંતુ તે બાબતમાં થોડીઘણી લાચારી જ કબૂલ કરવી પડે તેમ છે. જુદી જુદી વાર્તાઓના સાધકોનાં જન્મ-યુવાવસ્થા-દીક્ષા-અને તપની વિગતો બધી જ કથાઓમાં લગભગ એકસરખી જ છે. મૂળગ્રંથમાં જ સંખ્યાબંધ કથાઓને માત્ર વિશેષનામોની વિગતોમાં જ ફેર હોવાને કારણે એકાદ મુખ્ય કથાને અંતે યાદીરૂપે જોડી દેવામાં આવી છે. બીજી કેટલીક વાતો એકાદ વિગતમાં જ વિશેષતા હોવાને કારણે જુદી આપવી પડી છે. તેવે સ્થળે ઉપર જણાવેલી વિગતો ટૂંકમાં પણ ઉલ્લેખી જવી જ પડે; નહીં તો કથાનાં જુદાં જુદાં અંગો વચ્ચે પ્રમાણ જ ન જળવાય.

કથાઓમાં જ્યાં ત્યાં સમાન અર્થવાળા જ સંખ્યાબંધ શબ્દો કે વિશેષણો સાથે જ વપરાયેલાં માલૂમ પડશે. જૈન કથાપદ્ધતિની એ એક વિશેષતા છે. ટીકાકારો એ બધા શબ્દોની બાબતમાં પુનરાવૃત્તિનો દોષ ન લાગે માટે થોડો થોડો અર્થભેદ બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ ઘણીવાર તો ‘એ બધા શબ્દો સમાન અર્થના જ છે’ એમ પણ સ્પષ્ટ કહી દે છે. વાર્તાના અદ્ભુત રસની જમાવટમાં એ પ્રકારની શૈલી ઉપયોગી જણાવાથી, એ બાબતમાં સંક્ષેપ સાધવાની દાનત રાખી નથી. વાર્તાના રસમાં એ વસ્તુ ખટકતી નથી, પરંતુ પોષક નીવડે છે.

અનુક્રમણિકા

ઉપોદ્ધાત ૩

ખંડ ૧લો

પાપનાં કથો

૧. મૃગાપુત્રની કથા	૩
૨. ઉન્નિઝતકની કથા	૧૯
૩. અભયસેનની કથા	૩૧
૪. શકટની કથા	૪૧
૫. બૃહસ્પતિદત્તની કથા	૪૫
૬. નંદિવર્ધનની કથા	૪૮
૭. ઉમ્બરદત્તની કથા	૫૨
૮. શૌરિકદત્તની કથા	૬૦
૯. દેવદત્તની કથા	૬૪
૧૦. અન્ભૂની કથા	૭૩

ખંડ ૨જો

પુણ્યનાં કથો

૧. સુખાહુની કથા	૭૯
---------------------------	----

ખંડ ૩જો

સંયમનાં કથો

૧. બલીકુમારની કથા	૯૭
૨. ધન્યની કથા	૧૦૪

ખંડ ઈથો

સુકતોની કથાઓ

૧. ગૌતમકુમારની કથા	૧૨૩
૨. ગજસુકુમારની કથા	૧૩૧
૩. પદ્માવતીની કથા	૧૪૭
૪. મુદ્ગરપાણિની કથા	૧૫૫
૫. અતિમુક્તકની કથા	૧૬૩
૬. કાલીની કથા	૧૬૭
સૂચિ	૧૭૭

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

અંક ૧ લેા

પાપનાં ફળો

જે કેડ બાલા હહ જીવિયટ્ટી પાવાઈ કમ્માઈ કરંતિ રહા ।
 તેં ધોરહુવે તમિસંઘયારે તિવ્વાભિતાવે નરણ પડંતિ ॥
 તિવ્વં તસે પાણિણો થાવરે ય જે હિંસતી આયસુહં પડુચ્ચા ॥
 જે હ્લસણ હોહ અદત્તહારી, ણ સિવ્વસતી સેયવિયસ્સ કિંચિ ।
 પાગલ્લિમ પાણે બહુણંતિવાતિ, અતિવ્વતે ઘાતમુવેતિ બાલે ॥

[સૂત્ર૦ ૧-૫,૩-૫]

સુધર્માસ્વામી કહે છે : હે જ્ઞુ ! પૂર્વે મેં મહર્ષિ મહાવીરને
 પૂછ્યું હતું કે નરક શાથી પમાય છે. તેના જવાબમાં તેમણે મને
 કહ્યું :

‘ સંસારમાં જે કોઈ અજ્ઞાની કૂર મનુષ્યો યોતાના જીવિતને
 અર્થે પાપકર્મો કરે છે, તથા યોતાના સુખ માટે સ્થાવર-જંગમ
 પ્રાણીઓની કૂરતાથી હિંસા કરે છે, ચોરી કરે છે, તથા સંયમ-
 માર્ગનું જરા પણ પાલન કરતા નથી, તેઓ ઘોર અધિકારવાળાં,
 તથા તીવ્ર વેદનાઓવાળાં નરકોમાં પડે છે.’

મૃગાપુત્રની કથા

જૂના સમયમાં મૃગાગ્રામ નામે નગર હતું. તેમાં વિજય નામે ક્ષત્રિય રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેની રાણીનું નામ મૃગાદેવી હતું. તે બંનેને મૃગાપુત્ર નામે પુત્ર હતો. તે જન્મથી જ આંધળો-મૂગો-બહેરો-કૂબડો તથા પક્ષાઘાતી^૧ હતો. તેને હાથ-પગ-કાન-આંખ-નાક વગેરે ઇન્દ્રિયા ન હતી; પરંતુ તેમને આકાર માત્ર હતો. મૃગાદેવી તે બાળકને એક ગુપ્ત ભોંયરામાં કોઈ જાણે નહિ તે રીતે કાળજીપૂર્વક ઉછેરતી હતી.

તે જ નગરમાં બીજો પણ એક જન્મ્બાધ મનુષ્ય રહેતો હતો. તે કોઈ દેખતા માણસની સાથે, તેણે પકડેલી લાકડીને આધારે ઘેર ઘેર ભીખ માગતો હતો અને લોકોના દિલમાં દયા ઊપમ્મવી, જેમ તેમ પેટ ભરતો હતો. તેનું માથું જથરપથર રહેતું, અને તેની પાછળ માખોનાં ટોળાં બાણુગણ્યા કરતાં.

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આગળ જાણી લોકોનાં ટોળાંટોળાં તેમનાં દર્શને જવા માટે ઊભટચાં. નગરના રાજમાર્ગોમાં, તેમ જ શેરીએ શેરીએ જ્યાં જુઓ ત્યાં શ્રમણ ભગવાન

૧. મૂળમાં 'વાયવ' (-વાતરોગી) શબ્દ છે. અર્થાત્ લક્વાવાળો.

મહાવીર પધાર્યાની વાત ચાલવા લાગી, અને સર્વત્ર લોકોની મેદની જામી ગઈ.

આ બધી ધમાલનો અવાજ સાંભળી, પેલા આંધળાએ પોતાને દોરનારને પૂછ્યું : ‘ભાઈ! આજે મૃગાગ્રામમાં એવું તે શું થયું છે, જેથી લોકોનાં ટોળેટોળાં આમ દોડાદોડી કરી રહ્યાં છે? આજે નગરમાં ધ્રુવનો, સ્કંદનો, રુદ્રનો, શિવનો, કુબેરનો, નાગનો, યક્ષનો, ભૂતનો, નદીનો, તળાવનો, વૃક્ષનો, ચૈત્યનો કે, પર્વતનો કોઈ ઉત્સવ છે, કે કોઈ ઉદ્યાનયાત્રા છે, અથવા ગિરિયાત્રા છે?’

ત્યારે પેલાએ તે આંધળાને કહ્યું : ‘આજે એવો કોઈ ઉત્સવ કે ઉજવણી તો નથી; પરંતુ ભગવાન મહાવીર આજે આ તરફ પધાર્યા છે, અને ગામખહાર ઈશાનખૂણામાં આવેલા ‘વંદનપાદપ’ ઉદ્યાનમાં^૧ ઊતર્યા છે, તેથી એમનાં દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે.’

આ સાંભળી આંધળાએ કહ્યું, ‘હે ભાઈ! આપણે પણ ચાલ ત્યાં જઈએ અને ભગવાનનાં દર્શન કરીએ. એવા સંતસાધુઓનું નામ કે ગોત્ર પણ આપણે કાને પડી જાય, તો પણ મોટું ફળ મળે છે; તો તેમની પાસે જઈ, તેમને નમસ્કારાદિ કરી, તેમનો સદુપદેશ સાંભળવાથી તો કેટલો બધો લાભ થાય! માટે ચાલ, આપણે ત્યાં જઈએ અને ખીજા જન્મનું કાંઈકે ભાથું બાંધીએ!’

પછી તે આંધળો પેલા માણસે પકડેલી લાકડીને આધારે જ્યાં મહાવીર ભગવાન હતા ત્યાં આવ્યો, અને તેમને વંદન-

૧. ત્યાં સુધર્મ યક્ષનું મંદિર હતું, એવું મૂળમાં વધારે છે.

પ્રદક્ષિણાદિ કરી; એક તરફ ઊભો રહ્યો. ભગવાન મહાવીરે પણ ત્યાં આવેલા સૌને ધર્મોપદેશ કર્યો.

કથા પૂરી થયા બાદ બધા વીખરાઈ ગયા, અને પોત-પોતાને ઘેર ચાલ્યા ગયા. તે અરસામાં ભગવાનના મોટા શિષ્ય ઇંદ્રભૂતિ નામના સાધુ^૧ સંયમ અને તપ આચરતા તેમની સાથે જ ફરતા હતા. તે સાડાસાત હાથ ઊંચા હતા; તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમાન ગૌર હતો; તે ઉગ્ર તપસ્વી હતા; ઘેર બ્રહ્મચારી હતા ધ્યાનરત હતા; તથા શાસ્ત્રજ્ઞ હતા. તેમણે આજના ટોળામાં પેલા અંધ માણસને જ્ઞેયો હતો. સ્વારથી તેમને ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછવાનું મન થયું હતું. લોકો વીખરાઈ ગયા બાદ, તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને શ્રદ્ધા-પૂર્વક તેમને પૂછવા લાગ્યા.

ગૌતમ — ભગવન્ ! કોઈ માણસ જન્મથી જ અંધજો જન્મેલો હોય ?

મહાં — હા, હોય.

ગૌં — ભગવન્ ! તેવો માણસ ક્યાં છે ?

મહાં — હે ગૌતમ ! આ નગરમાં જ વિજયરાજ તથા મૃગાદેવી રાણીનો પુત્ર જન્મથી જ અંધજો જન્મેલો છે. તેને હાથ-પગ-કાન-આંખ-નાક વગેરે ઇંદ્રિયો જ નથી, માત્ર તેમનો આકાર છે. તેને મૃગાદેવી એક ગુપ્ત ભોંયરામાં કોઈ જાણે નહિ તે રીતે કાળજીપૂર્વક ઉછેરે છે.

૧. તેમની વિશેષ માહિતી માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૩,૨૪૦,૨૬૨.

ગૌં — ભગવન્! આપ રજ આપો તો હું તે આળકને જોઈ આવવા ઇચ્છું છું.

મહાં — ભલે!

સારથાદ, ભગવાનની અનુજ્ઞા મળવાથી રાજ થયેલા ગૌતમ ત્યાંથી નીકળ્યા અને કશી ઉતાવળ કર્યા વિના, અસંભ્રાંત ચિત્તે તથા ધૂંસરા જેટલે દૂરથી આગળની જમીન જોતા જોતા મૃગાગ્રામ નગરમાં દાખલ થયા, અને જ્યાં મૃગાદેવીનો મહેલ હતો, ત્યાં આવી પહોંચ્યા.

મૃગાદેવીએ ભગવાન ગૌતમને આવતા જોયા. આથી અત્યંત ખુશી થઈ, તેણે તેમનો વંદનાદિ સત્કાર કર્યો તથા પૂછ્યું: ‘હે દેવાનુપ્રિય! આપના પધારવાનું પ્રયોજન શું છે, તે મને કહો.’

ગૌતમે કહ્યું: ‘હે દેવાનુપ્રિયે! હું તમારો પુત્ર જોવા આવ્યો છું.’

તે સાંભળી, મૃગાદેવીએ પછી જન્મેલા પોતાના ચાર પુત્રોને સર્વ શણુગારોથી વિભૂષિત કર્યા અને તેમને ગૌતમ મુનિને પગે લાગવાનું કહ્યું. પછી તેણે ગૌતમ મુનિને કહ્યું, ‘હે ભગવન્! આ મારા પુત્રો છે. તેમને જુઓ.’

ગૌતમે કહ્યું, ‘હે દેવાનુપ્રિયે! હું તમારા આ પુત્રોને જોવા માટે અહીં નથી આવ્યો. મારે તો તમારો પ્રથમ જન્મેલો પેલો આંધળો પુત્ર જોવા છે!’

મૃગાદેવીએ કહ્યું: ‘હે ગૌતમ! તમને કયા જ્ઞાનીએ કે તપસ્વીએ મારું રહસ્ય જાણી લઈને કહ્યું છે, જેથી તમને એ વાતની ખબર પડી છે?’

ગૌતમે કહ્યું : 'હે દેવાનુપ્રિયે ! મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણુ ભગવાન મહાવીરે મને એ વાત કહી છે, તેથી હું તે જાણું છું. મારા એ ગુરુ ધર્મના આદિકર્તા છે, તીર્થંકર છે, ખીન્ન કોઈના ઉપદેશ વિના સ્વયં તત્ત્વબોધ પામેલા છે, સર્વ પુરુષોમાં તથા લોકોમાં શ્રેષ્ઠ છે; સમગ્ર જગતના નાથ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનારા, જ્ઞાનરૂપ, ધર્મદેશક, ધર્મસારથિ, ધર્મચક્રવર્તી, કેવલજ્ઞાની, જિન, સકલ તત્ત્વના વેત્તા, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી છે.'

આ પ્રમાણે મૃગાદેવી ગૌતમ સાથે વાતચીત કરી રહી હતી, તેવામાં જ પેલા મૃગાપુત્રને ખવરાવવાનો સમય થયો. એટલે મૃગાદેવીએ ગૌતમને કહ્યું, 'હે ભગવન્ ! તમે અહીં થોડીવાર થોભો, હું તમને હંમણ્યાં જ મારો તે પુત્ર બતાવું છું.'

આમ કહી, મૃગાદેવી પોતાના ખાનગી રસોડામાં ગઈ. ત્યાં જઈ તેણે પોતાનાં કપડાં બદલી નાખ્યાં. ત્યારબાદ એક ઠેલણુગાડીમાં પુષ્કળ ખાન, પાન, મુખવાસ, મેવો વગેરે પદાર્થો ભરીને, તેને ધકેલતી ધકેલતી તે ગૌતમ ઊભા હતા ત્યાં આવી અને કહેવા લાગી, 'ભગવન્ ! તમે મારી પાછળ પાછળ આવો, હું તમને મૃગાપુત્ર પાસે લઈ જઈ છું.'

ગૌતમ મૃગાદેવીની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. મૃગાદેવીએ પેલા ભોંયરા પાસે આવીને ગાડી થોભાવી, તથા પોતાનું મોં ચાર-બેવડું કરેલા વસ્ત્રથી બાંધતાં બાંધતાં ગૌતમને કહ્યું, 'ભગવન્ ! તમે પણ તમારું મોં મૂમતીથી^૧ બાંધી લો.'

૧. 'મુહુપોત્તિયા' । જૈન સાધુઓ શ્વાસોચ્છ્વાસથી જીવનંતુ ન હણાય માટે મોંએ પટ્ટી બાંધે છે તે.

ગૌતમે તે પ્રમાણે મેં બાંધી લીધું. પછી મૃગાદેવીએ મેં આડું રાખી, ભોંયરાતું બારણું ઉઘાડ્યું. ઉઘાડતાં વેંત જ અંદરથી મરેલો સાપ ગંધાતો હોય કે તેવું બીજું પ્રાણી સડીને ગંધાતું હોય તેવી તથા તેથી પણ વધારે ખરાબ એવી દુર્ગંધ નીકળી. ભોંયરાની અંદર પેલો મૃગાપુત્ર હતો. તેને ખાનપાનની વાસ આવતાં જ તે અત્યંત આતુરતાથી તે બધું ખાવા લાગી ગયો. થોડીવારમાં તો ખાધેલું બધું તેને હજમ પણ થઈ ગયું, અને તેના શરીરમાંથી પરુ અને કોહી બનીને નીકળવા લાગ્યું. પછી પેલો છોકરો તે પરુ અને કોહી ચાટવા લાગ્યો.

ગૌતમને આ બધું જોઈ એવો વિચાર આવ્યો : ‘અહો ! આ છોકરો પોતાનાં પૂર્વે કરેલાં,^૧ જૂનાં કોઈ અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનું માડું ફળ ભોગવી રહ્યો છે. મેં કોઈ નરકો કે ત્યાંના જીવો જ્યાં નથી. પરંતુ આ જીવ તો સાક્ષાત્ નરકની જ વેદના ભોગવી રહ્યો છે, એવું ચોખ્ખું દેખાય છે.’

ત્યારબાદ મૃગાદેવીની રજા લઈ, ગૌતમ ત્યાંથી નીકળી, જ્યાં ભગવાન મહાવીર હતા ત્યાં પાછા આવ્યા. તથા તેમને ત્રણ વાર જમણી બાજુથી પ્રદક્ષિણા કરીને નમસ્કાર કર્યાં. ત્યારબાદ તેમણે તેમને કહ્યું : ‘હે ભગવન્ ! આપની રજા લઈ હું મૃગાદેવીને ઘેર ગયો, અને ત્યાં મેં તેનો પુત્ર જોયો. તેને જોઈ મને વિચાર આવ્યો કે, આ છોકરો પોતાનાં પૂર્વે

૧. ‘પ્રાયશ્ચિત્તાદિથી ઘોઈ ન નાખેલાં’ એવું વિશેષણ મૂળમાં વધારે છે.

કરેલાં, જૂનાં કોઈ અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનું માહું ક્ષણ ભોગવી રહ્યો છે. તો હે ભગવન! એ જીવ પૂર્વજન્મમાં કાણ હતો, તેનું નામ શું હતું, તેનું ગોત્ર શું હતું, તે કયા ગામ કે નગરમાં રહેતો હતો, તથા તેણે તે જન્મમાં શું દીધું-ભોગવ્યું-આચર્યું હતું, કે જેને કારણે તે આ જન્મમાં સાક્ષાત્ નરકની જ વેદના ભોગવે છે ?”

ભગવાને કહ્યું : હે ગૌતમ! પૂર્વે આ જંબુદ્વીપમાં ભારતક્ષેત્રમાં ‘શતદ્વાર’ નામે નગર હતું. તેમાં ધનપતિ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરની નજીક અમ્બિપૂણા તરફ વિજયવર્ધમાન નામે શહેર^૧ હતું. તે શહેરના તાલુકામાં ખીજાં પાંચસો ગામ હતાં. વિજયવર્ધમાન શહેર ‘એકાદિ’ નામના સૂયાની^૨ હકૂમત હેઠળ હતું. તે સૂયો મહાઅધાર્મિક હતો, તથા દુરાચારી તરીકે તેણે લોકોમાં નામના મેળવી હતી. શીલ, વ્રત વગેરેના ક્ષેષ વિનાનો તે એકાદિ અધર્મી-ચરણમાં જ પ્રીતિવાળો હતો, તથા વિજયવર્ધમાન શહેર તથા તેનાં પાંચસો ગામ ઉપર અધિકાર ચલાવતો હતો. લોકો ઉપર ભારે કર નાખીને, ખેડૂતોને ધીરેલા ધાન્યથી બમણું-તમણું પડાવીને, લાંચો લઈને, તેમનું અપમાન કરીને, ગમે તેવા

૧. મૂળમાં તેને માટે ‘લેટ’ શબ્દ છે. તેનો અર્થ, ‘આસપાસ માટીની દીવાલવાળું શહેર’ થાય છે.

૨. મૂળમાં ‘શબ્દ્રૂટ’ શબ્દ છે. ટીકાકાર તેનો ‘મંડલોપજીવી રાજનિયોગિક:’ એવો અર્થ આપે છે. પરંતુ એ નામનો ઐતિહાસિક રાજવંશ પણ મહારાષ્ટ્ર-ગાળામાં ઈ. સ. ત્રીજા સૈકાથી છઠ્ઠા સૈકા સુધી રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજ્યો પોતાને સાત્યકિના વંશજ યાદવો ગણતા હતા.

લાગા ઊભા કરીને, એકના વાંક માટે આખા ગામ ઉપર દંડ નાખીને, મરજીમાં આવે તેની પાસે પૈસા પડાવીને, ધાડો પડાવીને, આગ મુકાવીને, અને વણજરો કે સંઘો લૂંટાવીને તે વિજયવર્ધમાન શહેર તેમ જ તેનાં પાંચસો ગામડાંના લોકોને રંગડતો હતો, ભ્રષ્ટ કરતો હતો, ધમકાવતો હતો, મારતો હતો, અને લૂંટતો હતો. શહેરના માંડલિકો, યુવરાજો, રામના માનીતાઓ, મુખીઓ,^૧ કૌટુંબિકો, નગરશેઠો,^૨ કે ખીજ પણુ ગામના આગેવાનોને કોઈ કાર્ય—વ્યવહારની આખતમાં, કોઈ વિચારણાની આખતમાં, કોઈ ખાનગી વાતની આખતમાં, કોઈ ફેંસલાની આખતમાં, કે કોઈ વાદવિવાદની આખતમાં તે સાંભળવા છતાં કહેતો કે, ‘મેં નથી સાંભળ્યું’; ન સાંભળવા છતાં કહેતો કે ‘મેં સાંભળ્યું છે’; જોવા છતાં કહેતો કે, ‘મેં નથી જોયું’; કહેવા છતાં કહેતો કે, ‘મેં નથી કહ્યું’; ક્ષેવા છતાં કહેતો કે, ‘મેં નથી ક્ષીધું’, અને જાણવા છતાં કહેતો કે, ‘નથી જાણ્યું’.

આ પ્રમાણે કરનારો, આ પ્રમાણે કરવાની નિષ્ઠાવાળો, તથા આ પ્રમાણે કરવાની (જ) આવડતવાળો, તે એકાદિ આ રીતે બહુ પાપકર્મ તથા વેરબંધન એકઠું કર્યા કરતો હતો. વખત જતાં તે એકાદિને અત્યંત પીડાકારી એવા સોળ રોગો એક સાથે લાગુ થયા : જેમકે, શ્વાસ, ખાંસી, જ્વર, દાહ, શ્લેષ્મ, ભગંદર, હરસ, અજીર્ણ, આંખનું શળ,

૧. મૂળમાં ‘માડંબિક’ છે. જેની આસપાસ જે યોજન સુધી ખીજું ગામ નથી તેવું ગામ ‘મડંબ’ કહેવાય. તેનો અધિપતિ તે માડંબિક.

૨. મૂળમાં ‘સાર્થવાહ’ છે.

માથાનું શળ, અરુચિ, આંખ અને કાનની વેદના, ખરજ, જલોદર અને કોઠ.^૧ તેણે પોતાના કુટુંબીઓને બોલાવીને કહ્યું : ‘હે દેવાનુપ્રિયો! તમે બધા વિજયવર્ધમાન શહેરના તરભેટાઓમાં, ત્રણ રસ્તાઓમાં, ચાચરોમાં, ચોકોમાં તથા શરીરે શરીરે એવી ઘોષણા કરાવો કે, જે કોઈ વૈદ્ય, જાણુકાર કે નૂસખાખાજ^૨ મારા આ સોળ સ્થાગમાંથી એક રોગને પણ મટાડશે, તેને મોં માગ્યું ધન આપવામાં આવશે. આવી ઘોષણા તમે બે વાર, ત્રણ વાર કરાવો.’

એકાદિના કુટુંબીઓએ એ પ્રમાણે વિજયવર્ધમાન શહેરમાં બેત્રણવાર ઘોષણા કરાવી. તે સાંભળી, કેટલાય વૈદ્યો, વૈદ્યપુત્રો, જાણુકારો અને નૂસખાખાજો ચિકિત્સાને લગતાં શસ્ત્રો, પાત્રો, શસ્ત્ર તીક્ષ્ણ કરવાની સલ્લીઓ, (કરિયાતા વગેરેની) સળીઓ, ગોળીઓ અને અનેક પ્રકારનાં ઓસડવેસડ લઈને આવ્યા.

તેઓએ આવીને એકાદિનું શરીર તપાસ્યું, તથા નિદાન વિષે અંદર પડપૂછ કરીને, કેટલાય લેપો, ખરડો, ચીકણાં પીણાં, વમન અને વિરેચનના ઉપચારો, નાસો, ડામો, સ્નાનો, જઈરની

૧. આચારાંગના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં, કંઠમાળ, કોઠ, ક્ષય, અપસ્માર, અક્ષીરોગ, જડતા, હીનાંગપાણું, કૂબડાપણું, ઉદરરોગ, મૂકપણું, શરીરનું સૂણી જવું, ભસ્મકરોગ, કંપવા, ખીઠ વાંકી વળી જવી, સ્લીપદ અનેમધુમેહ-એવા સોળ ગણાવ્યા છે.

૨. મૂળમાં વૈદ્ય, જ્ઞાયક અને ચિકિત્સક એવા ત્રણ શબ્દો છે, ટીકાકાર તેમનો અર્થભેદ આમ કરે છે : શાસ્ત્ર તેમજ ક્રિયા બંને જાણનાર તે વૈદ્ય; નયું શાસ્ત્ર જાણનાર તે જ્ઞાયક; અને નરી ક્રિયા જાણનાર તે ચિકિત્સક.

ખસ્તીઓ, આંતરડાંની ખસ્તીઓ,^૧ ફસ ખોલવી, ચામડી ચીરવી, માથે કંઈક બાંધવું, શરીરે કંઈક ચોળવું, શરીરે કણુક ચોપડી તેને આફવું કે પાક ખવરાવવા વગેરે ઉપાયોની સૂચના કરી, તથા ઔષધ તરીકે કેટલાય પ્રકારની છાંલો, વેલો, મૂળો, કંદો, પત્રો, પુષ્પો, ફલો, ખીન્ને, સળીઓ, ગોળીઓ વગેરે ઓસડ-વેસડ બતાવ્યાં. પરંતુ તેઓના એક પણ ઉપચારથી એકાદિનો એકાદ રોગ પણ શાંત ન થયો. ત્યારે તેઓ થાકીને, મૂંઝાઈને તથા અકળાઈને ન્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા ગયા.

વૈદ્યોએ આશા મૂક્યા બાદ એકાદિના પરિચારકોએ પણ તેને તજ દીધો. એ દશામાં સોળે રોગની પીડાઓથી પીડાતો તે એકાદિ છેવટ સુધી રાજ્યમાં, રાષ્ટ્રમાં તથા અંત:પુરની સ્ત્રીઓમાં આસક્ત રહીને, તેમની જ કામના કરતો કરતો, પોતાનું અઢીસો વર્ષનું આયુષ્ય દેહ-મન-ઇન્દ્રિયની પીડામાં જ પૂરું કરીને મરણ પામ્યો અને રત્નપ્રભા નામની નરકભૂમિમાં વધારેમાં વધારે આયુષ્યવાળા નારકી જીવોમાં ઉત્પન્ન થયો.

૧. તેની પછી 'નિદુહ' શબ્દ છે. તે પણ એક પ્રકારની અનુ-વાસના (ખસ્તી) છે એમ ટીકાકાર કહે છે.

૨. નરકભૂમિઓ કુલ સાત છે, તેમાં રત્નપ્રભા પ્રથમ છે. તેમાં ૧૩ માળ છે રત્નપ્રભામાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય એક સાગરોપમ વર્ષ છે; અને ઓછામાં ઓછું ૧૦ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય છે. 'સાગર' વર્ષની સંખ્યા ઉપમાથી જ અપાય છે. અમુક મોટા કાંને ખાટો વાળના ઝીણા ટુકડાથી ભરવામાં આવે, અને તેમાંથી સો વર્ષે એક ટુકડો કાઢવામાં આવે, એ રીતે આખો ખાટો ખાલી થતાં જટલાં વર્ષ વાગે તેમને પણ કરોડો ગણાં કરે ત્યારે સાગર વર્ષ થાય. જુઓ આ માળાનું 'સમીસાંજનો ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૩૨.

ત્યાંથી ચ્યવીને તે આ મૃગાગ્રામ નગરમાં વિજય રાજની મૃગાદેવી રાણીની કૃપે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. તે ગર્ભમાં આવતાં જ મૃગાદેવીના શરીરે તીવ્ર વેદના ઊપડી. તેમજ તે ગર્ભમાં રહી તેટલા દિવસ મૃગાદેવી વિજય રાજને અપ્રિય તથા અકારી થઈ પડી. એક વખત રાત્રીના પૂર્વ ભાગના અંતમાં અને અપર ભાગની શરૂઆતમાં મૃગાદેવી આ બધી કૌટુંબિક ચિંતાઓથી જાગતી જ પડી હતી, તેવામાં તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો : ‘પહેલાં હું વિજય રાજને ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, તથા મનગમતી હતી, તથા મને તે મનોહર, મનમાં ચિંતવવા યોગ્ય, વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય, તથા માનીતી ગણુતા હતા. પરંતુ જ્યારથી આ ગર્ભ મારી કૃપમાં આવ્યો છે, ત્યારથી હું તેમને અનિષ્ટ, અપ્રિય તથા અકારી થઈ પડી છું. વિજયરાજ માટું નામ કે ગોત્ર સાંભળવા પણ ઇચ્છતા નથી, તો પછી મને જોવાની કે ભોગવવાની ઇચ્છા તો શાની જ કરે? માટે હું મારા આ ગર્ભને વિવિધ ઉપાયો વડે ટુકડે-ટુકડા કરી કાઢી નાખું, પાડી નાખું, ઓગાળી નાખું, કે મારી નાખું.’

આમ વિચારી, તેણે ગર્ભસ્રાવ કરાવનારા અતિ ખારા, અતિ કડવા, અતિ તૂરા વગેરે પદાર્થો ખાવા-પીવા માંડ્યા, પરંતુ એ બધા ઉપાયો કરવા છતાં તે ગર્ભ પડ્યો નહિ. સારે મૃગાદેવી થાકીને, નિરાશ થઈ, પરવશપણે તે ગર્ભને મહા દુઃખે ધારણ કરવા લાગી,

પેલો છોકરો ગર્ભમાં હતો હતો ને જ, તેના શરીરમાં આઠ અંદર ઝરનારી અને આઠ બહાર ઝરનારી એમ સોળ નાડીઓ ઉત્પન્ન થઈ. તે સોળમાંથી આઠ નયું” પરુ ઝરતી

હતી, અને આઠ લોહી. બે લોહીની અને બે પરુની નાડીઓ તેનાં કાનનાં છિદ્રોમાં હતી; તેવી જ બબ્બે આંખનાં છિદ્રોમાં, બબ્બે નાકનાં છિદ્રોમાં, અને બબ્બે લિંગ તથા ગુદાનાં છિદ્રોમાં.^૧ તે નાડીઓ સતત પરુ અને લોહી ઝર્યા કરતી હતી. વળી તે છોકરો ગર્ભમાં હતો ત્યારથી જ તેને 'ભસ્મક' નામનો રોગ થયો. તેથી તે જે કાંઈ ખાય તે તેને તરત હજમ થઈ જતું, અને તેનું લોહી તથા પરુ બનીને બહાર નીકળતું. પછી તે લોહી અને પરુને પાછો તે છોકરો ચાટી જતો.

મૃગાદેવીને નવ મહિના પૂરા થઈ ગયા બાદ તેને આંધળો-મૂંગો-બહેરો-કૂબડો તથા પક્ષાઘાતી છોકરો જન્મ્યો. છોકરાને હાથ-પગ-કાન-આંખ-નાક વગેરે ઈન્દ્રિયો ન હતી, પરંતુ તેમનો આકારમાત્ર હતો. મૃગાદેવી તે કૂબડા તથા આંધળા છોકરાને જોઈને બહુ ભય પામી. પછી તેણે પોતાની ધાવમાને બોલાવીને કહ્યું : 'હે દેવાનુપ્રિયે ! તું આ છોકરાને લઈ જઈને ઉકરડે નાખી આવ.'

પેલી ધાવ મૃગાદેવીને 'સારું' એમ કહીને પેલા છોકરાને હાથમાં ઉપાડી વિજયરાજ પાસે પહોંચી. તેને અંધી વાત કહી સંભળાવીને તેણે પૂછ્યું, 'હે સ્વામી ! હું આ છોકરાને ઉકરડે નાખી આવું કે નહિ, તે આપ કહો.'

૧. મૂળમાં તે 'ધમનીનાં છિદ્રોમાં' એમ છે. ધમની એટલે નાડી-નસ. પરંતુ અહીં કાંઈક આવો અર્થ લેવો જોઈએ એમ અભયદેવે આપેલા 'કોષ્ઠકહ્નુન્તરાણિ' અર્થ ઉપરથી સૂચિત થવું લાગે છે.

આ સાંભળી વિનયરાજ સદાજો બિઠ્યો અને મૃગાદેવી પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો : 'હે દેવાનુપ્રિયે ! આ તારો પહેલ-વહેલો ગર્ભ છે. તેને જો તું ઉકરડે નાંખાવી દઈશ, તો તારી પછીની પ્રજા પણ જીવશે નહિ. માટે તું એ છોકરાને કાંઈ ભોંયરામાં ગુપ્ત રીતે રાખ, અને તેને ગુપ્ત રીતે ખવરાવી-પીવરાવીને ઉછેર; જેથી તારી ભવિષ્યની પ્રજા દીર્ઘજીવી થાય.'

મૃગાદેવીએ વિનયરાજનું કહેવું વિનયપૂર્વક કબૂલ રાખ્યું. ત્યારથી તે પેલા છોકરાને ગુપ્ત રીતે ભોંયરામાં ઉછેરે છે. હે ગૌતમ ! એ પ્રમાણે મૃગાપુત્ર પોતાનાં પૂર્વે કરેલાં જૂનાં અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનું માફું ફળ ભોગવી રહ્યો છે.

તે સાંભળી ગૌતમે પૂછ્યું : 'હે ભગવન ! એ છોકરો મરણકાળે મૃત્યુ પામી અહીંથી ક્યાં જશે ? અને ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?'

ભગવાને કહ્યું : 'હે ગૌતમ ! મૃગાપુત્ર ૨૬ વર્ષનું પૂરેપૂરું આયુષ્ય ભોગવીને મરણ પામી, આ ભારતવર્ષમાં જ આવેલા વૈતાલ્ય પર્વતની તળેટીમાં સિંહના કુળમાં સિંહ તરીકે જન્મશે. તે સિંહ પણ અધર્મી, દુરાચારી, સાહસિક તથા ક્રૂર હશે, અને ઘણું પાપકર્મ ભેગું કરશે. ત્યાંથી મરીને તે ફરી રત્નપ્રભા નરકમાં વધારેમાં વધારે એક સાગરોપમ વર્ષ આયુષ્ય વાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે પેટે ચાલનાર સાપ થશે. ત્યાંથી મરીને તે, નરકની ખીજ ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે. ત્યાંથી ચ્યવી તે પક્ષી થશે. ત્યાંથી મરીને તે નરકની ત્રીજી ભૂમિમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં વધારેમાં

વધારે આયુષ્ય સાત સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે. ત્યાંથી વ્યવીને તે ફરી પાછો સિંહ થશે. ત્યાંથી નરકની ચોથી ભૂમિમાં-પછી સાપ ચોનિમાં-પછી નરકની પાંચમી ભૂમિમાં-પછી સ્ત્રીચોનિમાં-પછી નરકની છઠી ભૂમિમાં-પછી મનુષ્ય-ચોનિમાં-પછી નરકની સાતમી ભૂમિમાં-એમ તે ભટકશે. પછી પાંચ ઇન્દ્રિયવાળાં પશુપંખીઓમાં માછલાં-કાચ્યા-ગ્રાહ-મગર-સુંસુમાર વગેરે જળચર જીવોનાં કુળોની જે સાડાચાર લાખ ચોનિઓ છે, તેમાં દરેકમાં તે લાખોવાર ઊપજશે તથા પછી પણ વારંવાર જન્મ્યા કરશે. ત્યાંથી નીકળી તે સ્થલચર પશુપંખીઓમાં ચોપગાં, પેટે ચાલનારાં, તથા હાથ ઉપર ચાલનારાં^૧ પ્રાણીઓમાં લાખોવાર ઊપજશે તથા પછી પણ વારંવાર જન્મ્યા કરશે. ત્યાર પછી તે જ પ્રમાણે ખેચર પશુ-પંખીઓમાં, ઉત્પન્ન થશે. ત્યારબાદ તે ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા^૨ જીવોમાં તે પ્રમાણે ઉત્પન્ન થશે; ત્યારબાદ ત્રણ ઇન્દ્રિયોવાળા^૩ જીવોમાં, અને ત્યારબાદ બે ઇન્દ્રિયોવાળા^૪ જીવોમાં. ત્યાર પછી એકેન્દ્રિય જીવોમાં જેવા કે, કડવી વનસ્પતિઓમાં, કડવા દૂધવાળી વનસ્પતિઓમાં, વાયુજીવોમાં, અગ્નિજીવોમાં, જળ-જીવોમાં, અને પૃથ્વીજીવોમાં લાખોવાર ઊપજશે તથા પછી પણ વારંવાર જન્મ્યા કરશે.

૧. શ્વે વગેરે.

૨. સ્પર્શ-રસ-દ્રાણુ-આંખ એ ચાર ઇન્દ્રિયોવાળા, જેવા કે ભમરા, વીંછી, મચ્છ ઇત્યાદિ.

૩. સ્પર્શ-રસ-દ્રાણુ એ ત્રણ. કીડી, ઊધઈ, ગોકળગાય ઇત્યાદિ.

૪. સ્પર્શ અને રસ એ બે. અળસિયાં, કોડા, જળો, શંખ ઇત્યાદિ.

ત્યારબાદ તે સુપ્રતિષ્ઠ નામના પુરમાં ફરી^૧ આપ્ત્વો થશે. જીવાનીમાં આવતાં, એકવાર તે પ્રથમ વરસાદ વેળા મહાનદી ગંગાની ભેખડ ઉપર માટી ખણતાં ભેખડ સાથે વૃટ્ટી પડી દુઃખ મરશે, અને એ જ સુપ્રતિષ્ઠપુરમાં એક શેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મશે. જીવાનીમાં આવ્યા બાદ કોઈ લાયક સ્થવિરો^૨ પાસેથી ધર્મોપદેશ સાંભળી, તે ધરબાર છોડી સાધુ થશે. સાધુ અવસ્થામાં તે કાળજીપૂર્વક વર્તનારો, મન-વાણી-કાયાનો સંયમ કરનારો, તથા ઇન્દ્રિયનિગ્રહી બ્રહ્મચારી થશે. બહુ વર્ષો સુધી એ પ્રમાણે સાધુપણું પાળીને તથા પોતાનાં સર્વ કર્મોનું આલોચન^૩ તથા પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને, અંતે સમાધિ અવસ્થામાં મરણ પામી, તે સૌધર્મ કલ્પમાં^૪ દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જે કોઈ કુળો ધનાદિથી પૂર્ણ, પ્રતાપયુક્ત, વિખ્યાત, ધર-પલંગ-આસન-વાહન વગેરે સામંત્રીથી ભરપુર, સોનું-રૂપું-લેણુદેણુ-જમણુવાર-દાસી-દાસ-ગાય-ભેંસ વગેરે સાધનોથી યુક્ત તથા કોઈનાથી ગાંઠ્યાં ન જાય તેવાં હશે, ત્યાં પુત્ર તરીકે જન્મશે. જન્મતાંવેંત તેને સર્વ સંસ્કારો ઠાઠમાઠથી કરવામાં આવશે, તથા પછી પણ તે અનેક આચાર્યો, ધાવો વગેરે દ્વારા ઉછેરાશે.

૧. 'ફરી' એટલા માટે કે પહેલાં પણ તે ધણીવાર થઈ ચૂક્યો હશે.

૨. વૃષ્ઠ સાધુઓ.

૩. ગુરુ આગળ દોષોની કબૂલાત કરી જવી તે.

૪ સૌધર્મ વગેરે કલ્પો એટલે કે સ્વર્ગોની માહિતી માટે જીવો આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૨૬૨.

ત્યારબાદ થોડા આચાર્ય પાસે તેને ૭૨ કળાઓ^૧ શીખવા મૂકવામાં આવશે. ભણ્યાગણ્યા બાદ તેનાં માતાપિતા તેને અન્ન-પાન-વસ્ત્ર-મકાન-શય્યા વગેરે સર્વ કામભોગો પૂરા પાડશે. પણ તે બધા ભોગોમાં તે જરાય આસક્ત નહિ થાય; પરંતુ કમળ જેમ કાદવમાં ઉત્પન્ન થવા છતાં, તથા પાણીમાં ઊછરવા છતાં કાદવ કે પાણીથી ખરડાતું નથી, તેમ તે પણ કામોથી ઉત્પન્ન થયેા હોવા છતાં તથા ભોગોમાં ઊછરેા હોવા છતાં કામભોગોથી ખરડાશે નહિ, કે સમાં-વહાલાંમાં બંધાશે નહિ; પરંતુ જ્ઞાનવાન તથા આચારવાન સાધુ ભગવંતો પાસેથી કેવળી ભગવાનોએ ઉપદેશોએ યોધ સાંભળી, ધરત્યાર છોડીને: સાધુ થઈ જશે, અને કેવળજ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત કરી, તથા સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

૧. તેમના વિગતવાર વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મ-કથાઓ' પુસ્તક, પા. ૧૯૩.

ઉજ્જિતકની કથા

જૂના કાળમાં વાલ્મિલ્યગ્રામ^૧ નામે નગર હતું. તે નગરમાં કામધ્વજ નામની ગણિકા રહેતી હતી. તે સર્વ ઇન્દ્રિયો, લક્ષણો, ચિહ્નો તથા સૌભાગ્યાદિ ગુણોથી યુક્ત હતી. તેનું શરીર પ્રમાણ્યુક્ત^૨ હતું. તથા તેનાં સર્વ અંગો સારી રીતે ખિલેલાં હોઈ, તે સર્વોગસુંદર હતી. તે એતેરેય કળામાં કુશળ હતી, પરંતુ ગીત-નૃત્યાદિ ગણિકાને ઉચિત ૬૪ કળા-ઓમાં તે તે પારંગત હતી. પુરુષ સાથે વિવિધ વિહારો કરવાની સર્વ પ્રક્રિયા^૩ તે જાણતી હતી. તેનાં કાન-આંખ-નાક-જીભ-ત્વચા-મન એ નવે અંગો યૌવનથી જાગૃત થયેલાં

૧. વૈશાલી નગરીના એક ભાગને જ વાલ્મિલ્ય ગ્રામ કહેવામાં આવતો.

૨. મૂળમાં તેા માન, ઉન્માન અને પ્રમાણ એ ત્રણ છે. પાણીથી ભરેલી કુંડીમાં દાખલ થતાં જેના પ્રવેશથી કુંડીનું ડર શેર પાણી (દ્રોણ) બહાર નીકળે, તે 'માન'યુક્ત કહેવાય. જેનું વજન ૪૦૦૦ તોલા (અર્ધો ભાર) થાય, તે ઉન્માનયુક્ત કહેવાય. અને પોતાના આંગળથી માપતાં જેની ઉંચાઈ ૧૦૮ આંગળ થાય, તે પ્રમાણ્યુક્ત કહેવાય.

૩. મૂળમાં સુરતકીડાના ૨૯ વિશેષો, ૨૧ રતિગુણો, અને ૩૨ પુરુષોપચારો છે.

હતાં. તે અઢારે દેશી ભાષાઓમાં વિશારદ હતી. તેનો વેષ શૃંગારરસના ધામ જેવો મોહક હતો. તે સંગીતમાં પ્રીતિવાળી તથા નૃત્ય અને નાટ્યમાં^૨ કુશળ હતી. ગમન-હાસ્ય-ભાષણ-ચેષ્ટા-વિલાસ-લલિત વાર્તાલાપ-તથા ખીજ પણ્ય પોતાને ઉચિત વ્યવહારોમાં તે નિપુણ હતી. તેના હાથ-પગ-નેત્ર-વદન-સ્તન-જઘન વગેરે અવયવો લાવણ્ય અને વિલાસયુક્ત હતા. તેની કીર્તિપતાકા સૌથી ઊંચે ઊડતી હતી. રાજ્યે તેને છત્ર અને ચામર આપી સન્માનિત કરી હતી, તથા તે હંમેશાં રથમાં ખેસીને જ બહાર નીકળતી હતી. તેની શી એક હજાર મહોરની હતી. તથા હજારો ગણિકાઓની તે અગ્રેસર, પોષક તથા સ્વામિની હતી.

તે જ નગરમાં વિજયમિત્ર નામે સાર્થવાહ રહેતો હતો. તે ધનધાન્યથી સંપૂર્ણ તથા સૌ સાર્થવાહોનો નાયક હતો. તેને સુભદ્રા નામની રૂપગુણસંપન્ન સ્ત્રી હતી. તે બંનેને ઉબ્જિતક નામનો સર્વાંગસુંદર પુત્ર હતો.

તે અરસામાં ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમની સાથે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ પણ હતા. તેમણે તે વખતે સાત ટંકનો ઉપવાસ કરેલો હતો. તેના પારણાનો વખત થતાં પ્રથમ તે સ્વાધ્યાય-ધ્યાન વગેરેથી પરવાર્યાં. પછી શારીરિક તથા માનસિક અપળતા રહિત થઈને તેમણે પોતાની મૂમતી, વાસણો અને વસ્ત્રો તપાસી લીધાં,

૧. તેમની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા ૨૦૧.

૨ મૂળમાં 'ગંધર્વ' અને નાટ્ય છે. ટીકાકારના જણાવ્યા મુજબ 'ગંધર્વ' એટલે નૃત્યયુક્ત ગીત, અને નાટ્ય એટલે માત્ર નૃત્ય.

તથા સાદુ કર્યાં. ત્યારબાદ વાસણો લઈને તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને તેમને નમન કરીને, તેમની પાસેથી ઉચ્ચ-નીચ-મધ્યમ કુળોમાં વિધિપૂર્વક ભિક્ષા માટે જ્વાની પરવાનગી માગી. પરવાનગી મળતાં, તે શારીરિક કે માનસિક ઉતાવળ છોડી દઈને અસંખ્યાંત ચિત્તે, તથા ધૂંસરા જેટલે દુરથી આગળની જમીન જોતા જોતા ભિક્ષા સેવા વાણિજ્ય-ગ્રામ નગરમાં દાખલ થયા.

રાજમાર્ગમાં ફરતાં ફરતાં તેમણે એક જગાએ અનેક હાથી-ઘોડા-મનુષ્યો વગેરેનો સમુદાય જોયો. હાથીઓને અખતરો આંધવામાં આવ્યાં હતાં, તેમના તંગ કેસવામાં આવ્યા હતા, તેમની અને આગ્રુ ઘંટાઓ આંધવામાં આવી હતી, તેમના કંઠમાં વિવિધ મણિઓ અને રત્નોની માળાઓ પહેરાવેલી હતી, બીજી રીતે પણ તેમને રંગ-રોગાનથી સારી પેઠે શલ્યગારવામાં આવેલા હતા. તેમના ઉપર ધ્વજાઓ અને પતાકાઓ ફરકી રહી હતી, તેમને પાંચ પાંચ મુગટ પહેરાવવામાં આવ્યા હતા, તેમના ઉપર તેમના માવતો બેઠેલા હતા, તથા વિવિધ શસ્ત્રાઓ ગોઠવેલાં હતાં. ઘોડાઓ પણ એ પ્રમાણે અખતર, શસ્ત્રાસ્ર વગેરેથી સુસન્નિત હતા. તેમનાં મુખોમાં લગામો લગાવેલી હતી, તેમની કટી ચામર તથા દર્પણોથી સુશોભિત હતી, અને તેમના ઉપર તેમના સવારો આરૂઠ થયા હતા. પુરુષો પણ કવચધારી, ચાપ ચઢાવેલા ધનુષ્યયુક્ત, તથા કંઠમાળાઓયુક્ત હતા. તેમણે તખતીઓ-વાળા પટાઓ પહેરેલા હતા.

તે પુરુષોની વચ્ચે તેમણે એક દુર્ભાગી પુરુષને જોયો. તેને મુસ્કેટાટ આંધવામાં આવ્યો હતો; તેનાં નાક, કાન કાપી

નાખવામાં આવ્યાં હતાં; તેને શરીરે તેલ ચોપડવામાં આવ્યું હતું; વધ્ય માણસને પહેરાવવામાં આવતાં એ વસ્ત્ર તેને પહેરાવવામાં આવ્યાં હતાં; તેને ગળે કંઠસૂત્ર જેવી લાલ (કરેણુના) ફૂલની માળા હતી; તથા તેને શરીરે ગેરુનો રંગ ખરડવામાં આવ્યો હતો. તે સારી પેઠે ગભરાઈ ગયો હતો, તથા પાસે આવેલા મૃત્યુથી ખીતો હતો. તેના માંસના તલ તલ જેવા ઢુકડા કરી, તેને પોતાને ખવરાવવામાં આવતા હતા. તેને ચાપ્પુકોના સેંકડો પ્રહાર કરવામાં આવતા હતા. તેની આસપાસ હજારો સ્ત્રીપુરુષ ટોળે મળ્યાં હતાં, તથા દરેક ચકલામાં ફૂટેલું નગારું વગાડી તેને વિષે આ પ્રમાણે ઘોષણા કરવામાં આવતી હતી : ‘હે દેવાનુગ્રિયો ! આ ઉન્નિઝતકને કોઈ રાજા કે રાજપુત્ર મારતા નથી; પણ તેનાં પોતાનાં પાપ તેને મારે છે !’

તેને જોઈ, ભગવાન ગૌતમને વિચાર આવ્યો કે, જરૂર આ છોકરો પોતાનાં પૂર્વે કરેલાં જૂનાં કોઈ અતિશય પાપી તથા અશુભ કૃત્યોનું માફું ફળ ભોગવી રહ્યો છે. ત્યારબાદ વાણિજ્યગ્રામમાં ઊંચાં-નીચાં કુળોમાં ફરી, પોતાને જોઈતી ભિક્ષા એકઠી કરી, તે ભગવાન મહાવીર પાસે પાછા આવ્યા. સાં આવ્યાબાદ, તેમણે જવાઆવવામાં થયેલા દોષોનું તથા ભિક્ષા લેતાં લાગેલા દોષોનું ચિંતન તથા કબૂલાત ભગવાન આગળ કરી લીધાં, અને લાવેલાં અન્નપાન ભગવાનને ખતાવ્યાં. ત્યારબાદ તેમણે પોતાને ઊભો થયેલો પ્રશ્ન તેમને કહી ખતાવ્યો : ‘હે ભગવન ! એ જીવ પૂર્વજન્મમાં કોણુ હતો, તેનું નામ શું હતું, તેનું ગોત્ર શું હતું, તથા તે જન્મમાં એવું તો તેણે શું આચર્યું હતું, કે જેને કારણે આ જન્મમાં તે સાક્ષાત્ત નરકની જ વેદના ભોગવે છે ?’

ભગવાને કહ્યું : ‘હે ગૌતમ ! જૂનાકાળમાં આ જ ભારતવર્ષમાં હસ્તિનાપુર નામે નગર હતું. તે નગરમાં સુનંદ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. હસ્તિનાપુરની વચ્ચેવચ્ચ સેંકડો થાંભલાઓ ઉપર ઊભો કરેલો એક ગોમંડપ હતો. તેમાં શહેરનાં સનાથ કે અનાથ એવાં સેંકડો ગાય-સાંઠ-બળદ-પાડીઓ વગેરે પ્રાણીઓ નિર્ભયપણે તથા કશી ફિકરચિંતા વિના સુખે પડી રહેતાં હતાં. ત્યાં તેમને ઘાસ-પાણી પણ પુષ્કળ મળતાં હતાં.

તે નગરમાં ભીમ નામનો વાઘરી (કૂટગ્રાહ) રહેતો હતો. તે કાંદા નાખી જનવરો પકડવાનો ધંધો કરતો હતો. તે બહુ કુટ, કૂર તથા અધાર્મિક હતો. તેને ઉત્પલા નામની સ્ત્રી હતી. એક વાર તે ગર્ભિણી થઈ. ત્રણ માસ પૂરા થતાં તેને એવો દાહદ થયો કે, “તે સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, જેઓ ગાય, બળદ, પાડી, આખલા વગેરેનાં બાવલાં, આંચળ, વૃષભ, પૂંછડાં, ખૂંધ, ખભા, કાન, આંખો, નસકોરાં, જીભ, હોઠ, ગોદડી^૧ વગેરે અવયવો રાંધીને, તળીને, ભૂંજીને, સૂકવીને તથા મીઠું ચડાવીને, સુરા, મધ, તાડી,^૨ જાતિમઘ,^૩ સિધુ^૪, પ્રસન્ના^૫ વગેરે સાથે ખાઈ-ખવરાવીને ખોતાનો દોહદ પૂરો કરે છે. હું પણ તેમ કરું તો કેવું !”

૧. ગળે લટકતી જડી ચામડી.

૨. મૂળ મેરક છે. ટીકાકાર તેનો ‘તાલફલનિષ્પન્નમધુ’ અર્થ કરે છે.

૩. જાતિ (જઈ) નાં ફૂલ જેવા રંગનું.

૪. ગોળની રાખમાંથી બનાવેલ દારૂ.

૫. દ્રાક્ષાદિનો દારૂ.

પરંતુ પોતાનો દોહદ પૂરો ન થવાથી તે સુકાવા લાગી તથા શીકી પડવા લાગી. તેનું મેં ઉદાસ-દીન બની ગયું, તેનું સુખક્રમણ નીચું નમી ગયું, તેણે પોતાને ઉચિત પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકાર તથા હાર વગેરેનો ઉપયોગ કરવો છોડી દીધો, તેની કાંતિ હાથમાં મસળી નાખેલી ક્રમણમાળાની જોમ ચીમળાઈ ગઈ, તેની સારાસાર બુદ્ધિ ચાલી ગઈ, તથા તે હાથ ઉપર માથું ટેકવી ચિંતાતુર બેસી રહેવા લાગી.

પેલા ભીમે પોતાની સ્ત્રીની આ દશા જોઈને તેને તેમ થવાનું કારણ પૂછ્યું. સારે તેણે પોતાનો દોહદ તેને કહી સંભળાવ્યો.

તે સાંભળી ભીમે તેને કહ્યું, ‘હે દેવાનુપ્રિયે ! તું આટલા માટે ચિંતા શાને કરે છે ? હું હમણાં જ તારો દોહદ પૂરો કરું છું.’ આ પ્રમાણે મનગમતાં વચનોથી ભીમે તેને આશ્વાસન આપ્યું.

ત્યારબાદ ભીમ મધરાતે ઊઠ્યો તથા ખીજા કોઠાને સાથે લીધા વિના, પોતાનાં આયુધાદિ સજ્જ, ઘર બહાર નીકળ્યો, અને નગરની મધ્યમાં આવેલા પેલા ગોમંડપમાં જઈ, ત્યાં બેઠેલાં ગાય વગેરે પશુઓના સંખ્યાબંધ અવયવો કાપી લાવ્યો. પછી તેની સ્ત્રીએ તે અવયવો રાંધી-સેકીને, દારૂ, મધ વગેરે સાથે પોતાનો દોહદ પૂરો કર્યો. ત્યારબાદ તે પોતાનો ગર્ભ સુખથી ધારણ કરવા લાગી.

નવ માસ પૂરા થતાં ઉત્પલાએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેણે જન્મતાંવેંત એવી તો મોટી ભયંકર ચીસ પાડી, કે નગરમાં કેટલાંય ગાય-બળદ વગેરે જનવરો ત્રાસ

પામી આમથી તેમ દોડાદોડ કરવા લાગ્યાં. તેનાં માતૃપિતાએ તે ઉપરથી તેનું નામ 'ગોત્રાસ' પાડ્યું.

ધીમે ધીમે તે ગોત્રાસ મોટો થયો. વખત જતાં તેનો આપ ભીમો ગુજરી ગયો. તેની પાછળ ગોત્રાસે, રડતાં રડતાં સર્વ પ્રકારની ઉત્તરક્રિયા કરી.

એક વખત સુનંદ રાજ્યએ ગોત્રાસને જોઈ, તેને પોતાનો 'કૂટગ્રાહ'² બનાવ્યો. તે પણ આપ જેવો કૂર તથા અધર્મી થયો. વારેવારે તે મધરાતે ઘેરથી નીકળી, પેલા ગોમંડપમાં જઈ, ત્યાં એઠેલાં જનવરોના અવયવો કાપી લાવતો અને દારૂ વગેરે સાથે ખાઈને મજા કરતો.

આમ પાંચસો વર્ષનું પોતાનું દીર્ઘ આયુષ્ય પૂરું થતાં સુધી આવાં આવાં દુષ્ટ કૃત્યો વડે બહુ જ પાપકર્મ ભેગું કરી, તે અંતે દુઃખે તરફડતો મરણ પામ્યો, અને બીજા નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં વધારેમાં વધારે ત્રણ સાગરોપમ વર્ષનું આયુષ્ય હોય છે.

પેલા વિજયમિત્ર શેઠની સ્ત્રી સુભદ્રાને મરેલાં છોકરાં જ જન્મતાં હતાં.² (તેનાં જાળકો જન્મતાંવેંત મરી જતાં હતાં.) હવે પેલા ગોત્રાસનો જીવ બીજા નરકમાંથી ચ્યવીને વાણિજ્ય-ગ્રામ નગરમાં વિજયમિત્ર શેઠની સુભદ્રા શેઠાણીના ગર્ભમાં આવ્યો. નવ માસ પૂરા થતાં શેઠાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. જન્મતાંવેંત તેને અપવિત્ર ઉકરડા ઉપર મૂકી દેવામાં આવ્યો; અને પછી પાછો આણવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ શેઠાણી તેને કાળજીથી ઉછેરવા લાગ્યાં.

૧. કાંદા નાખી જનવરો પકડનાર.

૨. મૂળના શબ્દોમાં તે 'જાતનિર્વૃતા' હતી.

શેઠશેઠાણીએ કુળના રિવાજ મુજબ પોતાના પુત્રના જન્મ વખતના સર્વ સંસ્કાર ઠાઠમાઠથી કર્યાં. ત્રીજે દિવસે તેને ચંદ્ર-સૂર્ય દર્શન કરાવ્યું, છઠી રાત્રે નગરણુવિધિ કર્યો, તથા અગિયાર દિવસ પૂરા થતાં બારમે દિવસે તેનું ગુણુ પ્રમાણે ઉન્નિઝતક નામ પાડ્યું; કારણુ કે જન્મતાવેંત તેને ઉકરડે તજ દેવામાં (ઉન્નિઝત) આવ્યો હતો. ત્યારબાદ વિવિધ ધાવો^૧ અને આયાઓ દ્વારા કાળજીથી ઉછેરાતો તે ઉન્નિઝતક સુખે મોટો થવા લાગ્યો.

એક વખત વિજયમિત્ર શેઠ નાવમાં સર્વ પ્રકારનો^૨ માલ ભરી, લવણુસમુદ્ર વીંધતા વેપારે નીકળ્યા. રસ્તામાં નાવ ડૂબતાં શેઠ તેમ જ તેમનો બધો માલ દરિયાને તળિયે જઈને બેઠાં. વિજયશેઠને દરિયામાં ડૂબી ગયેલો જાણી, જે જે નાના-મોટા શેઠો, અમલદારો કે દરબારીઓ^૩ પાસે વિજય-શેઠનું બેઠું હતું, તે બધું તેઓ દબાવી બેઠા. સુબદ્રા શેઠાણી તો શેઠના મરણુના સમાચાર સાંભળી કુહાડાથી કપાયેલી ચંપકલતાની જેમ શેઠનાં માર્યાં જમીન ઉપર ધસ દઈને

૧. ધવડાવનારી, નવરાવનારી, શલુગારનારી, રમાડનારી અને બાળે રાખનારી.

૨. નંગ ગણીને વેચી શકાય તેવો, તોળાને વેચી શકાય તેવો, માંખીને વેચી શકાય તેવો, અને પારખીને વેચી શકાય તેવો (જેવો કે હીરા, રત્ન ઈત્ત).

૩. મૂળમાં માંડલિક (રાજ), યુવરાજ (ઈશ્વર), તલવરો (રાજના માનીતાઓ), મડ'બ (ગાંભો) ના માલિકો, કૌટુંબિકો, ધબ્ધો (તવંગરો), શ્રેષ્ઠી (નગરશેઠો), સાર્થવાહો (સંધપતિઓ) એટલા છે.

ગમડી પડ્યાં. ત્યારબાદ થોડે વખતે કળ વળતાં, તેમણે પોતાનાં સગાંવહાલાં સાથે મળીને રડતાં-કૂટતાં વિજયમિત્ર શેઠનું લૌકિક (શ્રાદ્ધાદિ) કૃત્ય કર્યું. ત્યારબાદ પોતાના પતિને યાદ કરી-કરીને ઝૂરતાં ઝૂરતાં તે પણ થોડા દિવસ બાદ, મરણ પામ્યાં.

સુભદ્રા શેઠાણીને મરણ પામેલાં જાણી, તે શહેરના પોલીસ અમલદારોએ^૧ તેને ઘેર જઈ, તેમાંથી નાના ઉજ્જતકને હાંકી કાઢ્યો, અને તે ઘર ખીજ કોઈને આપી દીધું. રજળતો બનેલો તે ઉજ્જતક પછી શહેરની ગલીઓ-ચૌટાંઓમાં રખડતો-આખડતો ગુજરો કરવા લાગ્યો, અને ધીરે ધીરે જુગાર-ખાનાંઓ, વેશ્યાવાડો, દારૂનાં પીઠાંઓ વગેરે સ્થળોએ કમાણી કરતો સુખે મોટો થવા લાગ્યો. તેને કોઈ દોરનાર તો હતું નહિ, કે કોઈ વારનાર પણ હતું નહિ; એટલે તે સ્વચ્છંદી બન્યો, ગમે ત્યાં જતો આવતો બન્યો, દારૂડિયો બન્યો, ચોર બન્યો, જુગારી બન્યો, વેશ્યાગામી બન્યો, અને પરસ્ત્રીગામી બન્યો. ધીમે ધીમે તે કામધ્વજ ગણિકાના પ્રસંગમાં આવ્યો અને તેની સાથે ઉત્તમ માનુષી ભોગો ભોગવતો વિહરવા લાગ્યો.

એ વાણિજ્યગ્રામ નગરમાં મિત્ર નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેની રાણીનું નામ શ્રીદેવી હતું. એક વખત શ્રીદેવીની યોનિમાં શક્તરાગ ઉત્પન્ન થયો. તેથી મિત્રરાજ તેની સાથે કામભોગ ભોગવવાને અસમર્થ બન્યો. પછી તે રાજ્યે કામધ્વજ ગણિકાને પોતાની ઉપપત્ની બનાવી, અને પેલા ઉજ્જતકને તેના ઘરમાંથી કઠાવી મૂક્યો. પરંતુ પેલો ઉજ્જતક

૧. મૂળમાં 'નગરગૌસિકા:' છે. આ પોલીસ અમલદારોની જોડકામી પણ નવાઈ પમાડે તેવી દેખાય છે !

તો તે ગણિકામાં જ મોહિત તથા આસક્ત થઈ ગયો હતો, તેથી તેને ખીજે ક્યાંય સ્મૃતિ, રતિ, કે ધૃતિ પ્રાપ્ત થઈ શક્યાં નહિ. તેનું ચિત્ત, તેની વૃત્તિ,^૧ તેની પ્રવૃત્તિ, તેના પ્રયત્નો, તેની ઇદ્રિયો અને તેની ભાવના કામધ્વજ્જમાં જ ગૂંથાઈ ગયેલાં હતાં. તેથી તે ચોરીછૂપીથી કામધ્વજ્જના ઘરમાં પેસવાની તક શોધતો વિચરવા લાગ્યો.

એક વખત તેવી તક મળતાં તે છાનોમાનો કામધ્વજ્જના ઘરમાં પેસી ગયો અને તેની સાથે કામભોગ ભોગવવા લાગ્યો. એટલામાં મિત્રરાજ નાહી-ઘોઈ, પરવારી,^૨ સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત થઈ, નોકર-ચાકરથી વીંટળાઈ, કામધ્વજ્જને ત્યાં આવી પહોંચ્યો. પરંતુ પેલા ઉન્નિઝતકને કામધ્વજ્જ સાથે વિહાર કરતો જ્ઞેઈ, તે એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયો, અને કપાળે ભવાં ચડાવી^૩ તેણે પોતાના નોકરોને ઉન્નિઝતકને પકડવાનો હુકમ આપ્યો. ત્યારબાદ ઘરપા, મુક્કા, તથા ઢીંચણુ, કોણી વગેરેના માર મરાવી તેનાં હાડકાં-પાંસળાં તેણે ત્યાં ને ત્યાં ભગાવી નાખ્યાં. પછી તેને મુશ્કેટાટ બંધાવી, ગામમાં ફેરવી તેનો વધ કરવાનો તેણે હુકમ આપ્યો.

આ સાંભળી ગૌતમે પૂછ્યું : ‘હે ભગવન્ ! આ ઉન્નિઝતક અહીંથી મરીને ક્યાં જશે તથા ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

૧. ‘લેશ્યા’.

૨. ‘દેવતાઓને બલિ અર્પી, કૌતુક-મંગલ કરી, ખરાબ સ્વપ્ન વગેરેના દોષનિવારણ અર્થે પ્રાયશ્ચિતાદિ કરી,’- એટલી વિગતો સમજવી.

૩. મૂળમાં, ‘કપાળે ત્રણ કલોચળીઓ પાડી’ એમ છે.

મહા૦ — હે ગૌતમ! આજે જ પોતાનું ૨૫ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, દિવસનેા ત્રીજે ભાગે બાકી રહેશે ત્યારે શળાએ ચડી, તે મરણ પામશે અને રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલા વૈતાલ્ય પર્વતની તળેટીમાં વાનર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. જુવાનીમાં આવતાં તે પોતાના પશુભોગોમાં અલંત આસક્ત થશે, અને પોતાના ટાળામાં જેટલાં જેટલાં નર બચ્યાં ઉત્પન્ન થશે તે બધાંને [હરીફ્યુદ્ધિથી] મારી નાખશે. એમ કરતાં કરતાં આર્યુષ્ય પૂરું થતાં તે જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલા ઇદ્રપુર નગરની ગણિકાઓના કુળમાં પુત્ર તરીકે જન્મશે. તેનાં માતૃપિતા જન્મતાંવેંત તેની પુરુષઈદ્રિય કાપી નાખશે, અને પછી તેને નપુંસક તરીકે ઉછેરશે. આરમે દિવસે તેનું નામ 'પ્રિયસેન નપુંસક' પાડવામાં આવશે. ઉમરે આવતાં તથા બધી નપુંસક-કળાઓ શીખી રહેતાં તે યુવાની અને રૂપની બાબતમાં ઉત્તમ બનશે. પછી તે પ્રિયસેન તે નગરનાં માંડલિકો, યુવરાજો, જગીરદારો, કુટુંબીઓ, શેઠો, વેપારીઓ વગેરેને બહુ વિદ્યાઓના પ્રયોગોથી, મંત્રો, ચૂર્ણોથી કે વશીકરણ પ્રયોગોથી વશ કરીને ખૂબ પૈસા પડાવશે અને મોજ-શોખ કરશે. એ રીતે ઘણું પાપકર્મ બાંધીને ૨૨૦૦ વર્ષનું લાંબું આયુષ્ય પૂરું કરી, તે પ્રિયસેન રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં

૧. મૂળમાં વિગતો આ પ્રમાણે છે : હૃદયોદાયન એટલે કે હિપનોટિઝમ કરવું, નિદ્રાવન એટલે કે ડગાયા લૂંટાયા છતાં સામેા માણસ વાત બહાર ન પાડી શકે તેવા તેને આંજ નાખવો, પ્રસ્નવના એટલે કે સામેા માણસ પલળી જઈને વશ થાય તેવી વિદ્યા તથા તેવા બીજાં પણ અભિયોગિક ઉપાયો.

નારકી જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે પેટે ચાલનાર સાપ થશે. એમ બધું (પાન ૧૬) ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે (પાન ૧૭ સુધી) અનુભવીને અંતે તે જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં આવેલી ચંપા નગરીમાં ફરી પાડો થશે. સાં ગુસ્સે થયેલા ગોવાળો તેને મારી નાખશે. પછી તે ચંપા નગરીમાં નગર-શેઠના ઘરમાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં તે સાધુસંતો પાસેથી ઉપદેશ સાંભળી સાધુ થશે, અને સાધુપણું અરાખર પાળી, સૌધર્મકલ્પમાં દેવ તરીકે જન્મશે. સાંથી ચ્યવી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કુળમાં જન્મી, ફરી સાધુપણું પાળી, સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

અભગ્રસેનની કથા

જૂના કાળમાં પુરિમતાલ નામે નગરમાં મહાબલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરના ઇશાન ખૂણામાં સરહદ ઉપર એક ઝાડી હતી. તે ઝાડીમાં 'શાલાટવી' નામનો ચોરોનો એક અડ્ડો હતો. તે અડ્ડો પર્વતના વિષમ ભાગમાં આવેલો હતો; તેની આસપાસ વાંસની ગીચ ઝાડી હતી; તૂટી પડેલી મોટી મોટી ભેખડો વડે જ તેની આસપાસ વિષમ ખાઈ બની ગઈ હતી; તેની અંદર પાણીની પૂરતી સગવડ હતી, પણ તેની આબુઆબુ કયાંય પાણીનું નામ-નિશાન પણ નહોતું; તેમાં નાઠાપારીઓ અનેક હતી; તેની અંદર અમુક પરિચિત કોકો જ જા-આવ કરી શકતા હતા; તથા આ બધાં કારણોથી ગમે તેટલું મોટું લશ્કર તેની આસપાસ ધમપછાડા કર્યા કરે તો પણ તેનું કંઈ વળે તેમ નહોતું.

તે શાલાટવીમાં વિજય નામે ચોરોનો સેનાપતિ રહેતો હતો. તે બહુ અધર્મી, કુશીલ તથા અનાચારી હતો, અને અધર્મી કૃત્યો વડે જ આજીવિકા ચલાવતો હતો. અનેક કોકો તથા પ્રાણીઓને હણવા-છેદવા-ભેદવા-કાપવા વડે તેના હાથ બોહીથી ખરડાયેલા જ રહેતા હતા; તથા ચારે તરફનાં નગરોમાં તેની હાક વાગી ગઈ હતી. તે બહુ શરવીર, દંડ પ્રહારી, સાહસિક, શબ્દવેધી, તથા તલવાર ચલાવવામાં એકો

હતો. તેના હાથ નીચે ખીજા પાંચસો ચોરો તે શાલાટવીમાં રહેતા હતા. તે ઉપરાંત પણ તે ખીજા અનેક ચોર, પરચ્છી-ગામી, ખીસાકાતરુ, ખાતરપાકુ, જુગારી-વ્યસની^૧ તેમ જ હાથ-કાન-નાક કાપી દેશપાર કરેલા અનેક કોકોના આશ્રય-સ્થાનરૂપ હતા. તે વિજય ગામ-નગર ભાગીને, ઢોર હાંકી જઈને, કોકોને કેદ પકડી જઈને, પોઠ-વણુજરો લૂંટીને, મુસાફરોને હેરાન કરીને, કે ખાતર પાડીને પુરિમતાલ નગરના ઈશાન ખૂણા તરફના ભાગોને રંજડતો હતો, ગભરાવતો હતો તથા ઉજડતો હતો. અનેકોને તેણે ઘરખાર વિનાના કે ધન-ધાન્ય વિનાના કરી મૂક્યા હતા. મહાખલ રાજની મહેસૂલ પણ તે ઘણીવાર લૂંટી લેતો હતો. તે વિજયને સ્કન્દશ્રી નામની પત્ની, તથા અભમ્સેન નામનો પુત્ર હતાં.

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા પુરિમતાલમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આવેલા જાણી, રાજ તેમ જ નગર-જનો ટોળાખંધ તેમને દર્શાવે આવ્યા. મહાવીરે પણ તેમને સદ્ગુપ્દેશ આપ્યો. ચારખાદ સૌ વીખરાઈ ગયા. પછી બિક્ષાનો વખત થતાં ભગવાનના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ પુરિમતાલ નગરમાં આવ્યા. રાજમાર્ગમાં તેમણે ઘોડેસ્વારો વગેરેની વચમાં એક પુરુષને જોયો. તેને ચાબુક વગેરેથી સખત મારવામાં આવતો હતો, તથા ફૂટલા નગારા વડે તેની જાહેરાત કરવામાં આવતી હતી. પહેલું ચકલું આવતાં રાજપુરુષોએ

૧. મૂળમાં 'ખંડપદ્' શબ્દ છે- તેનો શબ્દાર્થ 'ચી'થરેહાલ' થાય. જુગાર વગેરેનાં વ્યસનોથી જેમને પહેરવાનાં પણ કપડાં પુરતાં નથી તેવા.

તે પુરુષના આઠ નાના કાકાઓને તેના દેખતાં કાપી નાખ્યા, પછી તે પુરુષને સારી પેઠે માર્યા બાદ તે કાકાઓના રાઈ રાઈ જોટલા ટુકડા તેને ખવરાવ્યા, અને તેમનું લોહી તેને પિવરાવ્યું. પછી બીજું ચકલું આવતાં તેની આઠ નાની કાકીઓને કાપી નાખી; પછી તેને ખૂબ મારીને, તે કાકીઓના ટુકડા ખવરાવ્યા અને તેમનું લોહી તેને પિવરાવ્યું. એ પ્રમાણે ત્રીજા ચકલામાં તેના મોટા આઠ કાકાઓને, ચોથા ચકલામાં તેની મોટી આઠ કાકીઓને, પાંચમા ચકલામાં પુત્રોને, છઠ્ઠામાં તેમની વહુઓને, સાતમામાં જમાઈઓને, આઠમામાં દીકરીઓને, નવમામાં પૌત્રોને, દશમામાં પૌત્રીઓને અગિયારમામાં પૌત્રીઓના પતિઓને, બારમામાં પૌત્રોની વહુઓને, તેરમામાં પુવાઓને, ચૌદમામાં ફેઈઓને, પંદરમામાં માસાઓને, સોળમામાં માસીઓને, સત્તરમામાં મામીઓને, અને અઠારમામાં બાકીના મિત્રો, નાતીલાઓ, સ્વજનો (મામાના પુત્રો ૬૦), સંબંધીઓ (સસરા, સાળા ૬૦) અને પરિજનો (દાસ-દાસીઓ વગેરે)ને કાપીકાપીને તેમનું માંસ તથા લોહી તેને મારી-મારીને ખવરાવવા-પિવરાવવામાં આવ્યાં.

આ બધું જોઈને ગૌતમે વિચાર્યું કે, આ માણસે ખરેખર પૂર્વે ઘણાં ભારે પાપકર્મો કર્યાં હોવાં જોઈએ. ઉતારે પાછા આવી, તેમણે ભગવનને પોતાની શંકા સંભળાવીને પૂછ્યું : 'હું ભગવાન ! આ પુરુષ પૂર્વ જન્મમાં કોણ હતો, તથા તેણે કેવાં કર્મો કર્યાં હતાં, કે જેમનું તેને આવું કારમું ફળ ભોગવવું પડે છે ?

પા ૩

સારે ભગવાને કહ્યું : હે ગૌતમ ! પહેલાં આ પુરિમતાલ નગરમાં ઉદિત નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તે વખતે તે નગરમાં નિર્ણય નામે ઈડાંનો વેપારી વસતો હતો. તે મહા અધર્મી તથા ક્રૂર હતો. તેના કેટલાય નોકરચાકરો રોજ વાંસી, કાદાળા, કરંડિયા વગેરે સાધનો લઈને ગામ બહાર જતા, અને કાગડી, ઘૂવડી, કબૂતરી, ટિટોડી, બગલી, ઢેલ, ફૂકડી વગેરેનાં તેમજ ખીજાં પણ અનેક જલચર, સ્થલચર, ખેચર વગેરે પ્રાણીઓનાં ઈડાં ભેગાં કરી લાવતા. પછી પેલા નિર્ણયના રસોધયાઓ તે ઈડાંને તવાઓ, કઢાઈઓ, તાવડાઓ, કલાડાં, અને અંગારા ઉપર તળતા, ભૂંજતા કે સેકતા; અને પછી તેમને રાજમાર્ગ ઉપર આવેલા બજારમાં વેચતા, અને કમાણી કરતા. નિર્ણય પોતે પણ તે બધાં તળેલાં-સેકેલાં-આફેલાં ઈડાં ખૂબ ખાતો, અને દારૂ પી મજા કરતો. એ પ્રમાણે તે નિર્ણય હજાર વર્ષાનું પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરી, બહુ જ પાપકર્મ આંધીને મરણ પામ્યો, અને ત્રીજી નરકભૂમિમાં નારકી જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. આ વધારેમાં વધારે આયુષ્ય સાત સાગરોપમ વર્ષાનું હોય છે.

ત્યાંથી ચ્યવી, તે શાલાટવીમાં વિજય નામના ચૌરોના સેનાપતિને ત્યાં, તેની સ્કંદશ્રી પત્નીના ગર્ભમાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્રણ માસ પૂરા થતાં તે સ્કંદશ્રીને એવો દોહદ ઉત્પન્ન થયો કે, 'તે માતાઓને ધન્ય છે, જેઓ પોતાના મિત્ર-નાતીલા-સ્વજન-સંબંધી-પરિજન વગેરેની સ્ત્રીઓ તેમ જ ખીજી પણ સ્ત્રીઓથી વીંટળાઈને, નાહી-ધોઈ, વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ, ખૂબ ખાન-પાનથી ઉજાણી કરે છે; અને ત્યારબાદ મુખવાસાદિ પરવારી, પુરુષનાં વસ્ત્રો પહેરી, કવચ

આંધી, ધનુષ્ય ચઢાવી,^૧ ગળે હાર પહેરી, પટો આંધી, જુદાં જુદાં શસ્ત્રાઓ ધારણુ કરી, ઠાલ ભરવી, તલવાર ખેંચી, ખભે ભથિં લટકાવી, ધનુષ્ય ઉપર આણુ ખેંચી, પાશ (ગોફણુ કે ફાંસી) વીંઝી, જાંઘ સુધી લટકાવેલા ઘંટ વગાડતાં વગાડતાં, રણુશીંગાંના અવાજ વચ્ચે, આનંદની કિલકારીઓ, તથા સિંહનાદોથી આકાશને સમુદ્રની ગર્જનાઓની પેઠે ભરી મૂકી, આખા નગરમાં બધું જોતાં જોતાં પગે ચાલતી ફરે છે, અને પોતાનો દોહદ પૂરો કરે છે. હું પણ મારો દોહદ તે રીતે પૂરો કરું તો કેવું સારું !

ધણા વખત સુધી પોતાનો દોહદ પૂરો ન થવાને કારણે સ્કંદશ્રી સુકાર્ઠ ગર્હ, તથા તેની કાંતિ શીકી પડી ગર્હ. પછી વિજયના જાણુવામાં તે વાત આવતાં તેણે બધી સગવડ કરી આપીને તેનો દોહદ યથેષ્ટ પૂરો કર્યો, એટલે તે આનંદથી પોતાના ગર્ભને વહન કરવા લાગી. નવ માસ પૂરા થતાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો, વિજયે તે નિમિત્તે દશ રાત્રી પહોંચનારો જન્મમહોત્સવ ભારે ધામધૂમથી ઊજવ્યો, અને અગિયારમે દિવસે બધાં સર્ગાવહાલાંને આમંત્રી, તેમને યથેષ્ટ જમાડી-તૃપ્ત કરી, તે બધાંની સમક્ષ તે પુત્રનું તેની માતાના દોહદ ઉપરથી 'અભગ્નસેન' એવું નામ પાડ્યું. પછી તે અભગ્નસેન જુદાંજુદાં કામ માટેની પાંચ જુદીજુદી ધાત્રીઓ વગેરે દ્વારા કાળજીપૂર્વક ઉછેરાતો^૨, કંદરામાં વધતા અંપાના

૧. કે ધનુષ્ય વાપરતા પહેલાં પહેરવાનાં મોજાં પહેરી, કે ધનુષ્ય લટકાવવાનો પટો પહેરી.

૨. જન્મમહોત્સવ, ધાત્રીવ્યવસ્થા, વગેરે બાબતોના વિગતવાર વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા. ૧૨-૧૪.

વૃક્ષની જેમ મોટો થવા લાગ્યો. યોગ્ય સમય થતાં તેને સરખી ઉમરની, તથા સરખાં રૂપ-લાવણ્ય-ચૌવનવાળી, આઠ કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. તે સમયે તેનાં માતૃપિતાએ તેને પુષ્કળ હિરણ્ય-સુવર્ણ, વાહન, દાસદાસી વગેરે પ્રીતિદાનમાં આપ્યાં. તે પ્રીતિદાન પેઠીઓ સુધી ખૂટે તેમ નહોતું. ત્યાર બાદ અભગ્નસેન તે સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને વિલાસમાં રહે છે, તથા મનુષ્યલોગ્ય સર્વ પ્રકારનાં સુખો આનંદથી ભોગવે છે.

કાળક્રમે વિજયચોરનું મૃત્યુ થતાં, બધા ચોરોએ અભગ્નસેનને જ પોતાનો સેનાપતિ ચૂંટ્યો. ત્યાર બાદ અભગ્નસેન પણ પોતાના પિતાની માફક ગામ-નગર ભાગતો, તથા લોકોને રંજીડતો, ખૂનામરકી અને લૂંટફાટથી પુષ્કળ દ્રવ્ય ભેગું કરતો વિહરવા લાગ્યો.

એક વખત તેના ત્રાસથી ત્રાસેલા લોકો ભેગા થઈ, તથા મોટું નજરાણું લઈ, મહાબલ રાજા પાસે ગયા, અને તેની આગળ અભગ્નસેનના ઉપદ્રવોની રાવ ખાતા અરજ કરવા લાગ્યા કે, 'હે સ્વામી! આપના બાહુઓની છાયામાં અમે નિર્ભયપણે ઉદ્દેગરહિત થઈને સુખે વસીએ તેમ કરો.'

અભગ્નસેનના અત્યાચારોની વાત સાંભળી, મહાબલ રાજા ખૂબ ગુસ્સે થયો, અને તેણે તરત પોતાના સેનાપતિને બોલાવ્યો અને તેને હુકમ કર્યો કે, તમે તરત જ જઈ ચોરોની શાલાટવી ઘેરી લો, અને અભગ્નસેનને જીવતો પકડી મારી સામે રજૂ કરો.

સેનાપતિ આ સાંભળી, પોતાનું લક્કર તૈયાર કરી, શસ્ત્રાસ્ત્રોથી સુસજ્જિત થઈ, ડંકા બજવતો શાલાટવી તરફ

જવા નીકળ્યો. આ બાબુ જાસૂસોએ રાજસેનાપતિ શાલાટવી તરફ આવવા નીકળ્યાના સમાચાર અભગ્નસેનને પહોંચ્યાડી દીધા.

એ સમાચાર સાંભળી, અભગ્નસેને પોતાના પાંચસો ચોરોને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેમને બધી વાત કહી સંભળાવીને સૂચવ્યું કે, સેનાપતિ આપણી શાલાટવીની નજીક આવી પહોંચે ત્યાર પહેલાં જ અધવચ તેને રોકવો એ ઠીક પડશે. પેલા ચોરોએ પણ એ યોજનાને અનુમોદન આપ્યું. પછી બધા સારી પેઠે ખાઈ-પી તથા દારૂ પીને, ભીનાં ચામડાં શરીરે પહેરી, ભાથાં સજી, તલવાર વગેરે સાથે નમતે પહોરે નીકળ્યા અને એક વિષમ ઝાડીમાં પડાવ નાખીને સેનાપતિના આવવાની રાહ જોતા સંતાર્ધને ઊભા રહ્યા. સેનાપતિ આવતાં જ બધાએ અણુધાર્યો છાપો માર્યો, અને તેના લશ્કરને વેરણુ-છેરણુ કરી નાખી સેનાપતિને ભગાડી મૂક્યો.

પેલો સેનાપતિ વીલે મોઢે તથા ધવાયેલે શરીરે મહાબલ રાજ પાસે આવ્યો, અને કહેવા લાગ્યો કે, “હે સ્વામી! ચોરસેનાપતિ અભગ્નસેન એવી વિષમ જગાએ ખાનપાનની સંપૂર્ણ તૈયારી સાથે પડાવ નાખીને પડેલો છે કે, તેને ગમે તેવા મોટા લશ્કરથી પણ હરાવીને પકડવો સહેલો નથી.”

પછી રાજાએ સામ-દામ અને ભેદથી અભગ્નસેનને નમાવવાની યોજનાઓ વિચારવા માંડી. તેણે પ્રથમતો અભગ્નસેનના જે મંત્રી વગેરે ખાસ પરિચયના માણસો હતા, કે તેના ચેલાઓ જેવા કે અંગરક્ષક જેવા હતા, તેમજ તેનાં જે મિત્ર-નાતીલાં-સગાં-સંબંધી વગેરે હતાં તે બધાંને પુષ્કળ ધન-સુવર્ણ-રત્ન વગેરે અમૂલ્ય વસ્તુઓ આપી-આપીને ફોડવા માંડ્યાં. તેમજ અભગ્નસેનને પણ વારંવાર કીમતી કે અમૂલ્ય, તથા

રાજને યોગ્ય નજરાણાં મોકલી-મોકલીને વિશ્વાસ ઉપજાવવા માંડ્યો.

ત્યાર પછી રાજ્યે પુસ્તિતાલ નગરમાં છૂપાં બારી-બારણાં તથા ઓરડાઓ-ભોંયરાંઓવાળું એક મોટું, સેંકડો થાંભલાઓવાળું સુંદર મકાન તૈયાર કરાવ્યું. તે મકાન તૈયાર થઈ ગયા બાદ તેણે પોતાના નગરમાં દશ રાતનો એક મોટો ઉત્સવ જાહેર કર્યો. તે દરમ્યાન રાજના મહેસૂલવેરા તેમ જ કરવેરા, ઝડતી-જપ્તીઓ, કે દંડ-વસૂલાતોની બંધી કરવામાં આવી હતી; આખી પ્રજાનાં સર્વ પ્રકારનાં દેવાં રાજ્ય તરફથી ભરપાઈ કરી દેવામાં આવ્યાં હતાં; તે ઉત્સવમાં મૃદંગો સતત વાગ્યા જ કરવાનાં હતાં; ફૂલોની માળાઓ કરમાવાની જ નહોતી;^૧ ગણિકાઓ અને નટો ખેલ કર્યાં જ કરવાનાં હતાં; પ્રેક્ષકો ખાલી થવાના જ નહોતા, તથા આનંદમાં ઘેલા થયેલા લોકો વડે તેની શોભા અનેરી થવાની હતી.

પછી મહાબલરાજ્યે પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને^૨ બોલાવીને કહ્યું કે, “હે દેવાનુપ્રિયો! તમે શાલાટવીમાં અભગ્નસેન પાસે જાઓ; અને તેને હાથ જોડી, આ પ્રમાણે નિવેદન કરો કે, ‘હે દેવાનુપ્રિય! મહાબલરાજ્યે પોતાના નગરમાં આ પ્રકારનો દશ રાતનો મહાન ઉત્સવ જાહેર કર્યો છે. તો તમારા ભાગની પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માત્ય-અલંકાર વગેરે

૧. અર્થાત્ સતત નવી માળાઓ આપ્યા કરવાની હતી.

૨ ‘કુટુંબના’ એવો અર્થ લેવાને બદલે ‘તહેનાતના’ એવો અર્થ લેવો જોઈએ.

સામગ્રી તેમ જ ખાનપાન અમે અહીં પહોંચતું કરીએ કે, તમે પોતે જ નગરમાં પધારશો ?”

પેલા કૌટુંબિક પુરુષો રાજનો સંદેશો લઈને લાંબીલાંબી મજલો કર્યા વિના સુખેથી પડાવ નાખતા તથા ભાથું ખાતા શાલાટવીમાં આવી પહોંચ્યા. ત્યાં જઈ તેમણે અભગ્નસેનને રાજનો સંદેશો કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળી અભગ્નસેને જવાબમાં કહ્યું કે, ‘હે દેવાનુપ્રિયો ! હું જાતે જ નગરમાં ખુશીથી આવીશ.’ ત્યાર બાદ તેણે પેલા કૌટુંબિક પુરુષોને સત્કારપૂર્વક વિદાય કર્યા.

પછી અભગ્નસેન રનાનાદ પરવારા, ચાગ્ય વસ્ત્રાલકારાયા વિભૂષિત થઈ, રાજના નગરમાં આવ્યો. રાજ પાસે જઈ, તેણે ‘તમારો જય થાઓ !’ ‘તમારો જય થાઓ !’ એમ કહી તેનું અભિનંદન કર્યું, તથા ભારે કીમતી નજરાણું ભેટ કર્યું. રાજએ પણ હર્ષપૂર્વક તે નજરાણાનો સ્વીકાર કર્યો; તથા અભગ્નસેનનો સત્કાર કરી, તેને પેલા નવા બંધાવેલા મહેલમાં ઉતારી આપ્યો.

ત્યાર બાદ રાજએ પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને કહ્યું કે, હે દેવાનુપ્રિયો ! તમે તે મહેલમાં ખૂબ ખાન-પાન, દારૂ-મદિરા, તથા પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માત્ય-અલંકાર વગેરે સામગ્રી લઈ જાઓ, અત્તે અભગ્નસેનને આપો. અભગ્નસેન પણ પોતાના મિત્ર-નાતીલા-સગાંસંબંધી વગેરે સાથે એ બધું ખાનપાન ભોગવતો આનંદ કરવા લાગ્યો.

પછી લાગ જોષ, મહાબલ રાજએ પુરિમતાલ નગરના દરવાજા એકદમ બંધ કરાવી દીધા તથા અચાનક છાપો મરાવી અભગ્નસેનને જીવતો કેદ પકડી લીધો. ત્યાર બાદ તેને

આ પ્રમાણે મારી મારીને તથા રિખાવી-રિખાવીને મારી નાખવાનો તેણે હુકમ કર્યો છે.

આ સાંભળી ગૌતમે પૂછ્યું : ‘હે ભગવન્ ! આ અભગ્નસેન અહીંથી મરીને ક્યાં જશે?’

ભગવાન : હે ગૌતમ ! એ અભગ્નસેન પોતાનું સાડત્રીસ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, આજે શળા પર ચડી, દિવસ ત્રીજા ભાગનો આડી હશે ત્યારે મૃત્યુ પામશે, અને રત્નપ્રભા-પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થશે. . . . [ત્યાર આદ્ય બધું મૃગાપુત્રની કથામાં વર્ણવ્યા મુજબ ઉમેરી લેવું.] અંતે તે વારાણસી નગરીમાં ડુક્કર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં કસાઈ એને હાથે મરણ પામી તે તે જ નગરીમાં નગરશેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. તે જન્મમાં તે સાધુમંતો પાસેથી ઉપદેશ સાંભળી સાધુ થશે અને સાધુપણું બરાબર પાળી સૌધર્મકલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ફરી સાધુ બની, અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

શકટની કથા

જૂના કાળમાં સાલાંજની નામે નગરી હતી. તેમાં મહાચંદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને સુષેણ નામે અમાત્ય હતો. તે સામ-ભેદ-દંડ-નિગ્રહમાં કુશળ હતો. તે નગરીમાં સુદર્શના નામની ગણિકા રહેતી હતી. તે રૂપ-ગુણ-શૌવનમાં અનુપમ હતી. તે જ નગરીમાં સુભદ્ર નામે સંઘવી શેઠ રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની પત્ની હતી તથા શકટ નામે પુત્ર હતો.

એક વખત મહાવીરસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. ભિક્ષાકાળે તેમના પટ્ટશિષ્ય ગૌતમમુનિ. ભિક્ષા માટે રાજમાર્ગમાં ફરતા હતા. તેવામાં તેમણે એક સ્ત્રી તથા એક પુરુષને મુસ્કેટાટ ઓંધીને માર મારતાં-મારતાં વધસ્થાને લઈ જવાતાં જોયાં. તે પુરુષનું નાક કાપી નાખેલું હતું. ઉતારે પાછા ફર્યા બાદ ગૌતમે મહાવીર ભગવાનને પૂછ્યું કે, 'હે ભગવન! તે પુરુષ કોણ છે? તથા પૂર્વજન્મમાં તેણે શાં પાપ કર્યાં હતાં, જેથી તેની આ વલે થઈ છે?'

જવાબમાં મહાવીર ભગવાને ગૌતમને નીચેની કથા કહી સંભળાવી.

'હે ગૌતમ! જંબુદ્વીપના ભારતવર્ષમાં પૂર્વે છગલપુર નામે નગર હતું. તેમાં સિંહગિરિ નામે રાજા રાજ્ય કરતો

હતો. તે નગરમાં પશ્ચિમ નામનો ભરવાડ રહેતો હતો. તે અહીં પૈસાદાર હતો. તેના વાડામાં સંખ્યાબંધ બકરાં, ઘેટાં, રોઝ, આખલા, સસલાં, મૃગલાં, સિંહ, હરણાં, મોર, પાડા વગેરે જનવરોનાં સો-સોનાં તેમજ હજાર-હજારનાં એમ અનેક ટાળાં હતાં. તેના હજારો નોકર-ચાકરો તે બધાં પ્રાણીઓની રક્ષા કરતા હતા, તથા તેમને દાણો-પાણી કરતા હતા. બીજા કેટલાક નોકરો તે પ્રાણીઓને મારી-કાપી તેમનું માંસ તૈયાર કરતા હતા; અને બાકીના બીજા તેમને તવા-કઢાઈ-અંગારા વગેરે દ્વારા સેકતા-તળતા-કે બૂંજતા હતા. એ રીતે સિદ્ધ થયેલું માંસ પછીથી રાજમાર્ગે વેચવામાં આવતું હતું. પેલો ભરવાડ પણ તેમાંથી જોઈતું માંસ યથેષ્ટ ખાતો હતો તથા દારૂ પીને આનંદ કરતો હતો.

એ પ્રમાણે સાતસો વર્ષનું લાંબું આયુષ્ય ભોગવી તથા ભારે પાપકર્મ બાંધી તે ભરવાડ અંતે મરણ પામ્યો અને એથી નરકભૂમિમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય દશ સાગરોપમ વર્ષોનું હોય છે.

હવે, પેલા સુભદ્ર સંઘવીની ભદ્રા શેઠાણીને મરેલાં છોકરાં જ જન્મતાં હતાં. યોગ્યકાળે પેલો પશ્ચિમ ભરવાડનો જીવ એથા નરકમાંથી ચવીને સુભદ્રા શેઠાણીના ગર્ભમાં આવ્યો. નવ માસ પૂરા થયા બાદ શેઠાણીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે પુત્રને જન્મતાંવેંત તેનાં માતપિતાએ એક ગાડા નીચે ઘૂંટો મૂકી દીધો; અને ચારબાદ ત્યાંથી ઉપાડી આવ્યો. પછી તેઓ તેને કાળજીથી ઉછેરવા લાગ્યાં. તેનું નામ પણ ગાડા ઉપરથી 'શકટ' પાડવામાં આવ્યું.

વખત જતાં સુભદ્ર શેઠ નાવડાં ભરી વેપાર અર્થે લવણ-સમુદ્રની પારના દેશોમાં જવા નીકળ્યા. પરંતુ રસ્તામાં જ તેમનાં વહાણુ ડૂબી ગયાં, અને શેઠ પણ ડૂબી જઈને મરણ પામ્યા. તેમના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળતાં ભદ્રા સેઠાણી પણ મરણ પામ્યાં. આ બધું થવાથી સુભદ્ર શેઠના દેવાદારોએ પણ પોતપોતાની રકમો દબાવી દીધી. અને અંતે પોલીસોએ નાના શકટને ઘરમાંથી હાંકી કાઢી તેનું ઘર પણ પડાવી લીધું.

તે છોકરો ઉન્નિઝતકની પેઠે જુગારખાનાં, દારૂનાં પીઠાં અને વેશ્યાવાડમાં ઊછરવા લાગ્યો. અને પરિણામે અઠંગ દારૂડિયો, અઠંગ ચોર, અઠંગ જુગારી તથા અઠંગ વ્યભિચારી બન્યો. વખત જતાં તે સુદર્શના ગણિકાના સંબંધમાં આવ્યો, અને તેની સાથે માનુષી કામભોગો ભોગવતો વિહરવા લાગ્યો.

એક વખત સુષેણુ અમાત્યે શકટને સુદર્શનાના ઘરમાંથી હાંકી કઢાવી, સુદર્શનાને પોતાની રખાત બનાવી. પરંતુ શકટ તો સુદર્શનામાં જ મોહિત થઈ ગયો હોવાથી, આજુ-બાજુ જ લાગ જોતો ફરવા લાગ્યો. એક વખત લાગ મળતાં તે સુદર્શનાના ઘરમાં ઘૂસી ગયો અને તેની સાથે યથેષ્ટ આનંદ કરવા લાગ્યો. તેવામાં સુષેણુ અમાત્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યો. શકટ અને સુદર્શનાને પોતાની ગેરહાજરીમાં આ પ્રમાણે આનંદ કરતાં જોઈ, તે ખૂબ ગુસ્સે થયો. તેણે તરત જ પોતાના માણસો પાસે શકટને કેદ કરાવ્યો, અને મહાચંદ્ર રાજ પાસે જઈને ફરિયાદ કરી કે શકટ નામના જુવાનિયાએ મારા ઘરમાં ધીનાણું કર્યું છે. રાજાએ અમાત્યને કહ્યું કે, તમે પોતે જ તેને યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા કરો.

એટલે અમાત્યે શકટ તથા સુદર્શનને આ રીતે રિખાવીને મારી નાંખાવવાનો હુકમ કર્યો છે.

આ આંભળી ગૌતમે પૂછ્યું, ‘હે ભગવન! શકટ અહીંથી મરીને કયાં જશે?’

ભગવાન: હે ગૌતમ! એ શકટ પોતાનું ૫૭ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, આજે જ પાછલે પહોરે એક તપાવેલી મોટી સ્ત્રીની લોઢાની મૂર્તિને આલિંગન કરી મરણ પામશે, અને રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ચ્યવી તે રાજગૃહ નગરમાં એક ચંડાળને^૧ ઘેર છોકરા-છોકરીના જોડકામાં છોકરા તરીકે ઉત્પન્ન થશે. તેનાં માતપિતા તેનું નામ શકટ પાડશે, અને છોકરીનું નામ સુદર્શના પાડશે. સુદર્શના રૂપ-લાવણ્યમાં અનુપમ થશે. જુવાનીમાં આવેલો શકટ પોતાની બહેનનાં જ રૂપ-લાવણ્યથી મોહિત થઈ તેની સાથે કામભોગ ભોગવવા લાગશે.

એ શકટ પછી જનવરો ક્ષંદવાનો ધંધો કરવા લાગશે, અને એ રીતે ઘણું પાપ-કર્મ એકઠું કરી, અંતે આયુષ્ય પૂરું થતાં રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ભટકતો ભટકતો અંતે તે વારાણસી નગરીમાં માછલું થઈને જન્મશે. ત્યાં માછીમારોને હાથ મરણ પામી, તે તે જ નગરીમાં નગરશેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મશે. ત્યાં મોટો થયા બાદ સાધુસંતો પાસેથી દીક્ષા લઈ, તે ઉગ્ર તપ સંયમાદિ આચરશે, તથા સૌધર્મકલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવી, તે મહાવિદેહ-ક્ષેત્રમાં સાધુ બની, અંતે સિદ્ધ-યુદ્ધ-અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

૧. ‘માતંગ’.

બૃહસ્પતિદત્તની કથા.

જૂના કાળમાં કૌશાંબી નગરીમાં શતાનીક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મૃગાવતી નામે રાણી હતી, અને ઉદયન નામે કુમાર હતો. તે ઉદયનકુમારને પદ્માવતી નામે રાજકન્યા સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો.

શતાનીક રાજાને સોમદત્ત નામે પુરોહિત હતો. તે ઋગ્વેદ-યજુર્વેદ-સામવેદ અને અથર્વવેદમાં કુશલ હતો. તેને વસુદત્તા નામે સ્ત્રી હતી, અને બૃહસ્પતિદત્ત નામે પુત્ર હતો.

એક વખત ભગવાન મહાવીર દરતા દરતા કૌશાંબીમાં પધાર્યા. ભિક્ષાકાળે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ કૌશાંબીમાં દરતા હતા, ત્યારે તેમણે એક પુરુષને મુસ્કેટાટ બાંધી માર મારતાં- મારતાં વધસ્થાને લઈ જવાતો જોયો. તે પુરુષને જોઈ, તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ પુરુષે એવાં તે કયાં મહાપાપ કર્યાં હશે, જેથી તેને આવું કરુણાજનક ફળ ભોગવવું પડે છે. ઉતારે પાછા આવી, તેમણે એ પ્રશ્ન ભગવાન મહાવીરને પૂછ્યો. ત્યારે તેમણે તે પુરુષની નીચેની કથા ગૌતમને કહી સંભળાવી.

હે ગૌતમ ! જૂના કાળમાં ભારતવર્ષમાં સર્વતોભદ્ર નામે નગર હતું. તેમાં જિતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને મહેશ્વરદત્ત નામનો પુરોહિત હતો. તે ત્યારે

વેદોની વિદ્યામાં કુશળ હતો. તે મહેશ્વરદત્ત નિતશત્રુ રાજના રાજ્યનું બળ વધે તે માટે રોજ સવારે એક બ્રાહ્મણ છોકરાને, એક ક્ષત્રિય છોકરાને, એક વૈશ્ય છોકરાને અને એક શૂદ્ર છોકરાને પકડાવી મંગાવતો, અને જીવતો-જીવત તેઓની છાતી કાપીને તેમાંથી માંસપિંડ બહાર કઢાવતો, તથા તે વડે નિતશત્રુ રાજને માટે શાંતિહોમ કરતો. વળી, આઠમ અને ચૌદશને દિવસે તો તેવા બે બે છોકરાઓનાં હૃદય તે હોમતો. ચતુર્માસ પૂરા થાય ત્યારે તેવા ચાર-ચાર છોકરાઓનાં હૃદય હોમતો; છ માસ પૂરા થાય ત્યારે આઠ-આઠ છોકરાઓનાં હૃદય હોમતો, અને આખું વર્ષ પૂરું થાય ત્યારે સોળ-સોળ છોકરાઓનાં હૃદય હોમતો. બ્યારે નિતશત્રુ રાજને ખીજ કોઈ રાજ સાથે લડાઈ ચાલતી હોય, ત્યારે તો તે આઠસો-આઠસો છોકરા પકડાવીને આઠસો-આઠસો હૃદય હોમતો, જેથી રાજ જલદી શત્રુસૈન્યનો નાશ કરી શકે કે, તેને પાછું ભગાડી મૂકે. આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ઘણું મોટું પાપ ભેગું કરીને તે પુરોહિત પોતાનું ત્રણ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું થતાં પાંચમી નરકભૂમિમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૧૭ સાગરોપમ વર્ષોનું હોય છે.

ત્યાંથી ચ્યવીને તે કૌશાંખી નગરીમાં સોમદત્ત પુરોહિતની સ્ત્રીની કૃપે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. તેનાં માતૃપિતાએ તેનું નામ બૃહસ્પતિદત્ત પાડ્યું.

બૃહસ્પતિદત્ત ઉદયન રાજકુમાર સાથે જ રમતો-બિહરતો મોટો થવા લાગ્યો. તે બંને જીવાનીમાં આવ્યા તે અરસામાં શતાતીક રાજ મૃત્યુ પામ્યો, એટલે પ્રજાજનોએ અને દરબારી-ઓએ ઉદયન કુમારનો રાજ તરીકે અભિષેક કર્યો.

ઉદયને બૃહસ્પતિદત્તને પોતાનો પુરોહિત બનાવ્યો. તેને રાજની પાસે અંત:પુર સુધી સર્વત્ર જવા-આવવાની છૂટ હતી. એ પ્રમાણે રાજના અંત:પુરમાં સમયે-અસમયે જતાં આવતાં તે બૃહસ્પતિદત્ત રાજની રાણી પદ્માવતી સાથે સંબંધમાં આવ્યો, અને તેનામાં આસક્ત બની તેની સાથે. યથેષ્ટ કામભોગો ભોગવવા લાગ્યો. એક વખત રાજ અંત:પુરમાં આવ્યો, ત્યારે તેણે તે બંનેને કામભોગ ભોગવતાં જોયાં. આથી અત્યંત ગુસ્સે થઈ, તેણે બૃહસ્પતિદત્તને પોતાના નોકરો દ્વારા કેદ પકડાવ્યો, અને આમ ક્રમે તે મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો.

ગૌતમ—હે ભગવન! તે પુરોહિત અહીંથી મરીને ક્યાં જશે?

ભગવાન—હે ગૌતમ! તે પુરોહિત પોતાનું ૬૪ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, આજે પાછલે પહોરે શળીએ ચડી મરણ પામશે, અને રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. સાંથી અનેક યોનિઓમાં ફરતાં ફરતાં અંતે તે હસ્તિનાપુરમાં મૃગ તરીકે જન્મશે. ત્યાં પારધીઓ વડે હણાઈ, તે નગરશેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે જન્મશે. તે જન્મમાં સાધુસંતોના ઉપદેશથી સાધુ બની, તે તપસંયમાદિ આચરશે અને અંતે સૌધર્મકલ્પમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ પામી, પરિપૂર્ણ સાધુપણું આચરી, અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

નંદિવર્ધનની કથા

જૂના કાળમાં મથુરા નગરીમાં શ્રીદામ નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તેની રાણીનું નામ અંધુશ્રી હતું, અને પુત્રનું નામ નંદિવર્ધન હતું. શ્રીદામને સુઅંધુ નામે પ્રધાન હતો. તે પ્રધાનને અહુમિત્રાપુત્ર નામે પુત્ર હતો. તે નગરીમાં ચિત્ર નામે હજમ^૧ રહેતો હતો. રાજની હજમત, સ્નાન, ટાપટીપ વગેરે અલંકારિકનું કામ તે કરતો; અને તેથી તેને રાજની પાસે અંત:પુર સુધી સર્વત્ર જવા-આવવાની છૂટ હતી.

એક વખત મહાવીરસ્વામી ત્યાં ફરતા ફરતા આવી પહોંચ્યા. બિલાકાલે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ નગરીમાં ફરતા હતા. તેવામાં તેમણે એક પુરુષને નીચે પ્રમાણે ક્રમે તે મારી નાંખાતો જોયો. પ્રથમ તેને લાલચોળ તપાવેલા લોઢાના એક સિંહાસન ઉપર બેસાડવામાં આવ્યો. પછી લાલચોળ તપાવેલા લોઢાના કળશો વડે ઊકળતું તાંબુ, ઊકળતી કલાઈ, ઊકળતું સીસું, ઊકળતું ચૂનાનું પાણી, તેમજ ઊકળતા તેજબો^૨ તેના માથા ઉપર રેડીને તેના રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. ત્યાર બાદ સાંડસાઓ વડે લાલચોળ તપાવેલા લોઢાનો

૧ તેને માટે 'અલંકારિક' શબ્દ મૂળમાં છે.

૨ મૂળમાં 'ક્ષારતૈલ' શબ્દ છે.

હાર પકડીને તેના ગળામાં પહેરાવવામાં આવ્યો. એ પ્રમાણે લાલચોળ તપાવેલા અર્ધહાર, પદ, મુકુટ વગેરે પણ તેને પહેરાવવામાં આવ્યાં.

આ અધું જોઈ ગૌતમને વિચાર આવ્યો કે, આ પુરુષે પૂર્વે એવાં તો કયાં કર્મોં કર્યાં હશે, જેથી તેને આવે કર્મોતે મરવું પડે છે. ઉતારે પાછા આવી, તેમણે આ પ્રશ્ન ભગવાન મહાવીરને પૂછ્યો. ત્યારે તેમણે નીચેની કથા તેમને કહી સંભળાવી :

હે ગૌતમ ! જૂનાકાળમાં ભારતવર્ષમાં સિંહપુર નામે નગર હતું. તેમાં સિંહરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને દુર્યોધન નામે ક્રોધદાર^૧ હતો. તે બહુ ક્રૂર તથા નિષ્ક્રૂર હતો. રાજા પ્રત્યે ચોરી, છીનાણું, ખીસાં કાતરવાં, રાજદ્રોહ કરવો, દેવાં ઓળવવાં, બાલવધ, વિશ્વાસઘાત, જીગાર, ઠગાઈ, વગેરે ગુનાઓ કરનાર ગુનેગારોને શિક્ષા કરવાનાં ભયંકર સાધનો તેની પાસે ઢગલાબંધ તૈયાર રહેતાં, અને થયેલી શિક્ષા પ્રમાણે તે એ બધાં વડે ગુનેગારોને રિખાવતો : જેમકે, કેટલાકને છતા પાડી, લોઢાના દંડ વડે તેમનું મોં ફાડી, તેમાં ઊકળતું તાંબુ, ઊકળતી કલાઈ, ઊકળતું સીસું, ઊકળતું ચૂનાનું પાણી, કે ઊકળતા તેજબ રેડતો; અથવા તે બધા વડે તેમને નવરાવતો. વળી કેટલાકને તે છતા સુવાડી, ઘોડા, હાથી, ઊંટ, ગાય, પાડા, બકરા, ઘેટા વગેરેનાં મૂતર પાતો; કેટલાકને તે ઊંધા કરી ઓકાવતો, અને પછી એ ઓકેલું પાઈને કે તેના વડે તેમને નવરાવીને રિખાવતો. કેટલાકને તે હાથે ઘેડીઓ નાખતો,

૧. મૂળમાં 'ચારગપાલ' : ગુપ્તિપાલક-ટીકા.

કેટલાકને હેડમાં જકડતો, કેટલાકને સાંકળોથી જકડતો; કેટલાકના અવયવોને તે આમળાને કે વાળાને ભાગી નાખતો; કેટલાકના શસ્ત્રાદિ વગેરેથી હાથપગ કાપી નાખતો, કે કેટલાકને શસ્ત્રાદિથી ઊભા ચીરી નાખતો. કેટલાકને તે વાંસની સોટીઓથી, નેતરની સોટીઓથી, આમલીની સોટીઓથી, વાધરીઓથી, ચામડાની સોટીઓથી, કે વડ વગેરેની મૂળીઓથી ફટકારતો; કેટલાકને ચતા સુવાડી તેમની છાતી ઉપર મોટી શિલા મુકાવતો, તથા ઉપર લાકડાંનાં ચડિયાં ગોઠવાવીને ઉપર માણસોને કુદાવરાવતો, જેથી પેલાનાં હાડકાંનો ચૂરો થઈ જાય. કેટલાકને તે દોરડાં, વરત, રેસાનાં દોરડાં, વાળનાં ગૂંથેલાં દોરડાં, સૂતરનાં દોરડાં વગેરે હાથે-પગે બંધાવીને ઊંધે માથે કૂવામાં લટકાવીને પાણી પાતો; કેટલાકને તરવાર, કરવત, અસ્ત્રા, અને કદંબચીર^૧ વડે છેદાવતો, અને પછી ઉપરથી તેજબ રેડતો; કેટલાકને કપાળ, ખોચી, કૂણી, ઠીંચણ, અને એડીઓમાં લોઢાના કે વાંસના ખીલા તથા વીંછૂડાઓ^૨ ખોસાવતો; કેટલાકની હાથપગની આંગળીઓમાં (નખોમાં) હથોડાઓ વડે સોયો ખોસાવતો અને ડામ દેવરાવતો તથા પછી જમીન ઉપર ધસાવતો; વળી કેટલાકને સરીરે દાબ, કુશ, અને ભીનું ચામડું ચોટાડતો, અને પછી તાપે સૂકવીને તે બધું ચડ-ચડ ઉખાડતો^૩.

૧. ટીકાકાર 'એક પ્રકારનું શસ્ત્ર' એટલો જ અર્થ આપે છે.

૨. મૂળ 'અલબ' 'વૃશ્ચિકકંટક'— ટીકા.

૩. આ ઉપરાંત 'પિપ્પલાળ' એટલે કે નરેણી જેવી નાની છરીઓ, અને 'કર્ણગરાળ' એટલે કે લોઢાનાં તથા પથરાનાં લંગચે-એ બેનો પણ મૂળમાં ઉલ્લેખ છે, પણ તેમનો ઉપયોગ બંતાબ્યો નથી.

આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ૩૧૦૦ વર્ષનું પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરી, અહુ પાપકર્મ એકઠું કરી, તે દુર્યોધન કોન્દાર મરણ પામ્યો અને છઠી નરકભૂમિમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. સાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.

ત્યાંથી ચ્યવી તે મથુરાનગરીમાં શ્રીદામ રાજની અંધુશ્રી રાણીની કૃપે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો. બારમે દિવસે તેનું નામ નંદિવર્ધન પાડવામાં આવ્યું. ધીમે ધીમે તે સાઠ વર્ષનો થયો, તો પણ તેનો પિતા જીવતો હોવાથી તેને રાજગાદી મળી નહીં. પછી તેને રાજ્ય તથા અંત:પુર પ્રાપ્ત કરવાની ઉતાવળ આવી. તેથી તેણે પોતાના પિતા શ્રીદામ રાજને મારી નાખવાના ઘાટ ઘડવા માંડ્યા.

એક વખત વિચાર કરી, તેણે શ્રીદામ રાજના ચિત્ર નામના હજમને બોલાવ્યો અને તેને જણાવ્યું: 'હે દેવાનુપ્રિય ! તું શ્રીદામ રાજ પાસે ગમે સારે જઈ શકે છે, તથા તેની હજમત વગેરે નજીકનાં કામો કરે છે. તો તેવે વખતે તું તારો અસ્ત્રો રાજના ગળામાં ખોસી દે, તો તને હું અધુ' રાજ્ય આપીશ, અને પછી આપણે બંને લહેર-પાણી કરીશું.' હજમે કુમારનું કહેવું કબૂલ રાખ્યું.

પણ ઘેર ગયા બાદ તેને વિચાર આવ્યો કે, ન બનવાનું બને, અને રાજ જો આ કાવતરું જાણી જાય, તો તે મારા જૂંડા હાલ કરાવશે અને કમોતે મારી નાંખાવશે. આથી તે ગભરાઈને તરત શ્રીદામ રાજ પાસે ગયો, અને કુમારના કાવતરાની બધી વાત તેને કહી દીધી. એ ઉપરથી રાજએ તે કુમારને પકડાવીને, તેને આ પ્રમાણે કમોતે મારી નાખવાની આજ્ઞા કરી છે.

ગૌં — હે ભગવન! એ નંદિવર્ધન કુમાર અહીંથી મરીને ક્યાં જશે?

મહાવીર — હે ગૌતમ! તે કુમાર અહીં પોતાનું સાઠ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, આજે મરણ પામી, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. પછી લાંબો કાળ જુદી જુદી ચોનિઓમાં ભટકી, અંતે તે હસ્તિનાપુર નગરમાં માછલું થશે. ત્યાં માછીઓ વડે મરાઈને, તે તે જ નગરમાં નગરશેઠને ત્યાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદુપદેશ સાંભળી, તે પણ સાધુ થશે અને તપ-સંયમાદિ બરાબર આચરશે. પછી તે સૌધર્મકલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જુવાનીમાં આવતાં તે સાધુ થઈ સંયમાદિ બરાબર પાળશે, અને અંતે સિદ્ધ-શુદ્ધ-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

ઉમ્પરદત્તની કથા

જૂના કાળમાં પાટલિપટ્ટનામે નગરમાં સિદ્ધાર્થ નામે રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં સાગરદત્ત નામનો સંઘવી તેની સ્ત્રી ગંગદત્તા સાથે રહેતો હતો. તેને ઉમ્પરદત્ત નામે પુત્ર હતો.

એક વખત ભગવાન મહાવીર દરતા દરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. બિક્ષાકાળે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ તે નગરની પૂર્વ આગ્રુના ભાગમાં દરતા હતા, તેવામાં તેમણે એક ખસિયેલ કોઢિયા માણસને જોયો. તેને જલ્દોદર, મગંદર, હરસ, ખાંસી, તેમજ દમના રોગ પણ થયેલા હતા; તેનું શરીર સૂણી ગયું હતું; તેનું મોં, હાથ, પગ તેમજ હાથ-પગની આંગળીઓ પણ સૂણી ગઈ હતી; તેનાં કાન અને નાક સડી ગયાં હતાં; તેના શરીરમાંથી રસી અને પરુ નીકળ્યા કરતાં હતાં; તેના સેંકડો છેદોમાં કીડા ખદબદતા હતા; તેના કાન અને નાકમાંથી સેરડા નીકળ્યા કરતા હતા; તે વારંવાર પરુ, લોહી અને કીડાઓનાં જૂમખાં ઓક્યા કરતો હતો; તે વારંવાર વેદનાથી ભરેલી કરુણ તેમજ કર્કશ ચીસો નાખ્યા કરતો હતો; તેની પાછળ માંખો વગેરેનાં ટોળાં જામણ્યા કરતા હતાં; તેના માથામાં અનેક ધારાં પડી ગયાં હતાં; તેનાં કપડાં ચીથરેહાલ હતાં; તેના હાથમાં એક ફૂલું

ફૂલડું અને એક ફૂટલું શરાવલું હતું; તથા તેના વડે તે ઘેર ઘેર ખાવાનું માગી ગુબ્બરો ચલાવતો હતો.

જ્યેષ્ઠી ભિક્ષા મેળવીને ગૌતમ મહાવીરસ્વામી પાસે પાછા આવ્યા. ત્યાં આવીને તેમણે ભિક્ષા માગવા જતાં-આવતાં થયેલા દોષોનું તથા ભિક્ષા શ્વેતાં લાગેલા દોષોનું ચિંતન તથા કબૂલાત કરી લીધાં; અને લાવેલાં અન્નપાન મહાવીર ભગવાનને બતાવ્યાં. ત્યાર બાદ તેમની પરવાનગીથી તે આહાર તેમણે, સ્વાદ માટે મોંમાં મમળાવ્યા વિના જ — સાપ જેમ દરમાં પેસે તેમ — ખાઈ લીધો; અને પછી સંયમ અને તપથી આત્માને ભાવિત કરતા તે વિહરવાં લાગ્યા.

બીજી વખત પણ ગૌતમ એ ઉપવાસને^૧ અંતે પારણું કરવા માટે ભિક્ષા માગવા સારુ પાટલિપંડ નગરના દક્ષિણ તરફના ભાગમાં પ્રથમ પૌરુષી વેળાએ^૨ ફરતા હતા, ત્યારે તેમણે તે પુરુષને એ પ્રમાણે રિખાતો જ્યેષ્ઠો.

ત્રીજી વાર પણ ગૌતમ પશ્ચિમ તરફના ભાગમાં ભિક્ષા માગતા ફરતા હતા, ત્યારે તેમણે તે જ માણસને તે રીતે રિખાતો જ્યેષ્ઠો.

ચોથી વાર તે પાટલિપંડના ઉત્તર તરફના ભાગમાં ફરતા હતા, ત્યારે પણ તેમણે તે જ માણસને જ્યેષ્ઠો. એ

૧. મૂળમાં તે 'જ ટંક'નો ઉલ્લેખ છે; કારણ કે દરેક ઉપવાસની પહેલાં અને પછી એક એક ટંક વધારાની છાંડવામાં આવે છે.

૨. પૌરુષી એટલે દિવસ કે રાતનો ચોથો ભાગ. વિગત માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, અંક ૨૬, ટિપ્પણ.

ઉપરથી તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ માણસ લાંબા કાળથી આ પ્રમાણે રિખાયા કરે છે, તો તેણે પૂર્વે કોઈ ભારે અશુભ પાપકૃત્યો કર્યાં હોવાં જોઈએ. તેમણે પોતાની શંકા મહાવીર-સ્વામીને કહી સંભળાવી. જવાબમાં તેમણે તેને વિષે નીચેની કથા કહી સંભળાવી :

હે ગૌતમ! જૂના કાળમાં ભારતવર્ષમાં વિજયપુર નામે નગર હતું, તેમાં કનકરથ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધન્વંતરિ નામે વૈદ હતો. તે અષ્ટાંગ-આયુર્વેદ ભણેલો હતો. જેમકે : બાળઉછેર, કાન-નાક-માં વગેરેનું વૈદ્યું,^૧ બાલુ-કાંટા વગેરે ખોતરી કાઢવાનું વૈદ્યું, શરીરનું વૈદ્યું, વિષવૈદ્યું, શૂતવિદ્યા, રસાયન, અને વાજકરણ (અર્થાત ધાતુપુષ્ટિ). તેને હાથે યશ હતો; તેથી તેને હાથે બધાને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થતું. શસ્ત્રક્રિયા વગેરેમાં પણ તેનો હાથ હળવો તથા સુખદાર્ઠ હતો. તે વૈદ્ય રાજા-રાણી, ઉપરાંત ખીજા પણ દરબારીઓ, અમલદારો, વેપારીઓ, શેઠો વગેરેનું વૈદ્યું કરતો. તે ઉપરાંત જે કોઈ દુર્બલ, પીડિત, વ્યાધિત, અને રોગી એવા સનાથ કે અનાથ લોકો હોય, તેમજ શ્રમણ-બ્રાહ્મણ-ભિક્ષુક-કાપાલિક-કાવડિયા-કે આશા મૂકેલાઓ હોય, તે બધાનું

૧. મૂળમાં તો 'શાલાક્ય' શબ્દ છે. ઠીકાકાર જણાવે છે કે, કાન, મોં વગેરેમાં બાંહે જતું પડયાં હોય, તે વખતે સળીનો (શલાકા) પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. તેનું વૈદક તે 'શાલાક્ય.' આઠેનાં મૂળ નામ આ પ્રમાણે છે : કૌમારમૃત્ય, શાલાક્યમ્, શાલ્યહત્યમ્, કાયચિકિત્સા, જાંગુલમ્, મૂતવિદ્યા, રસાયનમ્, વાજીકરણમ્ ॥

પણ તે વૈદુઃ કરતો. કોઈને તે માછલાના માંસના ઉપચારો બતાવતો, કોઈને કાચાના, કોઈને મગરના, કોઈને સુંસુમારના, કોઈને બકરાના, કોઈને ઘેટાના, કોઈને રોઝના, કોઈને કુક્કરના, કોઈને મૃગના, કોઈને સસલાના, કોઈને સાંઢના, કોઈને પાડાના, કોઈને તેતરના, કોઈને બટેરાના, કોઈને લાવરીના, કોઈને કબૂતરના, કોઈને ફૂકડાના, કોઈને મોરના, તથા એમ બીજાં પણ અનેક જલચર-સ્થલચર-કે ખેચર પ્રાણીઓનાં માંસના ઉપાયો તે બતાવતો. તે પોતે પણ તેવાં અનેક પ્રકારનાં માંસ, તેમજ તેમના રસ પકાવીને, તળીને કે ભૂંજીને દાઢ વગેરે સાથે ખાતો-પીતો હતો. એ પ્રમાણે ૩૨૦૦ વર્ષનું પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે ધનવંતરિ વૈદ્ય મરણ પામી, છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયો; ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગરોપમ વર્ષનું હોય છે.

હવે પેલા સાગરદત્ત શૈઠની સ્ત્રી ગંગદત્તાને મરેલાં છોકરાં જ જન્મતાં હતાં. એક રાત્રે તેને દિઠ્ઠર ચિંતામાં જગતાં જગતાં વિચાર આવ્યો કે, બહુ વર્ષો થવા છતાં મારે પુત્ર કે પુત્રી જીવતાં નથી. તે માતાઓને ધન્ય છે, તેઓ ખરેખર પુણ્યશાળી છે, કૃતાર્થ છે, સુલક્ષણી છે, તથા તેમના મા તરીકેનો મનુષ્ય જન્મ સફળ થયો છે, કે જેમને પોતાને પેટે જન્મેલાં, ધાવવા માટે આતુર, કાલુંકાલું મધુર બોલતાં, મુગ્ધ બાળકો સ્તન આગળથી નીચે ખોળામાં સરી પડે છે; તથા તેમના કમળ જેવા કામળ હાથ પકડીને તેમને ફરી ખોળે લેવા જતાં તેઓ પાછાં ફરી ફરી કાલુંકાલું બોલી મધુર અવાજો કરે છે. પરંતુ હું એવી અભાગણી, પાપણી છું કે, મને એવું એક પણ બાળક ઉછેરવાનું ન મળ્યું. તો કાલે

સવાર થતાં જ હું સાગરદત્ત સંઘવીને પૂછીને ખૂબ પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકાર લઈને, મિત્ર-નાતીલા-પોતીકા-સ્વજન-સંબંધી-પરિજન વગેરેની સ્ત્રીઓને બોલાવીને નગર બહાર જ્યાં ઉચ્ચરહત્ત યક્ષનું મંદિર છે, ત્યાં જઈશ; તથા ત્યાં કીમતી વસ્તુઓ વડે તે યક્ષની પૂજા-અર્ચા કરીને તેમને પગે પડીને માનતા રાખીશ, કે જે મને છોકરો કે છોકરી થશે, તે હું તમારી રોજની પૂજાની રકમ વંધારી આપીશ, તમારે મંદિરે થતા દાનની રકમમાં વધારો કરીશ, અમારી કુલ આવકમાંથી તમને અપાતો ભાગ વધારી આપીશ, તથા તમારા દેવભંડારમાં વધારો કરી આપીશ.

ખીજે દિવસે સાગરદત્તને પોતાનો નિશ્ચય જણાવતાં સાગરદત્તે ગંગદત્તાને ખુશીથી તેમ કરવાની રજા આપી. પછી, ગંગદત્તા પોતાનાં સગાંસંબંધી વગેરેની અનેક સ્ત્રીઓ સાથે ઘેરથી નીકળી, અને સરોવરમાં નાહી ઘોઈ, તિલક-અક્ષત^૧ આદિ કરી, ભીને કપડે જ પૂજાની સામગ્રી લઈને યક્ષના મંદિરમાં ગઈ, અને ત્યાં મૂર્તિનાં દર્શન થતાં જ તેને પગે પડી. પછી પૂંજણી હાથમાં લઈને મૂર્તિને પૂંજીને પાણીની ધારથી તેનો અભિષેક કર્યો; પછી સુગંધી બારીક વસ્ત્ર વડે તેને લૂછીને પોતે આણેલાં નવાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, તથા કીમતી પુષ્પ-વસ્ત્ર-માલ્ય-ગંધ-ચૂર્ણ વગેરે વસ્તુઓ

૧. મૂળમાં તે કૌતુક-મંગલ શબ્દ છે. કૌતુકકર્મ એટલે ઉતાર ઉતારવો, નજર ન લાગે માટે મેસનું ટપકું કરવું, તિલક કરવું ઇત્યાદિ; અને મંગલ એટલે, હહી' અક્ષત વગેરે માંગલિક વસ્તુઓનું દર્શન કરવું ઇત્યાદિ.

ચડાવી. ત્યાર બાદ ધૂપાદિ કરીને તે પગે લાગી અને ઉપર પ્રમાણે માનતા રાખીને ઘર તરફ પાછી ફરી.

ત્યાર બાદ પેલો ધન્વંતરિ વૈદ્યનો જીવ નરકમાંથી ચ્યવી, ગંગદત્તાના ગર્ભમાં પુત્ર તરીકે આવ્યો. ત્રણ માસ પૂરા થતાં ગંગદત્તાને બધી ખાન-પાનાદિ સામગ્રી સાથે નગર બહાર સરોવર-કિનારે ઉગાણી કરવાનો દોહદ થયો; તથા શેઠની અનુમતિથી તે દોહદ તેણે બારે ધામધૂમથી પૂરો કર્યો. તે વખતે ઉંચરદત્ત યક્ષના મંદિરમાં જઈ તેની પશુ તેણે ખૂબ પૂજા-અર્ચા કરી. ત્યારબાદ નવ માસ પૂરા થતાં તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. ઉંચરદત્ત યક્ષની બાધા રાખવાથી તે પુત્ર જન્મ્યો હોવાથી, માતૃપિતાએ તેનું નામ ઉંચરદત્ત પાડ્યું.

પછી તે ઉંચરદત્ત પાંચ પાંચ ધાવો તથા સેંકડો દાસ-દાસીઓ વચ્ચે કાળજીથી ઉછેરાતો મોટો થવા લાગ્યો. એક વખત સાગરદત્ત શેઠ વહાણુ ભરી વેપાર કરવા દરિયામાર્ગે નીકળ્યા. રસ્તામાં વહાણુ ડૂબતાં તે મરણુ પામ્યા. તેમના મરવાના સમાચાર સાંભળી ગંગદત્તા શેઠાણી પણ મરણુ પામ્યાં. સાગરદત્ત શેઠની જે કાંઈ ઉધરાણી હતી, તે પણ ઉંચરદત્તને નાનો તથા નવાપો બાણી દેણુદારો દયાવી પડયા; તથા અંતે ફેાજદાર વગેરેએ તેને ઘર બહાર હાંકી કાઢ્યો. ત્યારબાદ તે છોકરાને ભૂખ-દુઃખથી ધીમે ધીમે એક સાથે સોળ રોગો થયા. એ બધા રોગોનું દુઃખ સહન કરતો તે ઉંચરદત્ત હવે હાથમાં ફૂટલું ફૂલડું-શરાવલું લઈ ભીખ માગતો ફરે છે.

ગૌતમ : હે ભગવન! ઉંચરદત્ત મરણુ પામી કયાં જશે ?

મહાવીર : હે ગૌતમ! ઉંચરદત્ત પોતાનું ૭૨ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, અહીંથી મરણુ પામી રત્નપ્રભા નરકમાં

ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ભટકતો ભટકતો અંતે તે હસ્તિનાપુરમાં ફૂકડો થશે. જન્મતાં વેંત જ તેને ઉભણી કરનારાઓ મારી ખાશે. ત્યાંથી મરીને તે તે જ નગરમાં નગરશેઠને ત્યાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદ્ગુણેશ સાંભળી, તે પણ સાધુ થશે, અને તપ-સંયમાદિ બરાબર આચરશે. પછી તે સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જુવાનીમાં આવતાં તે સાધુ થઈ, સંયમાદિ બરાબર પાળશે, અને અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

શૌરિકદત્તની કથા

જૂના કાળમાં શૌરિકપુર નામે નગર હતું. તેમાં શૌરિકદત્ત નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરના ઇશાન ખૂણામાં માછી ઘોડોનો મહોલ્લો હતો. તેમાં સમુદ્રદત્ત નામે માછી રહેતો હતો. તેની સ્ત્રીનું નામ સમુદ્રદત્તા હતું, તથા પુત્રનું નામ શૌરિકદત્ત હતું.

એક વખત મહાવીરસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. બિક્ષાકાળે તેમના પૈશિષ્ય ગૌતમ તે નગરમાંથી જોઈતી બિક્ષા લઈને પાછા ફરતા હતા, તેવામાં તેમણે માછીઓના મહોલ્લા પાસે માણસોના એક મોટા ટોળાની વચ્ચે એક સુકલકડી, ભૂખ્યો તથા હાડપિંજર જેવો ખખળો ગયેલો માણસ જોયો. તેણે ભૂરાં કપડાં પહેર્યાં હતાં. તેના ગળામાં માછલીનો કાંટો ચોંટી ગયો હોવાથી, તે, વેદનાથી ભરેલી દયાજનક કર્કશ ચીસો નાખતો હતો, તથા વારંવાર પરુ, લોહી તથા ફીડાઓનાં જૂમખાં ઓકતો હતો.

તેને જોઈને ગૌતમને વિચાર આવ્યો કે, આ માણસે પૂર્વે એવાં તે શાં પાપકર્મ કર્યાં હશે, જેથી તેને અત્યારે નરકયાતના જેવું દુઃસહ દુઃખ ભોગવવું પડે છે. પાછા ફરીને મહાવીર ભગવાનને એ વિષે પૂછતાં, તેમણે તે પુરુષ વિષે નીચેની કથા ગૌતમને કહી સંભળાવી :

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહીં, ભારતવર્ષમાં નંદિપુર નામે નગર હતું. તેમાં મિત્ર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને શ્રીદ નામનો રસોધયો હતો. રોજ કેટલાય માછીઓ, વાઘરીઓ, પાર્થીઓ વગેરે સવારના પહોરમાં જ તે રસોધયા પાસે જુદી જુદી જાતનાં નાનાંમોટાં માછલાં,^૧ કાચ્યા, મગર, સુંસુમાર, અકરા, ઘેટા, રોઝ, કુક્કર, મૃગ, સસલાં, સાંઠ, પાડા, તેતર, બટરાં, લાવરાં, કબૂતર, કૂકડા, મોર વગેરે જલચર, સ્થલચર કે ખેચર પ્રાણીઓ મારીને લાવતા. ખીજાં પણ કેટલાંય તેતર વગેરે પંખીઓ તે રસોધયા પાસે પાંજરામાં પૂરેલાં રહેતાં; કેટલાય નોકરો તે પંખીઓને જીવતાં જ ઉતરડીને તેની પાસે લાવતા. ત્યારબાદ તે રસોધયો તે બધાંનાં માંસના ઝીણાઝીણા ગોળ, લાંબા કે ટૂંકા એવા ટુકડા કરતો; અને પછી તેમને અરકમાં ઠારતો, કે તડકામાં કે પવનમાં પકવતો,^૨ કે તેમનો છાશમાં મઠો બનાવતો; કે તેમને આમળાંના રસમાં, દ્રાક્ષના રસમાં, કોઠાના રસમાં, દાડમના રસમાં કે માછલાંના રસમાં નાખી જુદી જુદી વાનીઓ બનાવતો; કે તેમને તળતો, ભૂંજતો, રાંધતો કે સંભાર ભરીને તથા આથીને અનેક

૧. મૂળમાં માછલાંના જુદા જુદા પ્રકારોનાં 'સ્વલ્લ, જુગ, વિન્નિમ્હિ, હલિ, લંભણ, પડાગાતિપડાગ' ઇત્યદિ નામે છે. દીકાકાર જણાવે છે, કે તે બધા પ્રકારો વ્યવહાર ઉપરથી સમજ લેવા.

૨. મૂળમાં અહીં જમ્મપક્વ, ઘમ્મપક્વ, માહ્યપક્વ એમ પકાવવાની ત્રણ જુદી જુદી રીતોનો ઉલ્લેખ છે. તે રીતો વ્યવહારથી સમજ લેવી એમ કહીને દીકાકાર અટકી નાચ છે. ત્યાંથી આગળ તેની 'કાલાણિ' 'હેરંગાણિ' એવી બનાવટોનો ઉલ્લેખ છે. તેને વિષે પણ દીકાકાર એમ જ કહે છે.

પ્રકારે તૈયાર કરતો. તે ઉપરાંત ખીજ પણુ ઘણા માંસરસો તે બનાવતો, તેમજ અનેક પ્રકારનું લીલું શાક પણુ રાધતો. ત્યારબાદ મિત્ર રાજા ભોજનશાળામાં જમવા બેસે ત્યારે તેને તે બધું પીરસતો. પોતે પણુ તે બધાં માંસ, માંસરસો અને શાકો ખૂબ ખાતો અને દારૂ પીતો. આ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ૩૩૦૦ વર્ષનું પોતાનું આયુષ્ય પુરું કરી તે શ્રીદ રસોધયો મરણુ પામીને છઠી નરકભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયો.

હવે પેલા સમુદ્રદત્ત માછીની સ્ત્રી સમુદ્રદત્તને છોકરાં જન્મતાં નહોતાં. તેથી તેણે તે નગરની બહાર આવેલા શૌરિકચક્ષના મંદિરમાં જઈને તે ચક્ષની માનતા રાખી. પરિણામે તેને પુત્ર થયો. તેનું નામ શૌરિકદત્ત પાડવામાં આવ્યું; તથા તે ખૂબ લાડ-પાડથી ઊછરવા લાગ્યો. પછી ઉમરે આવતાં, તથા સમુદ્રદત્ત મરણુ પામતાં, તે માછીમારોનો મુખિયો બન્યો. તેના કેટલાય નોકરો સવારના પહોરમાં જ યમુના નદીમાં મહવા લઈને જતા અને ધરાઓને ઉલ્લેચીને, ગાળીને, કે તેમાં ઘૂમીને, તેમને ડહોળીને, કે તેમને વહાવી દઈને જુદાં જુદાં સાધનો વડે^૧ નાનાંમોટાં એમ જુદા જુદા અનેક પ્રકારનાં માછલાં પકડી પકડી મહવા ભરતા; અને ઘેર

૧. તે સાધનોનાં નામ મૂળમાં આ પ્રમાણે આપ્યાં છે. તેમના અર્થ વ્યવહારમાંથી જાણી લેવાનું ટીકાકાર જણાવે છે :

પર્પચુલ, પ્રપમ્પુલ, જૃમ્મા, ત્રિસરા, મિસરા, વિસરા, વિસરા
હિલીરી, ક્ષિલીરી, લલ્લિરી, જાલ (જાળ), ગલ (ગળ), કૂટપાશ,
વલ્લવંધ (રેસાઓની જાળ), સૂત્રવંધ (સૂતરની જાળ),
બાલવંધ (વાળની ગૂંથેલી જાળ).

આવી તેમને સૂકવીને તેમનાં મોટાં મોટાં ખજાં કરતા. પછી ખીજ નોકરો તેમને સૂકવીને રાંધીને કે ભૂંજીને રાજમાર્ગે વેચતા અને કમાણી કરતા. શૌરિકદત્ત પોતે પણ તે માછલાંની અનેક વાનીઓ બનાવરાવી ખાતો, તથા દારૂ પીને લહેર કરતો હતો.

એ પ્રમાણે જુદાં જુદાં માછલાંની અનેક વાનીઓ ખાતા તે શૌરિકદત્તના ગળામાં એક વખત માછલાનો કાંટો ખૂંચી ગયો. કેમેય ક્યો તે ન નીકળ્યો, ત્યારે શૌરિકે આખા નગરમાં ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે, જે કોઈ વૈભ કે જાણકાર શૌરિકના ગળામાંથી કાંટો કાઢી આપશે, તેને તે ખૂબ ધન આપશે. એ સાંભળી ઘણાય વૈદ્યો, જાણકારો વગેરે આવ્યા અને તેમણે પોતાની ચારે પ્રકારની યુદ્ધિઓનો^૧ ઉપયોગ કરીને જુદી જુદી રીતે તેને ઊલટીઓ કરાવી, તેના ગળા ઉપર જુદી જુદી રીતે દવાણુ કર્યું, તેને મોટા મોટા કોળિયા ગળાવ્યા, તેમ જ ચીપિયા, —સાંડસા વગેરે વડે પણ કાંટાને ખેંચી કાઢવાનો ઘણો પ્રયત્ન કર્યો. પણ કશાથી કાંઈ વળ્યું નહીં. સાર બાદ તેની વેદનાથી રિયાઈ રિયાઈને તે શૌરિકની હાલમાં આ દશા યઈ છે.

ગૌતમ : હે ભગવન! અહીંથી મરીને શૌરિક ક્યાં જશે?

ભગવાન : હે ગૌતમ! પોતાનું ૭૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરીને તે રત્નપ્રભા નરકભૂમિમાં ઉત્પન્ન થશે. પછી ત્યાંથી ભટકતો ભટકતો અંતે તે હસ્તિનાપુરમાં માછલું થશે. ત્યાં

૧. ઔત્પત્તિકી (સ્વાભાવિક, જન્મસિદ્ધ), વૈનયિકી (કેળવણીથી પ્રાપ્ત કરેલી), કર્મજ્ઞ (પ્રયોગથી પ્રાપ્ત થયેલી), અને પારિણામિકી (અનુભવથી પરિપક્વ થયેલી).

માછીઓના હાથે મરાઈ, તે તે જ નગરમાં નગરશેઠને ઘેર પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદુ-પદેશ સાંભળી, તે પણ સાધુ થશે, અને તપ-સંયમાદિ બરાબર આચરશે. પછી તે સૌધર્મકલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચકુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જીવાનીમાં આવતાં, તે સાધુ થઈ, સંયમાદિ બરાબર પાળશે અને અંતે સિદ્ધ-ચુદ્ધ-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

દેવદત્તાની કથા

જૂના કાળમાં રાહીતક નામે નગર હતું. તેમાં વૈશ્રમણ્યદત્ત નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રી નામની રાણી હતી તથા પુષ્પનાંદિ નામે યુવરાજા હતો. તે જ નગરમાં દત્ત નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તે ધણે જ ધનવાન હતો. તેને કૃષ્ણશ્રી નામે પત્ની તથા દેવદત્તા નામે પુત્રી હતાં.

એક વખત મહાવીરસ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. ભિક્ષાકાળે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ તે નગરમાં ભિક્ષા માટે ફરતા હતા, તેવામાં તેમણે લોકોનું એક મોટું ટાળું જોયું. તે ટાળામાં તેમણે મુશ્કેટાટ ઝાંધેલી એક સ્ત્રી જોઈ. તેનાં કાન-નાક કાપી નાખેલાં હતાં, તથા તેને શ્વણીએ ચડાવવામાં આવતી હતી. તે જોઈ ગૌતમ સ્વામીને વિચાર આવ્યો કે, આ સ્ત્રીએ એવાં તે શાં પાપકર્મ કર્યાં હશે, જેથી તેની આ દશા થઈ છે. ઉતારે પાછા આવી, મહાવીરસ્વામીને તે વિષે પૂછતાં તેમણે તે સ્ત્રીની નીચે મુજબ કથા કહી સંભળાવી.

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહીં ભારતવર્ષમાં જ સુપ્રતિષ્ઠ નામે નગર હતું. તેમાં મહાસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને હજાર રાણીઓ હતી. તેમાં ધારિણી પદરાણી હતી. તે ધારિણીને સિંહસેન નામે કુમાર હતો.

તે જ યુવરાજ પણ હતો. તેને પાંચસો રાજકન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો. વખત જતાં મહાસેન મરણ પામ્યો, એટલે સિંહસેન રાજ બન્યો. તે બહુ પ્રતાપી તથા પ્રભાવશાળી હતો.

વખત જતાં સિંહસેન રાજ શ્યામા રાણીમાં જ એટલો બધો આસક્ત થઈ ગયો કે, તેના સિવાયની બીજી રાણીઓના તેણે આદર કરવાનું કે દરકાર રાખવાનું જ છોડી દીધું. આ વાત પેલી ચારસો નવ્વાણુ રાણીઓની માતાઓના જણવામાં આવતાં, તેમણે ભેગી મળી એવો ઘાટ ઘડ્યો કે, લાગ જોઈ, કોઈ પણ રસ્તે શ્યામાને મારી નાખવી. આ વાત સંજોગ-વશાત શ્યામાના જણવામાં આવી. એટલે તે ખૂબ ગભરાઈ ગઈ. તેને થયું કે, કોણ જાણે એ બધીઓ તેને કેવે ક્રમે તે મારી નાખશે. આથી તે તરત કોપગૃહમાં^૧ ચાલી ગઈ, તેની મુખકાંતિ વીલી પડી ગઈ, તથા તે લમણે હાથ દઈ ઉદ્વિગ્ન ચિત્તે આંસુ પાડતી બેઠી.

સિંહસેનને આ વાતની જાણ થતાં તે તરત કોપગૃહમાં શ્યામા પાસે આવ્યો, અને આમ કરવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યો. ત્યારે શ્યામાએ તેને પેલી રાણીઓની માતાઓએ કરેલા કાવતરાની વાત કરી. સિંહસેને તેને સમજાવીને આશ્વાસન આપ્યું કે, હું એવું કરીશ કે જેથી તને કોઈના તરફથી કશો ભય જ નહીં રહે.

ત્યારબાદ તેણે પોતાના કૌટુંબિક પુરુષોને બોલાવીને તેમને નગર બહાર એક મોટા સો થાંભલાઓવાળો

૧. રાણી રિસાય ત્યારે જઈને ભરાવાનો આરડો.

મહેલ^૧ બનાવવાનો હુકમ આપ્યો. તેમાં ઘણી છૂપી કરામતો તેણે કરાવી. ત્યારબાદ યોગ્ય સમયે તે રાજ્યે પોતાની પેલી ચારસો નવ્વાણુ સાસુઓને પોતાના નગરમાં આમંત્રણ આપીને તેડાવી. તે બધી રાજના આમંત્રણથી ખુશ થઈ, ખૂબ વસ્ત્રાલંકાર પહેરી નગરમાં આવી પહોંચી. રાજ્યે તેમને પેલા કરામતી મહેલમાં ઉતારે આપ્યો; અને તેમને સર્વ પ્રકારની ખાન-પાન-નાટ્ય-ગીત-મોજ-શોખ વગેરેની ખૂબ વસ્તુઓ મોકલી આપી. તેઓ તે બધી વસ્તુઓનો ઉપભોગ કરતી આનંદ કરવા લાગી.

પછી મધરાતે રાજ પોતે થોડાંક માણસો લઈને તે મહેલ તરફ ગયો, અને તેનાં બારી-બારણાં બંધ કરાવી દઈ તેને સળગાવી મૂક્યો. પેલી ચારસો નવ્વાણુ સાસુઓ બળતી-ઝળતી તથા ચીસો પાડતી, અસહાયપણે તે આગમાં નાશ પામી.

આવાં બધાં કર્મો કરતાં કરતાં સિંહસેન રાજ પોતાનું ૩૪૦૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી મરણ પામ્યો અને છટ્ટી નરક-ભૂમિમાં નારકી જીવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગર વર્ષોનું હોય છે.

ત્યાંથી ચ્યુત થઈ, તે રોહીતક નગરમાં દત્તસંઘવીની કૃષ્ણશ્રી શેઠાણીને પેટે પુત્રી તરીકે ઉત્પન્ન થયો. તેનાં માત-પિતા તેને ખૂબ ઠાઠ-માઠમાં કાળજીપૂર્વક ઉછેરવા લાગ્યાં.

૧. મૂળમાં 'કૂટાગાર' શબ્દ છે. અર્થાત્ છૂપાં ભોંયરાં-બારી-બારણાં વગેરે વાળો મહેલ, જેથી મરણ મુજબ તેમાં સંતાઈ શકાય કે તેને બંધ કરી શકાય કે બાળી નાખી શકાય.

ઉમરમાં આવતાં તેનું રૂપ અને લાવણ્ય અપૂર્વ રીતે ફૂલી-શાલી ઉઠ્યાં.

એક વખત તે દેવદત્તા નાહી-ઘોઠ, અલંકાર પહેરી, દાસીઓ સાથે અગાસીમાં સોનાને દડે રમતી હતી; તેવામાં નીચે થઈને વૈશ્રમણ્યદત્ત રાજા નાહી-ઘોઠ, અલંકાર પહેરી, ઘોડેસવાર થઈ પોતાના રસાલા સાથે જતો હતો. તેણે દેવદત્તાને અગાસીમાં રમતી જોઈ. તેનું અહ્લુત રૂપ-લાવણ્ય દેખી તે નવાઈ પામ્યો, અને તે કોની પુત્રી છે, તથા તેનું નામ શું છે, એમ પોતાના હજૂરિયાઓને પૂછવા લાગ્યો. તેઓએ કહ્યું કે, તે છોકરી દત્ત સંઘવીની પુત્રી છે. ઘેર પાછા ફર્યા બાદ વૈશ્રમણ્યદત્તે પોતાના ખાનગી કારભારીઓને બોલાવ્યા અને તેમને જણાવ્યું કે, આખું રાજ્ય પહેરામણીમાં આપવું પડે તોપણ એ દેવદત્તાને મારા પુણ્યનંદિ કુમારની રાણી તરીકે લાવો.

રાજાએ આ રીતે પોતાનું અંગત કામ સોંપ્યું હોવાથી ખુશી થયેલા તે કારભારીઓ નાહી-ઘોઠ, યોગ્ય વસ્ત્રાભૂષણ પહેરી દત્તને ઘેર ગયા. દત્ત તેમને આવતા જોઈ બહુ ખુશી થયો, તથા સાત-આઠ પગલાં સામે જઈ તેણે તેમનો સત્કાર

૬. મૂળમાં જુજ્ઞા શબ્દ છે. તેનો કુપ્લન સ્ત્રી એવો અર્થ પણ થાય; તેમ જ થૂંકદાની ધરનારી દાસી, એવો અર્થ પણ થાય તે દાસીઓનાં વિશેષણોની વિગત આ પ્રમાણે છે : ‘અનેક દેશ તથા વિદેશની ભેગી થયેલી, ઇગિત-ચિંતિત-પ્રાર્થિતને નજીનારી, પોતપોતાના દેશના વેષને પહેરનારી’. આ ઉપરાંત અંત:પુરમાં રહેનારા વર્ષાધર, કંચુકી અને મહત્તરકના સમૂહોથી પણ તે કન્યા નીંટળાયેલી હતી, એમ મૂળમાં જણાવેલું છે.

કર્યો. ત્યારબાદ તેમને ઉત્તમ સુખાસનો ઉપર બેસારીને, તેઓ જરા ઠંડા પડયા એટલે તેણે પૂછ્યું કે, આપ સૌના આવવાનું પ્રયોજન શું છે તે કહો.

તેઓએ જવાબ આપ્યો, ‘હે દેવાનુબ્રિય ! અમે પુષ્પનંદિ યુવરાજ માટે તમારી કન્યા દેવદત્તાનું માગું કરવા આવ્યા છીએ. તમને જે એ સંબંધ યોગ્ય લાગતો હોય, સુપાત્રે લાગતો હોય, વખાણુવા જેવો લાગતો હોય, તેમ જ એક-ખીજને અનુરૂપ લાગતો હોય, તે તમે દેવદત્તાને પુષ્પનંદિ યુવરાજ સાથે પરણાવો અને જે પહેરામણી જોઈતી હોય તે માગી લો.’

ત્યારે દત્તે જવાબ આપ્યો : “હે દેવાનુબ્રિયો ! મારી પુત્રીને પુત્રવધૂ તરીકે સ્વીકારવા વૈશ્રમણ્યદત્ત રાજ તૈયાર થાય એ જ મારી મોટી પહેરામણી છે.”

આટલું કહી, તેણે તે વિશ્વાસુ રાજસેવકોનો પુષ્પ-વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકારાદિ વડે સત્કાર કર્યો તથા તેમને વિદાય આપી. ત્યારબાદ યોગ્ય સમયે શુભ તિથિ, નિમિત્ત, દિવસ, નક્ષત્ર, મુહૂર્ત વગેરે વિચારીને દત્તે ખૂબ અન્નપાન તૈયાર કરાવ્યું, અને સર્ગાવહાલાં-ઓળખીતાં સૌને તેડાવ્યાં. તે સૌને યથેષ્ટ જમાડીને તથા પુષ્પ-ગંધાદિ વડે સત્કાર્યા બાદ, તેણે દેવદત્તાને નવરાવી-ઘોવરાવીને વસ્ત્રાલંકારથી સુશોભિત કરી. ત્યારબાદ હજાર પુરુષો વડે ઊચ્ચકાતી પાલખીમાં તેને બેસાડી, સૌ સર્ગાવહાલાં સાથે મોટા સમારોહપૂર્વક, તથા વાજતેગાજતે તે વૈશ્રમણ્યરાજના ઘર તરફ જવા નીકળ્યો. ત્યાં જઈ, હાથ જોડી પોતાની કન્યા તેણે રાજને સોંપી. રાજએ પણ ખૂબ ખુશી થઈ, પુષ્કળ ખાન-પાન વગેરે તૈયાર કરાવ્યું, અને

સગાંવહાલાં-ઝોળખીતાં સૌને તેડાવી, તેમને ઉચિત સત્કાર કર્યો. ત્યારબાદ પુષ્યનંદિ કુમારને તથા દેવદત્તાને પાટ ઉપર બેસાર્યાં, અને શ્વેત તથા પીળા કંલશોથી તેમને સ્નાન કરાવ્યું. ત્યારબાદ તેમને પરણેતર પહેરાવ્યાં, અને પછી વિધિપૂર્વક હોમ વગેરે કરીને પુષ્યનંદિ પાસે દેવદત્તાને હાથ પકડાવ્યો. ત્યારબાદ વાજતેગજતે તથા ખૂબ ઋદ્ધિ-સત્કારાદિથી દેવદત્તા પાસે પુષ્યનંદિને હાથ પકડાવ્યો. પછી દેવદત્તાનાં માતૃપિતા તથા સગાંવહાલાંને ખૂબ ખાન-પાન તથા વસ્ત્ર-ગંધ-માલ્ય-અલંકારાદિથી સત્કારીને વિદાય આપી.

ત્યારબાદ પુષ્યનંદિકુમાર દેવદત્તા સાથે મહેલને ઉપલે માળ નાચ-ગાન-મોજ-મજા વગેરેથી આનંદ કરતો રહે છે. વખત જતાં વૈશ્રમણ્યદત્ત રાજાને દેહાંત થયો એટલે પુષ્યનંદિએ તેનો વિધિપૂર્વક અંતિમ સંસ્કાર કર્યો. ત્યારબાદ પુષ્યનંદિ રાજા થયો.

પુષ્યનંદિરાજા ભારે માતૃભક્ત હતો. રોજ સવારમાં તે શ્રીદેવી પાસે જઈ તેમને નમસ્કાર કરતો. ત્યારબાદ શતપાક-સહસ્રપાક^૧ તેલો તેમને શરીરે ઝોળતો. ત્યારબાદ હાડકાં, માંસ, ચામડી અને રુવાંટાં એ ચારેને સુખ થાય તેવી રીતે તેમને મર્દન કરતો. પછી તેમને શરીરે સુગંધી લેપ કરતો. ત્યારબાદ ઊના-ટાઠા, અને સુગંધી એમ ત્રણ પ્રકારના પાણી વડે તેમને સ્નાન કરાવતો; પછી તે જમી-પરવારીને પોતાને ઠેકાણે પાછાં પહોંચી જાય, ત્યારબાદ જ પોતે નાહતો તથા ખાતો-પીતો.

૧. સૌ તેમજ હજાર વાર 'ગાળેલાં' તેલ.

એક વખત દેવદત્તાને રાત્રે જાગતાં જાગતાં વિચાર આવ્યો કે, પુષ્યનંદિ રાજા ભારે માતૃભક્ત છે; તેથી તે મારી સાથે સુખ-વિલાસમાં પૂરતો સમય આપના નથી, અને માતાની સેવામાં જ દિવસનો મોટો ભાગ ગાળે છે. માટે કાઈ પણ પ્રકારે અગ્નિ-શસ્ત્ર-વિષ વગેરેમાંથી કાઢના પણ પ્રયોગ કરી તે શ્રીદેવીનું હું કાસળ કાઢું, તો પછી પુષ્યનંદિ રાજા સાથે નિરાંતે યથેષ્ટ ભોગ ભોગવી શકું.' ત્યારથી માંડીને તે શ્રીદેવીને મારી નાંખવાનો લાગ જોતી સાવધાન રહેવા લાગી.

એક વખત શ્રીદેવી મદ્યપાન કરી, એકલાં પયારીમાં ઘસઘસાટ ઊંઘતાં હતાં, તે લાગ જોઈ દેવદત્તા ચારે તરફ નજર કરતી રસોડામાં ગઈ. ત્યાંથી એક બોઢાનો સળિયો ખિલેલાં કેસૂડાંના ફૂલ જેવો લાલચોળ તપાવી, સાંડસાથી પકડી તે શ્રીદેવી પાસે આવી, અને તેમની ગુદામાં તેને જોરથી ખોસી દીધો. શ્રીદેવી પણ એક વિકટ ચીસ પાડી તરત જ મરણ પામ્યાં. શ્રીદેવીની ચીસ સાંભળી તેમની દાસીઓ આજુબાજુથી તરત ત્યાં દોડી આવી; તો તેમણે દેવદત્તાને ત્યાંથી ભાગી નીકળતી જોઈ. તેઓએ શ્રીદેવીની પાસે જઈને જોયું તો શ્રીદેવીને કમોતે મરેલાં જોયાં. તે જોઈ તેઓ 'હાય, હાય, ગોઝારી હત્યા' એમ ખૂઓ પાડતી જ્યાં પુષ્યનંદિ રાજા હતો ત્યાં આવી, અને તેને બધી વાત કહી સંભળાવી.

તે સાંભળી રાજા માતૃશોકથી આઘાત પામી કુહાડાથી કાપેલા ચંપાના વૃક્ષની પેઠે પેઠે ઘસ દઈને જમીન ઉપર તૂટી પડ્યો. થોડા સમયબાદ સ્વસ્થ થઈ તેણે પોતાના દરબારીઓ, પ્રજાજનો વગેરે સાથે મળીને શ્રીદેવીની અંતિમ-

ક્રિયા કરી. ત્યારબાદ ક્રોધે ભરાઈ, તેણે દેવદત્તાને પકડાવીને આવે કમેતે મારી નાખવાનો હુકમ કર્યો છે.

ગૌતમ : હે ભગવન ! એ દેવદત્તા અહીંથી મરીને ક્યાં જશે, તથા ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

ભગવાન : હે ગૌતમ ! એંસી વર્ષાનું^૧ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરી, દેવદત્તા અહીંથી મરણુ પામી રત્નપ્રભા નરકમાં ઉત્પન્ન થશે. સાંથી ભટકતી ભટકતી તે અંતે ગંગાપુર નગરમાં હંસ થશે. ત્યાં પારધીઓ વડે મરાઈ, તે જ નગરમાં નગરશેઠને ત્યાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદુપદેશ સાંભળી, તે સાધુ થશે, અને તપ-સંયમાદિ ધરાયર આચરશે. પછી તે સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ થશે. સાંથી વ્યવીને તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચ કુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જીવાનીમાં આવતાં, તે સાધુ થઈ, સંયમાદિ ધરાયર પાળશે, અને અંતે સિદ્ધ-મુક્ત-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

૧. સંખ્યા વિચિત્ર લાગે છે. એટલી મોટી ઉમરે તેણે સાસુનું ખૂન કર્યું ?

અંજૂની કથા

જૂના કાળમાં વર્ધમાનપુર નામે નગર હતું. ત્યાં વિજય-મિત્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે જ નગરમાં ધનદેવ નામે તાલેવંત સંઘવી રહેતો હતો. તેની પત્નીનું નામ પ્રિયંગૂ હતું, તથા તેની પુત્રીનું નામ અંજૂ હતું. તે રૂપ-લાવણ્યમાં અનુપમ હતી, તથા તેનું શરીર સુકુમાર તથા પ્રમાણુસર હતું.

એક વખત મહાવીર સ્વામી ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. ભિક્ષાકાળે તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ નગરમાં ફરતા હતા, તેવામાં વિજયમિત્ર રાજાના મહેલની અશોક-વાટિકાની પાસે થઈને જતાં તેમણે એક હાડપિંજર જેવી થઈ ગયેલી સ્ત્રીને વેદનાથી ભરેલી કરુણાજનક મોટી ચીસો પાડતી જોઈ. ભૂખથી તેનું શરીર સુકાઈ ગયું હતું, તથા તેના શરીરમાં માત્ર હાડકાં જ ખખડતાં હતાં. તેને જોઈ તેમને વિચાર આવ્યો કે, આ સ્ત્રીએ પૂર્વે એવાં તે શાં પાપકર્મ કર્યાં હશે, જેથી તેને આવું ભયંકર કષ્ટ વેઠવું પડે છે.

ઉતારે પાછા જઈને મહાવીરસ્વામીને તે આખત પૂછતાં, તેમણે તે સ્ત્રીની કથા નીચે મુજબ કહી સંભળાવી.

હે ગૌતમ! પૂર્વે અહીં ભારતવર્ષમાં જ ઇદ્રપુર નામે નગર હતું. ત્યાં ઇદ્રદત્ત નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે જ નગરમાં પૃથિવીશ્રી નામે ગણિકા રહેતી હતી. તે ગણિકા

વશીકરણાદિ પ્રયોગોથી રાજ-રજવાડાં-શેઠ-વેપારી સૌને વશ કરી, ઉત્તમ માનુષી ભોગો ભોગવતી રહેતી હતી. એ પ્રમાણે કરતાં કરતાં ઘણું પાપ ભેગું કરી, તે ગણિકા ૩૫૦૦ વર્ષની ઉંમરે મરણ પામી, છઠ્ઠી નરકભૂમિમાં ઉત્પન્ન થઈ. ત્યાં વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ૨૨ સાગર વર્ષોનું હોય છે. ત્યાંથી વ્યુત થઈને, તે વર્ધમાન નગરમાં ધનદેવને ઘેર તેની પ્રિયંગૂ શેઠાણીને પેટે પુત્રી તરીકે ઉત્પન્ન થઈ. તેનું નામ તેનાં માતપિતાએ અંજૂ પાડ્યું.

ધીમે ધીમે તે અંજૂ મોટી થઈ, અને તેનું રૂપ-લાવણ્ય અદ્ભુત રીતે ખીલી ઊઠ્યું. એક વખત વિનય રાજ ઘોડે-સવાર થઈને ધનદેવના ઘર પાસે થઈને જતો હતો, તેવામાં તેણે અંજૂને પોતાના ઘરની અગાશીમાં રમતી જોઈ. તેનું અદ્ભુત રૂપ દેખી રાજએ પોતા માટે તેનું માગુ કર્યું, અને તેની સાથે લગ્ન કરી, તે પોતાના મહેલમાં તેની સાથે ઉત્તમ કામભોગો ભોગવવા લાગ્યો.

થોડા વખત પાદ અંજૂ રાણીને યોનિમાં શ્વલ ઉત્પન્ન થયું. તેની ભયંકર વેદનાથી તે ખૂબ રિખાવા લાગી. રાજએ ઢંઢેરો પિટાવીને સૌ વૈદ્યો વગેરે જાણુકારોને એકઠા કર્યાં, તથા ઘણાઘણા ઉપાયો અજમાવી જોયા, પણ કશાથી જૂઅં રાણીનો રોગ મટ્યો નહીં. તેથી અંતે આ રીતે રિખાતી, રિખાતી તે પોતાના દિવસો પૂરા કરે છે.

ગૌતમ: હે ભગવન! તે અંજૂરાણી અહીંથી મરીને ક્યાં જશે તથા ક્યાં ઉત્પન્ન થશે ?

મહાવીર: હે ગૌતમ! તે અંજૂરાણી અહીં પોતાનું ૯૦ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી, મરણ પામી, રતનપ્રભા પૃથ્વીમાં

નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ભટકતી ભટકતી તે અંતે સર્વતોભદ્ર નગરમાં મોર થશે. ત્યાં પારધીઓ વડે હણ્યાઈને તે તે જ નગરમાં નગરશેઠને ત્યાં પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાનીમાં આવતાં સાધુઓ દ્વારા સદ્ગુપદેશ સાંભળી, તે પણ સાધુ થશે, અને તપ-સંયમાદિ ધરાવર આવરશે. પછી તે સૌધર્મકલ્પમાં દેવ થશે. ત્યાંથી ચ્યવી, તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉચ્ચકુળમાં જન્મશે. ત્યાં પણ જુવાનીમાં આવતાં, તે સાધુ થઈ, સંયમાદિ ધરાવર પાળશે અને અંતે સિદ્ધ-યુદ્ધ-અને મુક્ત થઈ, સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

અંક ૨ જો

પુણ્યનાં ફળો

અચ્છેદ કાલો તૂરન્તિ રાઇઓ ન યાવિ ભોગા પુરિસાણ નિચ્ચા ।
 ઉવિચ્ચ ભોગા પુરિસં ચયન્તિ દુમં જહા સ્વીણફલં વ પક્ષી ॥
 જઈ તંસિ ભોગે ચહ્ણં ઇસત્તો અજ્ઞાઈ કમ્માઈ કરેહિ રાયં ।
 ધમ્મે ઠિઓ સવ્વંપયાણુક્ખ્પી તો હોહિસિ દેવો ઇઓ વિહવ્વી ॥

[ઉત્ત૦ ૧૩/૩૧-૨]

ચિત્રમુનિ કહે છે : હે રાજન્ ! કાળ ચાલ્યો જાય છે; કામ-
 ભોગોમાં તારી એક પછી એક રાત્રી પૂરી થાય છે; પરંતુ માણસના
 ભોગો નિત્ય નથી. ક્ષણ વિનાના ઝાડને પક્ષીઓ છોડી દે છે, તેમ
 વખત આવતાં ભોગો પુરુષને છોડી દે છે. આમ છતાં, અત્યારે
 તું ભોગોને છોડવાને અશક્ત હોય, તો તું ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને જ
 આર્ય કર્મો કર; ધર્મમાં રિથત રહે, અને સમગ્ર પ્રલયો તરફ
 અનુકંપા રાખ. એટલાથી પણ તું મરીને કામરૂપી દેવની ઉચ્ચ
 ગતિ પામીશ.

સુખાહુની કથા

પૂર્વે હસ્તિશીર્ષ નામે નગર હતું. તેમાં અદીનશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને એક હજાર રાણીઓ હતી. તેમાં ધારિણીદેવી પદરાણી હતી.

એક વાર ધારિણી રાણી રાત્રે મચ્છરદાનીથી ઢંકાયેલા પલંગ ઉપર નરમ, સુંવાળા અને સુવાસિત ઓછાડથી આચ્છાદિત બિછાનામાં અર્ધજગૃત અવસ્થામાં સૂતી હતી. તેવામાં તેણે સર્વલક્ષણસંપન્ન, રૂપાના ઢગાલા જેવો સફેદ, તથા સાત હાથ ઊંચો એવો એક ગજરાજ પોતાના મુખમાં પેસતો હોય તેવું સ્વપ્ન જોયું.

સ્વપ્નથી હર્ષિત થઈને રાણીએ રાજા પાસે જઈને તેની વિગતો તેને કહી સંભળાવી. રાજાએ બીજો દિવસે સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવીને તે સ્વપ્નનો અર્થ કરાવ્યો. તેઓએ જણાવ્યું કે, “ આ સ્વપ્નથી તમને અર્થલાભ, પુત્રલાભ, રાજ્યલાભ અને ભોગસૌખ્યલાભ થશે એવું સૂચિત થાય છે. પૂરા નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વીણા બાદ રાણીની કૂખે કુળદીપક પુત્રનો જન્મ થશે. તે શરવીર થઈ, કાં તો રાજ્યનો સ્વામી થશે, અથવા આત્મોદ્ધારક સાધુ થશે.”

રાજરાણીએ આ સાંભળી, અત્યંત હર્ષિત થઈ, તે બધા સ્વપ્નપાઠકોને ખૂબ ધન-ધાન્યાદિ આપી ખુશ કર્યાં. ત્યારબાદ યોગ્યકાળે રાણીએ મધરાતે એક સર્વાંગસુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો.

રાજાએ તે પ્રસંગે આખા નગરમાં દશ દિવસનો મહોત્સવ જાહેર કર્યો, કેદીઓ છોડી મૂક્યા, તથા તોળવાનાં સાધનોનાં વજન અને માપવાનાં સાધનોનાં માપ વધારી દેવાવ્યાં. તમામ પ્રજા એ દિવસો આનંદથી પસાર કરે તે માટે બધાં પ્રકારનાં દાણ-મહેસૂલ-કર-જપ્તીઓ-દંડ-દેવાં વગેરેની માફી જાહેર કરવામાં આવી. આખા શહેરમાં તે બધા દિવસો સુધી સંગીત, નૃત્ય, વાદિત્ર, ખેલ, નાટક, ખાનપાન વગેરે દ્વારા આનંદની હેલી મચી રહી.

આરમે દિવસે કુમારનું સુખાહુ એવું નામ વિધિપૂર્વક પાડવામાં આવ્યું. પછી પાંચ-પાંચ ધાત્રીઓ વડે તથા અનેક દાસ-દાસીઓ વડે કાળજીપૂર્વક ઉછેરાતો તે કુમાર ઠાઠમાઠમાં મોટો થવા લાગ્યો.

આઠ વર્ષે તેને કલાચાર્યો પાસે ૭૨ કલાઓ^૧ શીખવા મોકલવામાં આવ્યો; તથા ભણી-ગણી રહ્યા બાદ, જીવાનીમાં આવતાં તેને સમાન ઉમર-રૂપ-લાવણ્ય-ચૌવન-ગુણ-અને કુળની પ્રાંસસો રાજકુમારીઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. રાજ-રાણીએ સુખાહુ રાજકુમારની દરેક સ્ત્રી દીઠ જીદાજીદા સુંદર મહેલો બનાવરાવ્યા, તથા તેમને પુષ્કળ સુવર્ણ, વાહનો, તથા દાસદાસી પ્રીતિદાનમાં આપ્યાં.

૧. તેમના નામ તથા વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પાન ૧૬૩.

ત્યારબાદ સુબાહુકુમાર પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાન-તાન-વિલાસાદિથી ઉત્તમ માનુષી ભોગો ભોગવતો રહેવા લાગ્યો.

એક વખત ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આવેલા જાણી લોકોનાં ટોળેટોળાં તેમનાં દર્શને જવા ઊલટયાં.

સુબાહુકુમારે પોતાના વિલાસગૃહમાંથી લોકોની એ હિલચાલ જોઈ પોતાના કંચુકીને પૂછ્યું કે, આજે લોકોની આ ભારે હિલચાલ શાની મચી છે ?

કંચુકીએ કહ્યું કે, ‘ આજે હરિતશીર્ષ નગરની બહાર ઇશાનપૂણામાં આવેલા પુષ્પકરંડક નામના ઉદ્યાનમાં શ્રમણભગવાન મહાવીર પધાર્યા છે. તેમનાં દર્શન કરવા ઉત્સુક થયેલા લોકોની આમ મેદની જામી છે.

આ સમાચાર સાંભળી સુબાહુકુમાર પણ તેમનાં દર્શને જવા માટે ઉત્સુક થયો, અને પોતાનો ચાર ઘંટાવાળો અશ્વરથ તૈયાર કરાવી ભગવાન મહાવીર જ્યાં ઊતર્યા હતા તે તરફ ત્વરાથી જવા લાગ્યો.

શ્રમણભગવાન મહાવીરે ત્યાં આવેલા સૌને વિવિધ પ્રકારે ધર્મોપદેશ કર્યો. ભગવાનનો આ પ્રકારનો ઉપદેશ સાંભળીને સુબાહુકુમાર ઘણો પ્રસન્ન થયો, સંતોષ પામ્યો, અને જાણે પોતાનું અંતર ઊઘડી ગયું હોય તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યો. તે ફરી ફરી ભગવાન મહાવીરને નમસ્કાર કરીને તેમની ઉપાસના કરતો તેમને કહેવા લાગ્યો : ‘ હે ભગવન્ ! તમારું કથન મને ગમ્યું છે, તમારા સિદ્ધાંતમાં મને શ્રદ્ધા-પ્રીતિ-તથા રુચિ ઉત્પન્ન થયાં છે; પરંતુ હે ભગવન્ ! જેમ ખીજ અનેક લોકો ધરખાર છોડી, આપની પાસેથી

સાધુપણાની દીક્ષા લે છે, તેમ મારાથી બની શકે તેમ નથી. તેથી હું તો આપની પાસેથી પાંચ અણુવ્રતો અને સાત શિક્ષાવ્રતોવાળા ગૃહસ્થધર્મની દીક્ષા લેવા ઇચ્છું છું.

ભગવાને જવાબ આપ્યો, ‘હે દેવાનુપ્રિય ! તને જેમ સુખ થાય તેમ કર.’

ત્યાર બાદ સુબ્રાહ્મ્યે ભગવાન પાસે જીવન સુધી મન-વચન-કાર્યાથી, [૧] સ્થૂલ હિંસા ન કરવાની તેમજ ન કરાવવાની, [૨] સ્થૂલ અસત્ય ન બોલવાની તેમજ ન બોલાવવાની, [૩] સ્થૂલ ઔર્ય ન કરવાની તેમજ ન કરાવવાની, [૪] સ્વદારા-સંતોષવ્રત પાળવાની [૫] અને પોતાની ઇચ્છાઓને મર્યાદિત કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી.^૧

ઉપરાંત તેણે [૧] પૂર્વ પશ્ચિમ આદિ બધી દિશાઓનું પરિણામ નક્કી કરી, તેની બહાર દરેક પ્રકારના અધર્મકાર્યથી નિવૃત્તિ લેવાનું ‘દિગ્વિરતિવ્રત’ લીધું; [૨] બહુ અધર્મના સંભવવાળી ખાનપાન-કપડાં-વાસણકૃસણ વગેરે વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી, ઓછા અધર્મવાળી વસ્તુઓનું પણ ભોગ માટે પરિમાણ બાંધવા રૂપી ‘ઉપભોગપરિભોગપરિમાણ વ્રત’ લીધું; [૩] પોતાના ભોગ રૂપ પ્રયોજન માટે થતા અધર્મવ્યાપાર સિવાય બાકીના બધા અધર્મવ્યાપારથી નિવૃત્તિ લેવારૂપ-અર્થાત

૧. એ પાંચ ‘અણુવ્રતો’ છે. કોઈપણ સંજોગમાં કોઈ પણ પ્રકારે હિંસા ન કરવી — ન કરાવવી — કે કરનારને અનુમતિ ન આપવી, એ અહિંસાનું ‘મહાવ્રત’ થયું. પરંતુ ગૃહસ્થ તેહું મહાવ્રત પાળી શકે નહિ; એટલે હિંસા વિષયક અમુક મર્યાદાઓ તે સ્વીકારી લે છે. તે ‘અણુવ્રત’ થયું કહેવાય.

કોઈ નિરર્થક પ્રવૃત્તિ ન કરવારૂપી ‘અનર્થદ્વંડવિરતિવ્રત’ લીધું; [૪] રોજ અમુક વખત સુધી અધર્મપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી, ધર્મપ્રવૃત્તિમાં સ્થિર થવાનો અભ્યાસ કરવારૂપ ‘સામાયિક-વ્રત’ લીધું, [૫] ઠરાવી મૂકેલી દિશાના પરિમાણની મર્યાદામાં પણ વખતે વખતે પ્રયોજન પ્રમાણે ક્ષેત્રનું પરિમાણ નક્કી કરી, તેની બહાર દરેક પ્રકારના અધર્મકાર્યથી નિવૃત્તિ લેવારૂપ ‘દેશવિરતિવ્રત’ લીધું; [૬] આહમ, ચૌદશ, પૂનમ કે બીજી હરકોઈ તિથિએ ઉપવાસ કરી, અધી શારીરિક ટાપટીપનો ત્યાગ કરી, ધર્મજગરણમાં તત્પર રહેવારૂપ ‘પૌષ્ઠોપવાસ’ વ્રત લીધું; [૭] તથા ન્યાયથી પેદા કરેલ તેમજ અપે તેવી જ ખાનપાનાદિ યોગ્ય વસ્તુઓનું, ઉભયપક્ષને લાભ થાય તેવી રીતે, શુદ્ધ ભક્તિભાવપૂર્વક સુપાત્ર સાધુને દાન કરવારૂપ ‘અતિથિસંવિભાગવ્રત’ લીધું.^૧

આ પ્રમાણે આર વ્રતો ધારણ કરી, સુખાહુ પોતાના રથમાં બેસી ઘેર પાછો ફર્યો.

તેના ગયા બાદ ભગવાનના પદ્મશિષ્ય ગૌતમે ભગવાનને પૂછ્યું: ‘હે ભગવાન! આ સુખાહુકુમાર મને ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનને ગમે તેવો, મન ચિંતવ્યા કરે તેવો, સૌમ્ય, વક્ષભ, પ્રિયદર્શન, તથા સુરૂપ લાગે છે; બીજા અનેક લોકો પણ તેને તેવો જ માને છે. તો હે ભગવાન! આ સુખાહુ-કુમારે આ પ્રકારની માનુષી સંપત્તિ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી છે?’

૧. આ સાત ‘શિક્ષાવ્રત’ છે. સામાન્ય રીતે આ સાતમાંથી ૧-૫-૩ એ ત્રણ વ્રતોને ‘ગુણવ્રત’ કહે છે; અને બાકીનાં ચારને જ શિક્ષાવ્રત કહે છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં આ સાતનો ક્રમ નીચે મુજબ આપેલો છે : ૧-૫-૩-૪-૬-૨-૭.

ત્યારે, ભગવાને તેમને સુખાહુની કથા આ પ્રમાણે કહી સંભળાવી :

હે ગૌતમ ! પૂર્વે અહીં જ ભારતવર્ષમાં હસ્તિનાપુર નામે નગર હતું. તેમાં સુમુખ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એક વખત ધર્મઘોષ સ્થવિર^૧ પાંચસો સાધુઓ સાથે વિચરતા વિચરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તે જાતિ, કુલ, બલ, રૂપ, વિનય, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રયુક્ત હતા; લબ્ધજી, નમ્ર, ઓજસ્વી, તેજસ્વી, પ્રતાપી અને કર્તિમાન હતા; ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, નિદ્રા, ઇદ્રિયો, સંકટો તથા વિદ્વેને પાર કરનાર હતા; જીવવાની દરકાર વિનાના તથા મરણની ખીક વિનાના હતા; તથા જ્ઞાનાદિની આપતમાં મહાભંડારરૂપ હતા. વળી તે તપસ્વી હતા, શુભવંત હતા, નિર્દોષ ભિક્ષાયર્થીથી જીવનારા હતા, તથા સુવ્રતી, નિગ્રહપ્રધાન, નિશ્ચયપ્રધાન, ક્ષમા-મુક્તિ-વિદ્યા-અહમ્કાર-નિર્યમ-સત્ય-પવિત્રતા તેમજ સુબુદ્ધિથી યુક્ત હતા. તે શુદ્ધિમાં હેતુરૂપ, સર્વ જીવોના મિત્ર, તપના ફળની આકાંક્ષા વિનાના, અચંચળ, સંયમરત, સાધુપણમાં લીન, તથા દોષરહિત પ્રશ્નોત્તરવાળા હતા.

તે કાળે ધર્મઘોષ સ્થવિરના શિષ્ય સુદત્ત નામના સાધુ સંયમ અને તપ આચરતા તથા એકએક મહિનાના ઉપવાસ કરતા તેમની સાથે જ ફરતા હતા. તે સાડાસાત હાથ જોયા હતા; તેમનો શારીરિક આંધો ઉગ્ર તેમજ અંતિમકોટીનું ધ્યાન સાંધી શકાય તેવો હતો; તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખાસમાન ગૌર હતો; તે ઉગ્ર તપસ્વી હતા,

૧. વડીલ, વૃદ્ધ સાધુ,

ઘેર બ્રહ્મચારી હતા, ધ્યાનરત હતા; તથા શરીરની પરવા તેમજ ટાપટીપ વિનાના હતા. પોતાના ઉપવાસનું પારણું કરવા માટે ગુરુની અનુગ્રાથી તે નગરમાં ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા. ફરતાં ફરતાં તે સુમુખને ઘેર આવી પહોંચ્યા. તેમને આવતા જોઈ, સુમુખ અત્યંત પ્રસન્ન તથા સંતુષ્ટ થઈ, આસનેથી ઝટ ઊભો થયો અને પાદપીઠ ઉપરથી નીચે ઊતર્યો. પછી તેણે પગમાંથી પાદુકાઓ કાઢી નાખી, ખેસને જનોઈની પેઠે વીંટાળ્યો, અને સાત પગલાં સામા જઈ, ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી તેમને નમસ્કાર કર્યા. ત્યારબાદ તેમને પુષ્કળ અન્નપાનથી તૃપ્ત કરવાનો પ્રસંગ મળવાથી હર્ષિત થતો થતો તે ઘરની અંદર ગયો, અને ત્રણ પ્રકારે નિર્દોષર એવું અન્નપાન મન-વાણી-કાયાની શુદ્ધતાપૂર્વક તેમને અર્પાને તેમનો સત્કાર કર્યો. તેના એ પુણ્યકર્મથી જ તરત તેનો સંસારબ્રમણનો કાળ મર્યાદિત બની ગયો, અને તેને બીજા જન્મમાં પણ મનુષ્યદેહ મળે તેમ થયું. વળી તે જ વખતે તેના ઘરમાં આ પાંચ દિવ્ય વસ્તુઓ પ્રગટ થઈ: ધનની વૃષ્ટિ, પાંચવર્ણનાં પુષ્પોની વૃષ્ટિ, ધ્વજારૂપ વસ્ત્રની વૃષ્ટિ, દેવદુઃકૃમિનું ગડગડવું, અને આકાશ વિષે ‘અહો દાન!, અહો દાન!’ એવી ઘોષણા.

થોડી વારમાં નગરના લોકોમાં પણ એ વાત ફેલાઈ ગઈ; અને લોકો સુમુખને અને તેના મનુષ્યજન્મને ધન્યવાદ દેવા લાગ્યા, તથા તેના પુણ્યશાળીપણાને અભિનંદવા લાગ્યા.

૧. તેને ‘એકશાટિક-ઉત્તરાસંગ’ કહે છે.

૨ આપનારની, લેનારની, અને આપેલી વસ્તુની દૃષ્ટિએ શુદ્ધ.

યોગ્યકાળે સુમુખ પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરી, હસ્તિશીર્ષક નગરમાં અદીનશંત્રુ રાજને ત્યાં ધારિણીદેવીની કૃપે પુત્ર તરીકે ઉત્પન્ન થયો.^૧ તે જ આ સુઆહુ. તેણે પોતાની આ માનુષી સંપત્તિ એ રીતે પ્રાપ્ત કરી છે.

તે સાંભળી ગૌતમે પૂછ્યું: 'હે ભગવન! આ સુઆહુ-કુમાર આપની પાસે સાધુ થશે કે નહીં?'

ભગવાને કહ્યું, 'હા, થશે.'

ત્યારબાદ ભગવાન મહાવીર વગેરે તે નગરમાંથી નીકળી ખીજે આલ્યા ગયા.

પેલો સુઆહુકુમાર ભગવાનના ગયા બાદ જૈન ગૃહસ્થ (શ્રમણોપાસક) ના આચાર-વિચાર વિધિપૂર્વક પાળવા લાગ્યો. તેણે જીવ શું, અજીવ શું વગેરે ધર્મસિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું; તથા પાપ-પુણ્ય એટલે શું, પાપકર્મ શાથી અંધાય છે, તેને કેવી રીતે રોકી શકાય, કેવી રીતે તેને ખંખેરી નાખી શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાંથી કઈ શુભ છે, કઈ અશુભ છે, તેમજ જીવનવ્યવહારનાં વિવિધ સાધનોમાંથી કયાં સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય છે, એ અધાની સમજ તેણે પ્રાપ્ત કરી. કોઈ પણ કાર્યમાં તે ખીબની આશા ઉપર નિર્ભર રહેતો નહોતો, તેમજ કોઈથી તે ગાંભ્યો જાન્ય તેવો નહોતો. જૈન સિદ્ધાંતમાં તે એવો ચુસ્ત બન્યો કે, દેવ વગેરે આવીને તેને ગમે તેટલો ભભાવે, તો પણ તે ભ્રમે નહીં. તેને જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલ તત્ત્વો બાબત શંકા નહોતી, કે તેમાં જણાવેલા આચાર બાબત વિચિકિત્સા નહોતી. તેણે શાસ્ત્રાધ્યયન કરી તેના અર્થને

૧. મૂળમાં રાણીને ગર્ભાવસ્થામાં પોતાના મુખમાં સિંહ દાખલ થયાનું સ્વપ્ન આબ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

નિશ્ચિત કર્યો હતો. જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેહાડ પ્રેમ વ્યાપેલો હોવાથી તે એમ કહેતો કે, 'એ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ કે પરમાર્થ-રૂપ છે; બાકી બધું અનર્થરૂપ છે!'

તેની ઉદારતાને કારણે તેના દરવાજાના આગળ હંમેશાં ઊંચા જ રહેતા, અને તેનું આંગણું જ્યારે-ત્યારે જમી ઊઠેલા-એના એડવાડવાળું જ હોતું. તે એવો પવિત્ર ચારિત્રવાળો હતો કે કોઈના અંતઃપુરમાં તે જતો તો કોઈને કશી જ શંકા આવતી નહોતી. પોતે લીધેલાં બધાં વ્રતો તે ખરાખર આચરતો હતો, તથા વિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને વાસિત કરતો વિહરતો હતો.

આ સુખાહુકુમાર ચૌદશ, આઠમ, અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમાને દિવસે પૌષધવ્રત પાળતો. તે આ વ્રમાણે :^૧ પૌષધ-વ્રત કરવાનો જે ખાસ ઓરડો હતો ત્યાં તે જતો; તેને વાળી-જૂળી સાફ કરતો; પોતાને માટે ઝાડો-પેસાબ કરવાની જગા નિયત કરી રાખતો; દાભનો સાથરો પાથરી, તેના ઉપર બેસતો; અને ત્રણ દિવસનો ઉપવાસ સ્વીકારી, તથા મણિ-સુવર્ણ-માલા-લેપ-વિક્ષેપન-શસ્ત્ર-મુસલ આદિનો ત્યાગ કરી બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ધર્મચિંતન કરતો, અને તેટલો વખત સર્વ નિંદ્ર પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરતો.

એક વખત એ વ્રમાણે પૌષધવ્રત દરમ્યાન ધર્મજગરણુ કરતો તે મધ્યરાત્રીને સમયે બેઠો હતો, તેવામાં તેને આ પ્રકારનો સંકલ્પ થયો : 'તે ગામ-નગર-વગેરે સ્થાનોને ધન્ય છે, કે

૧ તેની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'દશ ઉપાસકો' પુસ્તક. પા. ૬૬-૭૦.

જ્યાં શ્રમણ ભગવાન મહાવીર વિચરે છે; તે રાજ - શેઠ - સંઘવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પાસે ઘરઆર છોડી સાધુ થવાની દીક્ષા લે છે; તે રાજ - શેઠ - સંઘવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ તેમની પાસે અણુવ્રતાદિવાળા ગૃહસ્થધર્મની દીક્ષા લે છે; તે રાજ - શેઠ - સંઘવી આદિને ધન્ય છે, જેઓ તેમની પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળે છે. હવે જે ભગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા આ નગરમાં આવે, તો હું તેમની પાસે ઘરઆર છોડી સાધુ થવાની દીક્ષા નરૂ લઉં.’

ભગવાન મહાવીર સુઆહુકુમારનો આ પ્રધારનો સંકલ્પ જાણી, એક ગામથી બીજો ગામ એમ ક્રમે ક્રમે ફરતા ફરતા હસ્તિશીર્ષ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આવેલા જાણી નગરજનો વગેરે સૌ તેમને દર્શાને ગયા. સુઆહુકુમાર પણ અત્યંત હર્ષિત થઈ તેમનાં દર્શાને ગયો. પછી તેમનો ઉપદેશ સાંભળી, અત્યંત પ્રસન્નતા અનુભવતો તથા તેમને ફરી ફરી નમસ્કાર કરી તેમની વારંવાર ઉપાસના કરતો તે કહેવા લાગ્યો : ‘હે ભગવન્ ! તમારું કથન મને ગમ્યું છે; અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થ પૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હું બંધનમુક્ત થાઉં એમ ઇચ્છું છું. હે દેવાનુપ્રિય ! હું મારાં માતપિતાની સંમતિ લઈ આવું અને પછી તમારા સહવાસમાં રહી તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તું.’

ભગવાનને આ પ્રમાણે કહી સુઆહુકુમાર રથમાં બેસી ઉતાવળો ઉતાવળો પોતાને ઘેર આવ્યો, તથા પોતાનાં માત-પિતાને નમસ્કાર કરી કહેવા લાગ્યો : ‘હે માતપિતા ! આજે હું ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ સાંભળી આવ્યો છું. તે મને ખૂબ ગમ્યો છે. તેથી તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાની અને

તેમના સહવાસમાં રહેવાની મને પ્રયત્ન ઇચ્છા છે, માટે તમે મને સાધુ થવાની રજા આપો.”

કોઈ વાર નહીં સાંભળેલું એવું આ વચન સાંભળતાં જ સુઆહુકુમારની માતા મૂર્છિત થઈને જમીન ઉપર ઢળી પડી. પછી અનેક ઉપચારો વડે બાનમાં આવતાં તે રડતી રડતી તથા શોક કરતી અને વિલાપ કરતી પોતાના પુત્રને તેના નિશ્ચયમાંથી પાછો ફેરવવા માટે સમજવવા લાગી. પરંતુ સુઆહુકુમાર કેમે કયોં ચળ્યો નહીં. ત્યારે છેવટે તેને લઈ તેનાં માતાપિતા ધામધૂમથી ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યાં અને તેમને પ્રદક્ષિણાદિ કરી બોધ્યાં, “ હે દેવાનુપ્રિય! આ અમારો એકનો એક પુત્ર અમારા પ્રાણુ સમો છે, તથા અમારે માટે ઉંમરના ફૂલ જેવો દુર્લભ છે. આપનો ઉપદેશ સાંભળ્યા બાદ હવે તે કામભોગોમાં અંધાવા ઇચ્છતો નથી; તથા સંસારના ભયથી તેને ઉદ્દેગ થયો છે, માટે આપ તેને આપના શિષ્ય તરીકે સ્વીકારો.”

મહાવીરે ત્યારબાદ સુઆહુને દીક્ષા આપી. પછી તેનાં માતાપિતા તેને આશીર્વાદ આપી પાછાં ફર્યાં.

સુઆહુ, પણ ભગવાનનો ઉપદેશ સારી રીતે સ્વીકારી, તેમની આજ્ઞા મુજબ ચાલવા લાગ્યો. તે ચાલવામાં, બોલવામાં, ખાનપાન લાવવામાં, પોતાનો સરસામાન લેવા-મૂકવામાં, મળમૂત્ર તથા મુખ, કંઠ અને નાકનો મેલ વગેરે નિરુપયોગી વસ્તુઓ નાખી આવવામાં સાવધાન રહેતો; મન-વાણી-કાયાની ક્રિયાઓમાં સાવધાન રહેતો; તેમને વશ રાખતો, ઇન્દ્રિય-નિગ્રહ આચરતો તથા સુસંયતપણે બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતો વિચરતો હતો. તેણે ભગવાનના વૃદ્ધ શિષ્યો (સ્થવિરો) પાસે

અગિયાર અંગોનું^૧ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યાર બાદ ચાર ટંક ન ખાવું, આઠ ટંક ન ખાવું વગેરે વિવિધ તપકર્મ પશુ તેણે વિધિપૂર્વક આચર્યું અને ડીકડીક આત્મશુદ્ધિ સાધી. એ પ્રમાણે ઘણાં વર્ષ સુધી શ્રમણપણું પાળતાં પાળતાં જ્યારે તેણે જોયું કે, હવે તેનું શરીર અતિ કૃશ થઈ જવાથી વધુ કામ આપે તેવું રહ્યું નથી, ત્યારે તેણે મરતાં લગી ન ખાવાનું મારણાંતિક સંભેષના પ્રતરે સ્વીકાર્યું. તથા પવિત્ર સ્થાનમાં જઈને જંતુરહિત સ્થળે દાબનું બિછાનું બિછાવ્યું, અને આહારાદિનો ત્યાગ કર્યો. પછી જીવિત કે મરણની કામના ત્યાગીને, પોતાના તપના બદલામાં અમુક ફળ મળે એવું કાંઈ નિદાન (સંકલ્પ) કર્યા વિના તેણે રહેવા માંડ્યું. એ પ્રમાણે ૬૦ ટંક ખાધા વિના વિતાવી, તથા અંતે જીવિત દરમ્યાન પોતે કરેલા દોષોની કબૂલાત તથા પ્રાયશ્ચિતાદિ કરી લઈ તે સમાધિપૂર્વક મરણુ પામ્યો, અને સૌધર્મકલ્પમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાંનું આયુષ્ય પૂરું થયે, ત્યાંથી ચ્યવીને ફરી તે મનુષ્યજન્મમાં આવશે. તે જન્મમાં પણ તે શુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરશે અને યોગ્ય સ્થવિરો પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થશે. ત્યાંથી મરણુ પામી તે સનતકુમાર કલ્પમાં^૨ દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી ફરી મનુષ્યજન્મમાં

૧. તેમના વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'સંયમધર્મ' પુસ્તક-ઉપોદ્ધાત.

● ૨. તેના વિશેષ વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'દશ ઉપાસકો' પુસ્તક પા. ૭૫.

૩. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં ૧.

આવશે. તેમાં પશું સાધુ થઈ, અંતે મરણ પામી તે બ્રહ્મ-
લોકમાં ઉત્પન થશે. ત્યાંથી ફરી મનુષ્યજન્મ-પાછું મહાશુક-
કલ્પમાં દેવપણું-પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછું આનત-કલ્પમાં
દેવપણું-પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછું, આરણ્યકલ્પમાં દેવપણું-
પાછો મનુષ્યજન્મ-પાછું સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર દેવ-
લોકમાં દેવપણું અને ત્યાંથી મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્યજન્મ.
તે જન્મમાં તે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી, સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત
થશે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત લાવશે.^૧

૧. જુઓ પ્રકરણને અંતે ટિપ્પણ નં. ૨

ટિપ્પણ

ટિપ્પણ નં. ૧ :

જૈન માન્યતા પ્રમાણે કલ્પ અથવા સ્વર્ગ ૧૨ છે : સૌધર્મ, ઐશાન, સાનતકુમાર, માર્હેંદ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણુત, આરણુ અને અચ્યુત. એ બારે સ્વર્ગોની ઉત્તરોત્તર વધતી જતી શક્તિ, સ્થિતિ, સુખ વગેરેની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર' પુસ્તક અ. ૪, સૂત્ર ૭-૧૦.

એ બાર સ્વર્ગો ઉપર નવ ઐવેયક વિમાનો (દેવલોક) છે.

તેમની ઉપર વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાંચ વિમાન છે. એ વિમાનો સૌથી ઉત્તર — પ્રધાન હોવાથી અનુત્તર કહેવાય છે.

ટિપ્પણ નં. ૨ :

આ પછીનાં બીજાં ૯ અધ્યયનો વિશેષનામે તથા સામાન્ય નજીવી વિગતોના થોડાઘણા ફેરફાર સિવાય બીજી બધી રીતે એક સરખાં જ છે. તેથી મૂળસૂત્રમાં પણ તે અધ્યયનો આખાં છાપ્યાં નથી. દરેક અધ્યયનની વિગતોનો ફેરફાર નીચે ટૂંકમાં આપ્યો છે :

અધ્યયન ૨ : વૃષભપુર નગર — ધનાવહ રાજ — સરસ્વતી દેવી — ભદ્રનંદિ કુમાર — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાંચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વાભવની કથા : મહાવિદેહમાં પુણ્ડરીકિણી નગરી — વિજયકુમાર — યુગબાહુ તીર્થંકરને જમાડ્યા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યયન ૩ : વીરપુર નગર — વીરકૃષ્ણમિત્ર રાજ — શ્રીદેવી — સુભતકુમાર — તેની બલશ્રી પટરાણી સહિત પાંચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વાભવની કથા : ઈશુકાર નગર — ઋષભદત્ત ગૃહસ્થ — યુષ્પદંત સાધુને જમાડ્યા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૪ : વિજયપુર નગર — વાસવદત્ત રાજ — કૃષ્ણાદેવી — સુવાસવ કુમાર — તેની ભદ્રા પટરાણી સહિત પાંચસો રાણીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા : કૌશાંબી નગરી — ધનપાલ રાજ — વૈશ્રમણ્યભદ્ર સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૫ : સૌગંધકા નગરી — અપ્રતિહત રાજ — સુકૃષ્ણાદેવી — મહાયન્દ્ર કુમાર — તેની અર્હદતા સ્ત્રી — જિનદાસપુત્ર — તેના પૂર્વભવની કથા : મધ્યમિદા નગરી — મેઘરથ રાજ — સુધર્મા સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૬ : પ્રિયચંદ્ર રાજ — સુભદ્રા દેવી — વૈશ્રમણ્ય કુમાર યુવરાજ — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાંચસો સ્ત્રીઓ — તેના ધનપતિ પુત્ર — તેના પૂર્વભવની કથા : મણિચયિકા નગરી — મિત્ર રાજ — સંભૂતવિજય સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૭ : મહાપુર નગર — બલ રાજ — સુભદ્રા દેવી — મહાબલ કુમાર — તેની રક્તવતી પટરાણી સહિત પાંચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા : મણિપુર નગર — નાગદત્ત ગૃહસ્થ — ઇન્દ્રદત્ત સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૮ : સુધૌષ નગર — અન્નુન રાજ — તત્તવતી દેવી — ભદ્રનંદિ કુમાર — તેની શ્રીદેવી પટરાણી સહિત પાંચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા : મહાધૌષ નગર — ધર્મધૌષ ગૃહસ્થ — ધર્મસિંહ સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૯ : ચંપાનગરી — દત્ત રાજ — રક્તવતી દેવી — મહાયન્દ્ર કુમાર યુવરાજ — તેની શ્રીકાન્તા પટરાણી સહિત પાંચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા : તિગિચ્છા નગરી — જિતશત્રુ રાજ — ધર્મવીર્ય સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

અધ્યાય ૧૦ : સાકેત નગર — મિત્રનંદિ રાજ — શ્રીકાન્તા દેવી — વરદત્ત કુમાર — તેની વરસેના પટરાણી સહિત પાંચસો સ્ત્રીઓ — તેના પૂર્વભવની કથા : શતદ્વારનગર, — વિમલવાહન રાજ — ધર્મરુચિ સાધુને જમાડયા — બાકી બધું સમાન.

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

ખંડ ૩ જો

સંયમનાં ફળ

“ કર્મના વિવિધ હેતુઓ જાણી, તેમનો ત્યાગ કરો તથા વિવિધ પ્રકારનાં શીલો વડે ઊર્ધ્વગતિ સાધો. પ્રયત્ન કરવા છતાં, આ જન્મમાં જ સંપૂર્ણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થઈ, તો તેથી કાંઈ નિરાશ થવાનું કારણ નથી. તેવા મનુષ્યો ઉત્તમ વિભૂતિવાળા દેવથાનિઓમાં જન્મ પામી, આયુષ્ય પૂરું થયે, ફરી મનુષ્યયોનિમાં સારાંસારાં કુળોમાં અવતરે છે. ત્યાં તેમને નીચેનાં દશ ઉત્તમ અંગો પ્રથમથી પ્રાપ્ત થાય છે : ઘર-વાડી-સોનું-રૂપું-પશુ-નોકરચાકર; સુશીલમિત્રો; સહૃદય નાતીલાઓ; ઉત્તમ ગોત્ર; ઉત્તમ વર્ણ; આરોગ્ય; તીક્ષ્ણબુદ્ધિ; ખાનદાન-પણું; યશ; અને પરાક્રમ. પૂર્વજન્મના સંસ્કારો વડે પ્રથમથી જ વિશુદ્ધ આચરણવાળા તેઓ અસામાન્ય માનુષિક વિભૂતિઓ ભોગવતા છતાં, તેમાં અનાસક્ત રહી, શુદ્ધ બોધ પ્રાપ્ત કરે છે; તથા જ્ઞાનીઓએ વર્ણવેલો સચમપ્રધાન મોક્ષમાર્ગ સ્વીકારી, તપથી કર્મોશોનો નાશ કરી, શાશ્વત સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. [ઉત્ત૦ ૩/૧૩-૮]

જલ્દીકુમારની કથા

જૂના કાળમાં રાજગૃહ^૧ નામે નગર હતું. તેમાં ત્રેણિક^૨ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ધારિણી નામે રાણી હતી.

એક વખત ધારિણી દેવી પલંગ ઉપર નરમ બિછાનામાં સૂતી હતી, તેવામાં તેણે રાત્રીના પૂર્વભાગના અંતમાં અને અપર ભાગની શરૂઆતમાં એક સર્વલક્ષણસંપન્ન સિંહ પોતાના મુખમાં પેસતો હોય તેવું સ્વપ્ન જોયું. ખીજે દિવસે રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને બોલાવીને એ સ્વપ્નનો અર્થ પૂછ્યો, તો તેમણે જણાવ્યું કે, આ સ્વપ્ન એવું સૂચવે છે કે રાણીની કૃપે કુળ-દીપક એવા પુત્રરતનો જન્મ થવાનો છે.

સ્વપ્નપાઠકોની એ વાત સાંભળી રાજા-રાણી અત્યંત હર્ષિત થઈ, ગર્ભની સર્વ પ્રકારે સાવધાનીથી રક્ષા કરવા લાગ્યાં.

પૂરા નવ મહિના અને સાડાસાત દિવસ પૂરા થતાં રાણીએ મધ્યરાત્રીને સમયે એક સર્વાંગસુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો. રાજાએ તે પ્રસંગે આખા નગરમાં ભારે ઉત્સવ જાહેર કર્યો, તથા વિધિપૂર્વક કુમારના જન્મોદ્ધિ સંસ્કાર કર્યાં. પારમે દિવસે કુમારનું 'જલ્દીકુમાર' નામ પાડવામાં આવ્યું.

રાજાએ કુમારની રક્ષા માટે મહારાણીની દેખરેખ નીચે ધાત્રીઓ, દાસીઓ વગેરેની વ્યવસ્થા કરી. તથા જલ્દીકુમાર

૧. તેને વિષેની ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક આદિ માહિતી માટે જુઓ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા. ૧૮૨-૫.

પણુ દિવસે દિવસે પર્વતની કંદરામાં ચંપાનું વૃક્ષ વધે તેમ મોટા થવા લાગ્યો. આઠ વર્ષનો થતાં તેને શુભ દિવસે, શુભ મુહૂર્તે કલાચાર્ય પાસે ૭૨ કળાઓ શીખવા મોકલવામાં આવ્યો.

અભ્યાસ પૂરો થતાં, તથા જ્ઞલીકુમાર ઉંમરે આવતાં^૧, તેનાં માતપિતાએ તેને માટે ઉમર-રૂપ-લાવણ્ય-યૌવન અને ગુણુ-સમુદાયની વ્યાપ્તમાં સરખી એવી આઠ ખાનદાન રાજકુળની રાજકન્યાઓ પસંદ કરી, અને ખૂબ ધામધૂમથી તેમનું તેની સાથે લગ્ન કર્યું.

ત્યાર આદ જ્ઞલીકુમાર પિતાએ આપેલા અનુપમ ભોગ-પદાર્થોથી યુક્ત થઈને પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે ગાનતાન અને વિલાસમાં રહેવા લાગ્યો.

એક વાર ભગવાન મહાવીર ગામેગામ પગપાળા ફરતા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. સૌ લોકોને તેમને દર્શને જતા જોઈ, જ્ઞલીકુમાર પણ તેમનાં દર્શને ગયો. ત્યાં મહાવીર-સ્વામીએ આપેલો ઉપદેશ સાંભળી, તે ધણો પ્રસન્ન થયો, સંતોષ પામ્યો, અને જાણે પોતાનું અંતર ઊઘડી ગયું હોય તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યો. તે ફરીફરીને ભગવાનને નમસ્કાર કરી, કહેવા લાગ્યો : ‘હે ભગવન! આપનું કથન મને ગમ્યું છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને અંધનમુક્ત થવા હું ઇચ્છું છું.’ પછી મહા પરાણે^૨ પોતાનાં

૧. મૂળમાં આટલાં વિશેષણુ વધારે છે : ૭૨ કલાઓમાં પંડિત, નવ અંગો ભણેલો, અઠાર દેશીભાષાઓમાં વિશારદ, સંગીતમાં પ્રીતિવાજો, ગાંધર્વ-નાટ્ય-શાસ્ત્રમાં કુશળ, બળવાન, રાત્રે પણ ખીન્યા વિના ફરનાર, સાહસિક, અને ભોગસમર્થ [થતાં.]

માતૃપિતાની અનુમતિ મેળવીને જલ્દીકુમારે ભગવાન પાસે સાધુપણની દીક્ષા લીધી.

દીક્ષા લીધા બાદ જલ્દીકુમાર મહાવીર ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ જ ચાલતો-રહેતો-ખેસતો-સૂતો-ખાતો-ખેલતો-તથા સર્વે જીવો પ્રત્યે દયાપૂર્વક વર્તતો હતો, અને એ બાબતમાં જરા-પણ આળસ કરતો નહીં. ચાલવામાં-ખેલવામાં-ખાનપાન લાવવા-લેવામાં-પોતાનો સામાન તથા પાત્રોને લેવા-મૂકવામાં-મળમૂત્ર-લીંટ-બળખા વગેરે મેલ નાખવામાં તે સાવધાન રહેતો અને કાળજીથી વર્તતો. માનસિક-વાચસિક-શારીરિક ક્રિયાઓમાં પણ તે સાવધાન રહેતો, મન-વચન-કાયાને વશ રાખતો, ઇન્દ્રિયોને વશ રાખતો તથા સુસંયતપણે બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતો વિચરતો હતો. તે ત્યાગી, સરળ, ધન્ય, ક્ષમાવાન, (સહન-શીલ), જિતેન્દ્રિય, શુદ્ધવ્રતી, કોઈ પ્રકારની કૃણાકાંક્ષા (નિદાન) વિનાનો, સુંદર સાધુપણમાં લીન અને દમનશીલ હતો.

તેણે ભગવાનના સ્થવિરો પાસેથી અગિયાર અંગો શીખી લીધાં. ત્યાર બાદ એક વાર ભગવાન પાસે જઈ તેણે કહ્યું : ‘હે ભગવન્ ! જ્ઞે આપ અનુમતિ આપો, તો હું ‘ગુણુરત્ન સંવત્સર’ નામનું તપ ધારણ કરવા ઇચ્છું છું.’

ભગવાને કહ્યું : ‘હે દેવાનુપ્રિય ! તને જેમ રીક લાગે તેમ કર, વિલંબ ન કર.’

પછી જલ્દીએ ભગવાનની અનુમતિથી નીચે પ્રમાણે ગુણુરત્ન તપ આદર્યું : પહેલા માસમાં સતત ચાર-ચાર ટંકના ઉપવાસ કરવા, અને દિવસે સૂર્યની સામે નજર માંડી, તડકો

૧. તે બધા સંવાદની વિગત માટે જુઓ આ માળાનું ‘ધર્મ-કથાઓ’ પુસ્તક, પા. ૨૦-૬.

આવતો હોય તેવી જગામાં ઉભડક^૨ એસી રહેવું; તથા રાત્રીએ કાંઈ પણ વસ્ત્ર ઓઢયા કે પહેર્યા વિના વીરસિને^૨ એસી રહેવું. પછી ખીજે મહિને તે જ પ્રમાણે છ ટંકના ઉપવાસ કરવા. ત્રીજે મહિને આઠ ટંકના; ચોથે મહિને દશ ટંકના . . . . એમ અનુક્રમે સોળમે માસે ચોત્રીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા, તથા દિવસ અને રાત દરમ્યાન જે રીતે એસવાનું શરૂઆતમાં જણાવ્યું છે તે જ કાયમ રાખવું.^૩

આ પ્રમાણે ઉદાર (આશા વિનાના), વિસ્તીર્ણ, કલ્યાણરૂપ, મંગળરૂપ, શોભાયુક્ત, ઉત્તમ, ઉજ્જવળ, અને મોટા પ્રભાવવાળા તપકર્મથી જાડી મુનિ શુષ્ક થઈ ગયા. ભૂખને પ્રભાવે રૂખા થઈ ગયા, માંસરહિત થયા, તથા માત્ર હાડકાં અને ચામડાથી જ ઢંકાયેલા રહ્યા. તે ચાલતા ત્યારે તેમના શરીરનાં બધાં હાડકાં ખડખડતાં હતાં. તેમના શરીરની બધી નાડીઓ ઉપર તરી આવી હતી. હવે તે માત્ર આત્મબળથી જ ચાલવું—એસવું વગેરે ક્રિયાઓ કરી શકતા હતા તે એટલા બધા દુર્બળ થઈ ગયા હતા કે, ખોડી રહ્યા પછી, અને ખોલતાં ખોલતાં તથા ખોલવાનું કામ પડે ત્યારે પણ ગ્લાનિ પામતા હતા. સૂકાં પાંદડાં, તંત્ર કે તેવા સૂકા સામાનથી ભરેલી સગડીને કોઈ ઢસડે, ત્યારે જેવો અવાજ થાય, તેવો જ અવાજ તે જાડી મુનિ ચાલતા ત્યારે પણ થતો. તે મુનિ

૧. નિતંબનો ભાગ જમીનને ન અડકે તેમ.

૨ અર્થાત્ સિંહાસન વિના જ, સિંહાસન ઉપર બેઠા હોઈએ તેમ બિભા રહેવું.

૩. આ બધાની વિગત માટે જુઓ આ માળાનું ‘ભગવતી-સાર’ નામે પુસ્તક, પા. ૧૮૨.

તપથી પુષ્ટ હતા; જ્ને કે માંસ અને લોહીથી ક્ષીણ હતા. તેમ છતાં રાખમાં ભારેલા અગ્નિની જેમ તપ અને તેજ્યુક્ત હતા.

હવે એક દિવસે રાત્રીને પાછલે પહોરે જગતાં જગતાં તથા ધર્મ વિષે વિચાર કરતાં તે મુનિના મનમાં આ પ્રમાણે સંકલ્પ થયો : ‘હું અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દુઃખજો થઈ ગયો છું; જોલતાં જોલતાં પણ થાકી જઈ છું; તથા ચાલું છું ત્યારે પણ સૂકાં પાંદડાં વગેરેથી ભરેલી સગડીઓ ઢસડાતી હોય તેવો અવાજ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં પણ હજી ન્યાં સુધી મારામાં ઊઠવાની શક્તિ, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર — પરાક્રમ છે, ત્યાં સુધી હું મારા ધર્માચાર્ય શ્રમણબગવંત પાસે જઈ, અનશનવ્રત સ્વીકારું. આવતી કાલે જ મળસકું થયા પછી, રાજગૃહનગરમાં પધારેલા મહાવીર ભગવાન પાસે જઈ, તેમની અનુમતિ લઈ, પાંચ મહાવ્રતો ફરી ધારણુ કરી, શ્રમણુ તથા શ્રમણીઓની ક્ષમા માગી, ઉત્તમ સ્થવિરો સાથે વિપુલ પર્વત ઉપર ધીમેધીમે ચડી, કોઈ કાળી શિક્ષાને જોઈ-તપાસી, તેના ઉપર ડાભનો સાથરો પાથરી, ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, ‘મારણાંતિક સંલેખના’ વ્રત હું સ્વીકારું તથા મૃત્યુની કાંક્ષા તજી, વૃક્ષની પેઠે સ્થિર થાઉં.’

તે પ્રમાણે બીજે દિવસે-ભગવાનની અનુમતિ મેળવી તે મુનિ વિપુલપર્વત ઉપર ગયા અને ત્યાં ડાભના સાથરા ઉપર અંતિમ વ્રત સ્વીકારીને સૂતા. એ પ્રમાણે સાઠ ટંક વીતાવી, પોતે કરેલા દોષોની કચૂલાત (આલોચના) તથા પ્રાયશ્ચિત્તાદિ કરી,^૧ તે મુનિ સમાહિત અવસ્થામાં મરણુ પામ્યા. સાધુપણુમાં

૧. આલોચના પછી પ્રતિક્રમણુ કરવાનું હોય છે. પ્રતિક્રમણુ એટલે શુભ આચારોમાંથી ખસી, અશુભ આચારોમાં જે ક્રમણુ-

તેમણે કુલ ૧૬ વર્ષ ગાળ્યાં હતાં. તેમને મરણ પામેલા જાણી પેલા સ્થવિરોએ તેમના પરિનિર્વાણ નિમિત્તે ધ્યાન કર્યું, તથા તેમનાં વસ્ત્રો-પાત્રો લઈ તેઓ શ્રીમહાવીર ભગવાન પાસે આવ્યા, અને જલીમુનિના મરણની વાત તેમને નિવેદિત કરીને, તેમનાં વસ્ત્રપાત્રો તેમની આગળ રજૂ કર્યાં.

તે વખતે ગૌતમસ્વામીએ ભગવાનને વંદન કરીને પૂછ્યું : હે ભગવન્ ! જલીસાધુ સ્વભાવે ભદ્ર, વિનયી શાંત ઓછા ક્રોધ-માન-માયા-લોભવાળા, અત્યંત નિરભિમાની, ગુરુની ઓથે રહેનારા, કોઈને સંતાપ ન આપનારા તથા ગુરુભક્ત હતા. તે હવે મરણ પામીને ક્યાં ગયા છે, તથા ક્યાં ઉત્પન્ન થયા છે ?

ભગવાને જવાબ આપ્યો : હે ગૌતમ ! તે જલી ચંદ્રલોક, તેમજ સૌધર્મ કલ્પથી (સ્વર્ગ) માંડીને આરણ્ય અને અચ્યુત કલ્પ, તથા નવ ઐવ્યક વિમાનો (દેવલોકો)ની પણ પાર આવેલા વિજય નામના અનુત્તર વિમાનમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો છે.

ગૌતમ : હે ભગવન્ ! ત્યાં તેમનું આયુષ્ય કેટલું હશે ?

મહાવીર : હે ગૌતમ ! બત્રીસ સાગરોપમ વર્ષો.

ગૌતમ : હે ભગવન્ ! તે ત્યાંથી ચ્યુત થઈને ક્યાં જશે ?

મહાવીર : હે ગૌતમ ! મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મી સિદ્ધ-ભુક્ષ્ણ-અને મુક્ત થશે.

ગમન કર્યું હોય, તેમાંથી 'પ્રતિ' એટલે પાછા શુભ આચારો તરફ આવવું તે. તેમાં, પોતે કરેલી અશુભ પ્રવૃત્તિની નિંદાદ્વારા નિવૃત્તિ, નવા દોષોનો રોધ, અને ભવિષ્યના દોષોનો ત્યાગ-એટલી વસ્તુઓ સમાઈ હોય છે.

૧. જુઓ આગળ પાન ૧૧૫.

ટિપ્પણ

આના જેવી જ કથા પછીના ૯ અધ્યાયોમાં પણ સમજ લેવી. તે દરેકનાં નામ અનુક્રમે : મયાલિ, ઉવયાંલી, પુરિસસેણ, વારિસેણ, દીહદંત, લટ્ટદંત, વેહલ્લ, વેહાયસ અને અભયકુમાર છે. તે કથાઓમાં થોડીઘણી વિગતોમાં ફેર છે તે નીચે પ્રમાણે :

પ્રથમ છ જણની માતાનું નામ ધારિણી ગણવું; વેહલ્લ અને વેહાયસને ચેલ્લણાના પુત્રો કહેવા. પહેલા ચારનો સાધુપણનો કુલ કાળ ૧૬ વર્ષ ગણવો; પછીના ત્રણનો ૧૨ વર્ષનો ગણવો અને છેલ્લા બેનો પાંચ વર્ષનો ગણવો. પહેલા ચાર મરીને અનુક્રમે વૈજયંત, જયંત, અપરાજિય અને સવ્યટ્ટસિદ્ધ નામના અનુતર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય; દીહદંત સવ્યટ્ટસિદ્ધમાં, અને બાકીના અનુક્રમે અપરાજિય, જયંત, વૈજયંત અને વિજયમાં. અર્થાત્ અભયકુમાર વિજયમાં. બાકીનું બધું સમાન. અભયકુમારની બાબતમાં, રાજગૃહનગર, શ્રોણિક રાજ અને નંદાદેવી ગણવાં. બાકીનું ઉપર મુજબ

[દશ કથાનો પહેલો વર્ગ સમાપ્ત]

બીજા વર્ગની તેર કથાઓનાં નામ નીચે મુજબ ગણવાં : દીહસેણ, મહાસેણ, લટ્ટદંત, ગૃહદંત, સુર્કદંત, હલ્લ, દુમ, દુમસેણ, મહાદુમસેણ, સીહ, સીહસેણ, મહાસીહસેણ, અને પુણ્ણસેણ.

બધી કથાઓ નલ્લીના જેવી જ સમજવી. રાજગૃહ નગર, શ્રોણિક પિતા, ધારિણી માતા. તેરનો સાધુપણનો કાળ ૧૬ વર્ષ. અનુક્રમે પ્રથમ બે વિજયમાં, પછીના બે વૈજયંતમાં, પછીના બે જયંતમાં, પછીના બે અપરાજિયમાં, અને મહાદુમસેણથી બાકીના પાંચ સવ્યટ્ટસિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થાય.

[તેર કથાનો બીજો વર્ગ સમાપ્ત]

ધન્યની કથા

પૂર્વે કાકંદી^૧ નામે નગરીમાં જિતશત્રુ રાજ્ય રાખ્ય કરતો હતો. તેમાં ભદ્રા નામે તાલેવંત શેઠાણી રહેતી હતી. તેને ધન્ય નામે પુત્ર હતો. તેને બહુ લાડ-પાડમાં ઠાઠ-માઠથી ઉછેરવામાં આવ્યો હતો, તથા જીવાનીમાં આવતાં તેને ખાનદાન કુળની તથા સમૃદ્ધ ઘરની ઊર કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો હતો. ભદ્રાશેઠાણીએ તે દરેક સ્ત્રી દીઠ એક એક મહેલ પુષ્કળ સાધનસંપત્તિથી સજ્જીને તૈયાર કરાવ્યો હતો; અને પહેરામણીમાં તે દરેકને પુષ્કળ પ્રીતિદાન આપ્યું હતું. ધન્ય પોતાની યુવાન અને સ્વરૂપવતી સ્ત્રીઓ સાથે અનેક પ્રકારનાં નાટ્ય-ગીત-નૃત્ય વગેરેથી આનંદ કરતો, તથા ઋતુ અનુસાર ભોગો ભોગવતો વિહરતો હતો.

એક વખત મહાવીર ભગવાન તે નગરીમાં પધાર્યા. તેમનાં દર્શને જતા અનેક લોકોને જોઈ ધન્ય પણ સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈ, તેમનાં દર્શને ગયો, અને તેમને વંદનાદિ કરી તેમનો ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગ્યો.

૧. બિહારમાં ગોરખપુર લાઈન ઉપર આવતા નોનવાર સ્ટેશનથી દોઢ માઈલ ઉપર આવતું આજનું 'પુખંદા' જીવ્યો આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા. ૨૨૭.

ભગવાનનો ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા બાદ સંતુષ્ટ થઈ, ભગવાનને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા નમસ્કાર કરી તેણે કહ્યું, “હે ભગવન્ ! હું આપના પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ કરું છું તથા રુચિ કરું છું. હે ભગવન્ ! હું આપના ઉપદેશ પ્રમાણે વર્તવાને તૈયાર છું. પરંતુ હે દેવાનુપ્રિય ! મારી માતાની રજા માગીને હું આપની પાસે દીક્ષિત થઈ સાધુપણું સ્વીકારીશ.”

પછી તે પોતાને ઘેર ગયો, અને પોતાના નિશ્ચયની વાત પોતાની માતાને કરી. તે સાંભળી તેની માતા એકદમ પરસેવાથી બીના શરીરવાળી થઈ ગઈ; તેનાં અંગે શોક-ભારથી કંપવા લાગ્યાં; તે નિસ્તેજ તથા શોભા વિનાની થઈ ગઈ; તેનાં આભુષણો દીલાં થઈ ગયાં; તેનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર સરી ગયું, અને વીખરયેલા કેશપાશ સહિત, મૂર્છિત થઈને તે કુહાડાથી કપાયેલી અંપકલતાની પેઠે કે ઉત્સવ પૂરો થતાં શોભાહીન બની જતા ઇદ્રધ્વજની પેઠે નીચે ગચ્છી પડી. પછી મહા પ્રયત્ને કંઈક સ્વસ્થ થતાં તે આક્રંદ કરવા લાગી : ‘હે પુત્ર ! તું મારો ઇષ્ટ, કાંત અને પ્રિય છે; આભરણની પેટી જેવો, અને જીવિતના ઉત્સવ જેવો આનંદજનક છે; ઉંમરાના પુષ્પની પેઠે તારા નામનું શ્રવણ પણ દુર્લભ છે, તો તારું દર્શન તો દુર્લભ હોય તેમાં નવાઈ નથી. તારો વિયોગ મારાથી એક ક્ષણ પણ સહન નહીં થઈ શકે. માટે હું જીવું છું ત્યાં લગી તું ઘેર જ રહે; પછી કલવંશતંતુની વૃદ્ધિ કરીને વૃદ્ધાવસ્થામાં તું સાધુ થજે.’

ત્યારે ધન્યે કહ્યું : “હે માતા ! આ મનુષ્યભવ અનેક જન્મ-જરા-મરણ-રોગ વગેરે શારીરિક અને માનસિક દુઃખોની

અત્યંત વેદનાથી અને સેંકડો સંકટોથી પીડિત છે, અધુવ છે, તથા સંધ્યાના રંગ જેવો, પરપોટા જેવો, દાબની સળી ઉપર રહેલા જ્વલિંદુ જેવો, સ્વપ્નદર્શન જેવો, અને વીજળીના ચમકારા જેવો ચંચળ છે. સડવું-પડવું-અને નાશ પામવો એ તેનો ધર્મ છે. પહેલાં કે પછી તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવાનો છે; તો હે માતા ! કોણ જાણે છે કે, કોણ પ્રથમ થશે અને કોણ પછી જશે? માટે હું તો તારી અનુભતિથી હમણાં જ ભગવાન પાસે પ્રવ્રંજ્યા લેવા ઇચ્છું છું.”

ભદ્રા : “હે પુત્ર ! તારું શરીર ઉત્તમ રૂપ, લક્ષણ, વ્યંજન (મસા-તલ વગેરે) અને ગુણોથી યુક્ત છે. તથા ઉત્તમ બળ, વીર્ય અને સત્ત્વવાળું છે. તું વિજ્ઞાનમાં વિચક્ષણ છે, સૌભાગ્ય ગુણથી શ્રેષ્ઠ છે, કુલીન છે, અતિ સમર્થ છે, અનેક પ્રકારના વ્યાધિ અને રોગથી રહિત છે, તથા ઉદાત્ત અને મનોહર છે. માટે હે પુત્ર ! જ્યાં સુધી તારા શરીરમાં રૂપ યૌવનાદિ ગુણો છે, ત્યાં સુધી તું તેનો ઉપભોગ કર : પછી મારા મરણ બાદ કુલતંત્રીની વૃદ્ધિ કરી, વૃદ્ધાવસ્થામાં તું સાધુ થજે.”

ધન્ય : “હે માતા ! આ શરીર દુઃખનું ઘર છે, અનેક વ્યાધિઓનું સ્થાન છે. અસ્થિ-સ્નાયુ-નાડીના સમૂહનું બનેલું છે, માટીના વાસણ જેવું દુર્બલ છે; અશુચિથી ભરેલું છે; તેની સારવાર નિરંતર કરવી પડે છે; તથા જીર્ણ ધરની પેઠે સડવું-પડવું-નાશ પામવો એ તેના સહજ ધર્મો છે. વળી એ શરીર પહેલાં કે પછી અવશ્ય છોડવાનું જ છે. તો હે માતા ! કોણ જાણે છે કે કોણ પહેલાં જશે અને કોણ પછી જશે ?

માટે હું તો તારી અનુમતિથી હમણાં જ ભગવાન પાસે પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છું છું.”

ભદ્રા : “હે પુત્ર ! તારે ૩૨ સ્ત્રીઓ છે. તે વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી છે; રૂપ-લાવણ્ય-યૌવનથી યુક્ત છે. વળી તે સમાન કુલમાંથી આણેલી, કલાકુશળ અને સર્વકાળ લાડસુખને યોગ્ય છે. વળી તે માર્દવયુક્ત, નિપુણ અને વિનયોપચારમાં પંડિત તથા વિચક્ષણ છે. સુંદર, મિત અને મધુર ખોલવામાં, તેમ જ હાસ્ય-કટાક્ષ-ગતિ-વિલાસ અને સ્થિતિમાં વિશારદ છે; ઉત્તમ કુલ અને શીલથી સુશોભિત છે; વિશુદ્ધ કુલરૂપ વંશતંતુની વૃદ્ધિ કરવામાં સમર્થ યૌવનવાળી છે; મનને અનુકૂલ અને હૃદયને ઇષ્ટ છે; ગુણો વડે પ્રિય અને ઉત્તમ છે; તેમજ હંમેશાં ભાવયુક્ત, અને સર્વ અંગેમાં સુંદર છે. માટે હે પુત્ર ! તું એ સ્ત્રીઓ સાથે માનુષી કામ-ભોગો ભોગવ; ત્યારબાદ ભુક્તભોગી થઈ, વિષયોની ઉત્સુકતા દૂર થયા બાદ, મારા મૃત્યુ પછી દીક્ષા લેજે.”

ધન્ય : “હે માતા ! માનુષી કામભોગો અપવિત્ર અને અશાશ્વત છે; વાત-પિત્ત-શ્લેષ્મ, વીર્ય અને ક્ષોહીને ઝરવાવાળા છે; વિષ્ટા-મૂત્ર-શ્લેષ્મ-ત્રીંટ-વમન-પિત્ત-પરુ-વીર્ય અને શોણિતથી ઉત્પન્ન થયેલા છે; વળી તે ગંદા તથા ખરામ મૂત્ર અને દુર્ગંધી વિષ્ટાથી ભરપૂર છે; મડદા જેવી ગંધવાળા ઉચ્છ્વાસથી અને અશુભ નિઃશ્વાસથી ઉદ્રેગ ઉત્પન્ન કરનારા છે; ખીભત્સ, હલકા અને કલમલ (અશુભ દ્રવ્ય)ના સ્થાનરૂપ હોવાથી દુઃખરૂપ અને સર્વ મનુષ્યોને સાધારણ છે; અત્યંત શારીરિક અને માનસિક દુઃખ વડે સાધ્ય છે; અજ્ઞાની જનથી સેવાયેલા છે; સાધુ પુરુષો વડે હંમેશાં નિંદાયા છે; અનંત

સંસારની વૃદ્ધિ કરનારા છે; પરિણામે કટુક્રમચુક્ત છે; અગતા ધાસના પૂળાની પેઠે મૂકી ન દઈએ તો દુઃખરૂપ પરિણામવાળા અને મોક્ષમાર્ગમાં વિમ્નરૂપ છે.”

ભદ્રા : “હે પુત્ર ! અર્ચા (પિતામહ), પર્યા (પ્રપિતામહ) અને પિતાના પર્યા થકી આવેલું અખૂટ ધન તારી પાસે મોજૂદ છે; તે તારે સાત પેઠી સુધી પુષ્કળ દાન દેવાને પુષ્કળ ભોગવવાને અને પુષ્કળ વહેંચવાને પૂરતું છે. માટે તેના વડે પ્રથમ માનુષી કામભોગો ભોગવ; અને પછી સુખનો અનુભવ કરી; મારા મર્યા આદ દીક્ષા લેજો.”

ધન્ય : “હે માતા ! એ હિરણ્ય વગેરે પદાર્થો અગ્નિ-ચોર-રાગ્ન-મૃત્યુ-દાયાદ (ભાયાત) વગેરેના ભયથી ચુક્ત છે; વળી તે અધ્રુવ અનિત્ય, અને અશાશ્વત છે. કોણ જાણે છે કે કોણ પહેલાં જશે અને કોણ પછી જશે ? માટે હું તો તત્કાળ પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છું છું.”

આ પ્રમાણે જ્યારે વિષયને અનુકૂળ ઉક્તિઓથી તેને મનાવી ન શકાયો, ત્યારે વિષયને પ્રતિકૂળ અને સંયમને વિષે ભય અને ઉદ્વેગ ઉત્પન્ન કરનારી ઉક્તિઓથી તેની માતાએ તેને સમજાવવા માંડ્યો. “હે પુત્ર ! એ જ્ઞાનમાર્ગ ખરેખર સત્ય, અદ્વિતીય, ન્યાયચુક્ત, શુદ્ધ, શત્યેને કાપનાર, સિદ્ધિના માર્ગરૂપ, મુક્તિના માર્ગરૂપ, અને નિર્વાણના માર્ગરૂપ છે; તેમજ અસંલરહિત તથા નિરંતર સર્વદુઃખના નાશનું કારણ છે. તે માર્ગમાં પ્રયત્ન કરનારા જીવો સિદ્ધ, પુદ્ધ અને મુક્ત થઈ અવશ્ય નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે, તથા સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે. પરંતુ તે માર્ગ સર્પની પેઠે એકાંત-નિશ્ચિત દષ્ટિવાળો, અસ્વાની પેઠે એકાંત ધારવાળો, લોઢાના જવ ચાવવાની પેઠે દુષ્કર અને

રેતીના કોળિયા જેવો નિઃસ્વાદ છે; વળી તે ગંગાને સામે પ્રવાહે જવાની પેઠે અને એ હાથથી સમુદ્રને તરવાની પેઠે મુશ્કેલ છે; તથા મોટી શિલા ઊંચકવા બરાબર છે. સાધુને ભિક્ષા માગવી પડે છે; અને ભિક્ષામાં પોતાને માટે તૈયાર ન કરેલું એવું વધ્યું ઘટ્યું સ્વીકારવું પડે છે. વળી મહેમાન માટે તૈયાર કરેલો આહાર, રાજપિંડ, તેમજ મૂલ, કંદ, ફલ, ખીજ અને હરિયાળીનું ભોજન ખાવું કે પીવું પણ તેને કલ્પતું નથી. હે પુત્ર ! તું સુખમાં ઊછરેલો છે, દુઃખ તે કદી વેઠ્યું નથી. તેમજ ટાઢ-તડકો-ભૂખ-તરસ-ચોર-જંગલી જાનવર-ડાંસ-મચ્છર વગેરેના ઉપદ્રવોને તથા વાત પિત્તાદિથી થતા રોગોને અને તેમનાં દુઃખોને તેમજ તેવાં બીજાં સંકટો અને વિક્ષોને સહવાને તું સમર્થ નથી.”

ધન્ય : “હે માતા ! ખરેખર જિનેનો માર્ગ મંદ શક્તિવાળા, કાયર તથા હલકા પુરુષોને તેમજ આ લોકમાં આસક્ત અને પરલોકથી પરાઉમુખ એવા વિષયી લોકોને માટે દુબ્ધર છે : પણ ધીર, નિશ્ચિત અને પ્રયત્નવાન પુરુષને તેનું અનુપાલન જરાપણ દુબ્ધર નથી.”

આમ જ્યારે ધન્યને કોઈ પણ રીતે સમજાવી ન શકાયો, ત્યારે વગર ધ્વજાએ ભદ્રાએ તેને દીક્ષા લેવાની અનુમતિ આપી. તથા તેના નિષ્કમણાભિષેકની તૈયારીઓ કરવા માંડી

પછી ભદ્રાએ જિતશત્રુ રાજા પાસે જઈને કહ્યું :

“હે દેવાનુપ્રિય ! મારો એકનો એક પુત્ર અહીં તની પાસે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છે. મારે તેનો આ છેલ્લો સત્કાર

કરવાનો છે. તો. તેને માટે ચામર, છત્ર, અને મુગટ આપવાની મહેરબાની કરો.”

તે સાંભળી જિતશત્રુએ કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિયે ! તું નિશ્ચિત રહે. હું પોતે જ તેનો નિષ્કમણસત્કાર કરીશ.”

પછી જિતશત્રુ રાગ્ન ચતુરંગ સેના સાથે હસ્તીરાજ ઉપર બેસી ભદ્રાને ઘેર આવ્યા અને ધન્યને કહેવા લાગ્યા :

“હે દેવાનુપ્રિય ! તું ભોગોનો ત્યાગ શા માટે કરે છે ? મારી છાયામાં રહીને તું નિરાંતે ભોગો ભોગવ. તને જે કંઈ તકલીફ હોય, તે તું મને કહી દે. હું તે અધાનું નિવારણ કરી આપીશ.”

ધન્યે જવાબમાં કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિય ! જે તમે મારા જીવિતનો નાશ કરનારા મૃત્યુને રોકી શકતા હો, તથા શરીરના સૌંદર્યનો વિનાશ કરનારી વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવી શકતા હો, તો હું જરૂર તમારી છાયામાં રહીને આ કામભોગોને ભોગવ્યા કરું.”

જિતશત્રુ બોલ્યા : “હે દેવાનુપ્રિય ! મૃત્યુ કોઈથી રોકી શકાય તેવું નથી, દેવ અને દાનવ પણ તેને રોકી શકતા નથી. જ્યાં સુધી ચિત્તમાં કષાયોના સંસ્કારો છે, ત્યાંસુધી મૃત્યુનો ભય રહેવાનો જ.”

ત્યારે ધન્યે કહ્યું : “હે દેવાનુપ્રિય ! હું મૃત્યુભય ઇચ્છતો નથી તેથી જ તેને વધારનારા વિલાસના સંસ્કારોનો પણ હું ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું.”

આ સાંભળી જિતશત્રુ રાગ્નએ આખી નગરીમાં ઘોષણા કરાવી કે, ‘જે લોકો મૃત્યુભયનો નાશ ઇચ્છતા હોય અને તે માટે વિષયકષાયોનો ત્યાગ કરવા કટિબદ્ધ થવા તૈયાર હોય,

પણ માત્ર મિત્ર, જ્ઞાતિ, કે સંબંધી માણસોના યોગક્ષેમની ચિંતાથી જ અટકી રહ્યા હોય, તેઓએ ખુશીથી ધન્યની પેઠે પ્રવ્રજ્યા ક્ષેવા તૈયાર થવું; કારણ કે, તેમનાં સંબંધીઓના વર્તમાન યોગક્ષેમનો હું નિર્વાહ કરીશ.’

આ ઘોષણાથી ખીજ પણ અનેક વિચારક યુવાનો ધન્ય સાથે ભગવાન મહાવીર પાસે ગયા. ત્યાં ગયા બાદ જિતશત્રુ રાજ્યે ધન્ય વગેરે યુવાનોને આગળ કરીને ભગવાનને કહ્યું : ‘હે દેવાનુપ્રિય ! આ ધન્ય તેની માનો એકનો એક છે, તેના અતિ સ્નેહનું પાત્ર છે; અને તેના ખીજ હૃદય જોવો છે. પણ તમારું પ્રવચન સાંભળ્યા બાદ તેની વૃત્તિ વિષયવિકાસાદિ-થી ભ્રમી ગઈ છે. તે તમારી સાથે રહીને અહિંસાદિની પાંચ પ્રતિજ્ઞા સ્વીકારવા ઇચ્છે છે, તે માટે તેની માતાએ તેને આપની પાસે મોકલ્યો છે. તો હું તેની માતાની વતી આપને આ શિષ્યબિક્ષા સ્વીકારવા વિનંતી કરું છું.’

તે વખતે ખીજ બધા યુવાનો માટે પણ તેમનાં માતાપિતાએ આપેલી અનુમતિ જિતશત્રુએ ભગવાન પાસે પ્રગટ કરી. અહિં તે તે બધાને પણ શિષ્ય તરીકે સ્વીકાર્યાં.

પછી ધન્ય વગેરે યુવાનોએ ઇશાનખૂણામાં જઈ, પોતાનાં કપડાંલતાં ઉતાર્યાં. પોતાના દીકરાએ ઉતારેલાં કપડાં લેતી અને સ્નેહથી આંસુ સારતી ભદ્રાશેઠાણીએ તેને કહ્યું : ‘બેટા ! આ માર્ગમાં ચંતન કરજો, પરાક્રમ કરજો, કદી પ્રમાદ ન કરીશ.’

પછી ધન્ય અહિં તભગવાનના આદેશ પ્રમાણે હંમેશાં સંયમથી વર્તવા લાગ્યો. તેણે અહિં તના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે ચૌદે પૂર્વોનું અધ્યયન કર્યું, તથા ઇન્દ્રિયદમન અને તપની સવિશેષ સાધના કરી.

ધન્યે જે દિવસે પ્રવ્રજ્યા લીધી, તે જ દિવસે તેણે ભગવાન પાસે જઈને કહ્યું: 'હે ભગવન! આપ પરવાનગી આપો, તો હું છ-છ ટંકના ઉપવાસ મરતા સુધી કરવા ઇચ્છું છું. છઠ્ઠા ટંકને પારણે પણ હું ભાત વગેરે લૂખું અનાજ જ એક ટંક ખાઈશ^૧; તે પણ એંઠા હાથે આપેલું હશે તો જ લઈશ^૨; ઊતરી જઈને નાખી દેવા જેવું નહીં થઈ ગયું હોય તો જ લઈશ; તેમજ અન્ય શ્રમણ-બ્રાહ્મણ-અતિથિ-કૃપણ-યાચક^૩ વગેરેને જેની જરૂર ન હોય તેવું હશે તો જ લઈશ.'

ભગવાનની પરવાનગી મળ્યા બાદ ધન્ય સાધુએ તે પ્રકારનું વ્રત આચરવા માંડ્યું. પારણાને દિવસે તે સ્વાધ્યાય વગેરેથી પરવારી, ભગવાનની રજ્જ લઈ નગરીમાં જતો, અને પોતાના નિયમ મુજબની તૈયાર ભિક્ષા કાળજીપૂર્વક માગતો; પરંતુ કોઈ વાર તેને અન્ન મળતું, તો પેય ન મળતું; અમે કોઈ વાર તેને પેય મળતું, તો અન્ન ન મળતું. તો પણ તે તો દીનતા, વૈમનસ્ય, ક્લેશ, કે ત્રિષાદ અનુભવ્યા વિના, પોતાની સમાધિમાં ખલેલ પહોંચવા દીધા વિના, તથા પ્રાપ્ત-અપ્રાપ્ત યોગોમાં ઉદ્ધમપરાયણ રહી, જે કંઈ મળે તે સ્વીકારી લેતો; અને પોતાના ગુરુને બતાવ્યા બાદ, તેમની પરવાનગીથી, તે ભિક્ષામાં કોઈ પ્રકારની આસક્તિ કે મોહ રાખ્યા વિના જ, જેમ સર્વ પોતાના દરમાં આજીવ્યાજીવની જમીનને સ્પર્શ કર્યા

૧. તેને આચંબિલ-આંબેલ કહે છે.

૨ અર્થાત્ મને આપવા માટે હાથ એંઠા કરી ફરી બોવા ન પડે તેવી રીતે આપેલું.

૩. મૂળ 'વનીપક' -યાચકવિશેષ-દીકા.

વિના પ્રવેશ કરે છે, તેમ મોંમાં સ્વાદ માટે મમળાવ્યા વિના જ રાગરહિતપણે ખાઈ લેતો.

ત્યાર બાદ ભગવાન મહાવીર કાકંદી નગરીમાંથી નીકળી ખીજે કયાં ચાલતા થયા. ધન્ય સાધુએ પછી ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિક વગેરે અગિયાર અંગોનું અધ્યયન કર્યું, અને સંયમ તથા તપથી પોતાના આત્માને વાસિત કરતાં વિહરવા માંડ્યું.^૧ તે ધન્ય સાધુ તેમના ઉદાર, વિપુલ, કલ્યાણરૂપ, મંગલરૂપ, ઉત્તમ, ઉદાત્ત, અને મોટા પ્રભાવવાળા તપકર્મથી સુકાર્ઠ ગયા, માંસરહિત થઈ ગયા, તથા માત્ર હાડચામરૂપ જ બન્યા.

તપને કારણે તે ધન્ય સાધુના પગનું રૂપ-લાવણ્ય આ પ્રકારનું થઈ ગયું હતું: જાણે કે, કોઈ વૃક્ષની સુકાર્ઠને તતડી ગયેલી હાલ ન હોય ! કે લાકડાની પાવડી ન હોય ! કે, જીર્ણ થઈ ગયેલા જોડા ન હોય ! તે રીતે તેમના પગ સૂકા તથા માંસ વિનાના થઈ ગયા હતા. હાડકાં, ચામડી અને શિરાઓ વડે જ તે ધમ છે એમ જાણી શકાતું હતું; બાકી તેમાં લોહી, માંસ તેા હતું જ નહીં.

તેમના પગની આંગળીઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી: જાણે કે, મગ, અડદ અને કળથીની શીંગોને કાચી જ તોડીને ગરમીમાં નાખી હોય, અને તે સુકાર્ઠ-તતડીને જેવી ચીમળાઈ જાય, તેવી તેમની પગની આંગળીઓ દેખાતી હતી.

૧. તે તપમાં સ્કંદક સાધુના વર્ણનમાં (શ્રીભગવતી-સાર પા. ૧૭૯-૧૮૩) આવતા મુખ્યત્વે લાંબાલાંબા ઉપવાસ રૂપી તપનો જ સમાવેશ થાય છે.

તેમની જાંઘોની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, કાગડાની, ઢેલની^૧ કે કંકપક્ષીની જાંઘો ન હોય, તેવી તેમની જાંઘો માંસ અને લોહી વિનાની દેખાતી હતી.

તેમના ઢીંચણની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, મોર, ઢેલ કે કાલિપક્ષીના^૨ સાંધા ન હોય, તેવા તેમના ઢીંચણ પણ લોહી-માંસ વિનાના દેખાતા હતા

તેમના સાથળની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, ખોરડી, શલ્યકી અને શાહમલીના નવા ફળુગાને ગરમીમાં નાખ્યા હોય, અને સેકાઈ-ચીમળાઈને તે જેવા થઈ જાય, તેવા તેમના સાથળ થઈ ગયા હતા

તેમની કેડનાં બે હાડકાંની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, ભિંટ, ઘરડા સાંઠ, કે પાડાની ખરીઓ હોય, તેવાં તેમની કેડનાં હાડકાં દેખાતાં હતાં.

તેમના પેટની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, ચામડાની મસક સુકાઈ ગઈ હોય, ચણા સેકવાનું કલાકું હોય, તેમજ (નીચે જૂકતા દેખાતા હૃદયપિંડને કારણે) ઝાડની ડાળીનું આગલું જૂમણું લબડતું હોય તેવું તેમનું પેટ દેખાતું હતું.

તેમની પાંસળાઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, તાસકોની હાર એક ઉપર એક ગોઠવી હોય, કે

૧. મૂળ 'દેણિયાલિયા' શબ્દ છે; તેનો 'તીડ' અર્થ પણ દીકાકાર સૂચવે છે.

૨. તેનો અર્થ 'કાકજાંઘા' નામની વનસ્પતિ પણ થાય છે. -દીકા.

ખાલાઓ એક ઉપર એક ગોઠવ્યા હોય, કે, લાકડાની કથરોટો^૧ એક ઉપર એક ગોઠવી હોય, તેમ તેમની પાંસળાઓની હાર દેખાતી હતી.

તેમના કરોડરબ્જુની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે, ગોળાઓ, લખોટીઓ કે છાપરાની નાળોની એક ઉપર એક એમ ગોઠવેલી હાર હોય તેવા તેમના કરોડના મથુકા દેખાતા હતા.

તેમના છાતીના હાડકાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે, લાકડાની ચીપટ હોય, કે વાંસ અથવા તાડના પંખાની ચીપટ હોય, તેવું તેમનું છાતીનું હાડકું દેખાતું હતું.

તેમના આહુની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે, સમડાની શીંગ હોય, અગચિયાની શીંગ હોય કે, 'પહાયા'ની શીંગ હોય, તેવા તેમના આહુ દેખાતા હતા.

તેમના હાથની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે, સૂકું છાણું હોય, કે વડનું પાન હોય, કે ખાખરાનું પાન હોય, તેમ તેમના હાથ (ના પંજ) દેખાતા હતા.

તેમના હાથની આંગળાઓની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે, મગ-અડદ-કે કળથીની સીંગોને કાચી તોડીને ગરમીમાં નાખી હોય, અને તે સુકાઈ-તરડાઈને જેવી ચીમળાઈ બન્ય, તેવી તેમની હાથની આંગળાઓ થઈ હતી.

તેમની ડોકની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : બાણે કે કરવડાની ડોક હોય, કે તુંબીપાત્રની ડોક હોય, કે ચંબૂની ડોક હોય, તેવી તેમની ડોક દેખાતી હતી.

૧. 'મુંડાવલી'.

તેમની હડપચીની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, તુંબડીનું સૂકું ફળ હોય, 'હકુવી'નું સૂકું ફળ હોય, કે આંખાનો સૂકો ગોટલો હોય, તેવી તેમની હડપચી દેખાતી હતી.

તેમના હોઠની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, સૂકી જળો હોય, કે સૂકા કદની ગોળી હોય, કે અળતાની ગોળી હોય,^૧ તેવા તેમના હોઠ દેખાતા હતા.

તેમની જીભની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, વડનું પાન, ખાખરાનું પાન, કે સાગનું પાન હોય તેવી તેમની જીભ દેખાતી હતી.

તેમની નાસિકાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, કેરીની પેશી, આંખાની પેશી કે બિન્બેરાની પેશી ગરમીમાં નાખી હોય, અને તે સુકાઈને જેવી ચીમળાઈ જાય, તેવી તેમની નાસિકાં બની ગઈ હતી.

તેમની આંખોની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, વીણાનાં છિદ્ર હોય, કે 'વહ્લીસગ' વાઘનાં છિદ્ર હોય, કે સવારના તારા હોય, તેવી તેમની આંખો દેખાતી હતી.

તેમના કાનની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે, મૂળાની છાલ હોય, કે ચીમડાની છાલ હોય, કે કારેલાની છાલ હોય તેવા તેમના કાન દેખાતા હતા.

તેમના માથાની શોભા આ પ્રકારની બની હતી : જાણે કે કાચું તુંબડું, કાચું એલાલુ, કે કાચું સિંહાલુ તોડીને

૧. એ વસ્તુઓ સુકાઈને કોંકડું વળી જાય છે તથા વિવર્ણ થઈ જાય છે.-ટીકા.

ગરમીમાં નાખ્યું હોય, અને તે સુકાઈને, તતડીને જેવું ચીમળાઈ જાય, તેવું તેમનું માથું સૂકું તથા લૂખું, દેખાતું હતું. હાડકાં-ચામડી અને શિરાઓને લીધે જ તે માથું છે એમ દેખાતું હતું. બાકી તેમાં માંસ કે લોહી તો હતાં જ નહીં.^૧

તેમના પગ, જાંઘ અને સાથળ સુકાઈ ગયાં હતાં; તેમનું પેટ ખેડોળ, પડખાં આગળ ઊંચું થયેલું, કેડ આગળ કાચ્યાની પીઠ જેવું દેખાતું, તથા બરડે ચોટી ગયેલું દેખાતું હતું. તેમની પાંસળીઓ ઉપર ઊપસી આવી હતી. તેમના કરોડરજ્જુનાં હાડકાં માળાના મણકાની પેઠે ગણી શકાતાં હતાં; તેમની છાતીનો ભાગ ગંગાનાં મોજાંની હાર જેવો દેખાતો હતો; તેમના બાહુ સુકાઈ ગયેલા સાપ જેવા દેખાતા હતા; તેમના હાથના આગલા ભાગ ઘોડાની લગામના ઢીલા થઈ ગયેલા ચોકડાની જેમ લખડતા હતા; તેમના માથાનો દડો કંપવાયુ થયો હોય તેમ ડોલ્યા કરતો હતો; તેમનું વદન-કમલ કરમાઈ ગયું હતું, તેમનું મોં ઘડાની પેઠે ઊઘડેલું રહેતું હતું; અને તેમની આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ હતી.

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા રાજગૃહ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે નગરજનો, શ્રેણિક રાજ વગેરે તેમનાં દર્શને આવ્યા. શ્રેણિક રાજએ ભગવાન પાસેથી ધર્મોપદેશ સાંભળીને તેમને વંદન તથા નમસ્કાર કર્યા, અને કહ્યું, 'હે ભગવન્! તમારા આ ઇંદ્રભૂતિ વગેરે ચૌદહજ્જર

૧. આવું જ કથન ઉપરના ખીન્ન અવયવોની બાબતમાં પણ સમજવું. માત્ર પેટ, કાન, જીભ અને હોઠની બાબતમાં 'હાડકાં' શબ્દ ન લેવો, માત્ર ચામડી અને શિરાઓ લેવી.

અમણુ-સાધુઓમાં ધન્ય સાધુ જ મહા દુષ્કર સાધના કરનાર, તથા કર્મોનો ભારે ક્ષય કરનાર છે ને ?'

જવાબમાં મહાવીરે ધન્ય સાધુનું યજ્ઞુ જીવનચરિત્ર તે રાજાને કહી સંભળાવ્યું, તથા કહ્યું કે, 'ખરેખર, ધન્ય સાધુ જ મારા ચૌદે હજાર સાધુઓમાં મહા દુષ્કર સાધના કરનાર, તથા કર્મોનો ભારે ક્ષય કરનાર છે.'

ત્યારબાદ શ્રેણિક રાજાએ ધન્ય સાધુને પણ પ્રદક્ષિણા-નમસ્કારાદિ કરીને કહ્યું : 'હે દેવાનુપ્રિય ! તમને ધન્ય છે ! તમે ભારે પુણ્યશાળી છો ! તમે કૃતાર્થ છો, તથા તમે તમારા મનુષ્યજન્મનું ફળ પૂરેપૂરું પ્રાપ્ત કર્યું છે !' એમ કહી તેમને તથા મહાવીર ભગવાનને ફરી વંદન-નમસ્કાર કરી તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો.

વખત જતાં ધન્ય સાધુનું શરીર છેક જ નખળું થઈ ગયું, ત્યારે તેમણે જાલી સાધુની પેઠે વિચાર કરી, ભગવાનની અનુમતિથી વિપુલ પર્વત ઉપર જઈ મારણાંતિક સંક્ષેપના' વ્રત સ્વીકાર્યું અને એક મહિનાના ઉપવાસ વડે દેહત્યાગ સાધ્યો. તેમનો સાધુપણનો કુલ સમય ૯ માસ જેટલો હતો. પછી તે સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં તેમનું આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમ વર્ષનું હતું. ત્યાંથી ચ્યવી, મહાવિદેહક્ષેત્રમાં જન્મી, તે સિદ્ધ-યુદ્ધ-અને મુક્ત થશે.

ટિપ્પણ

ત્રીજા વર્ગમાં ધન્યની પેઠે ભદ્રા શેઠાણીનો સુનક્ષત્ર પુત્ર સમજીને એવી જ ખીજી કથા કહેવી. તેમના સાધુપણાનો કાળ બહુ વર્ષ ગણવો.

ત્રીજા વર્ગની બાકીની આઠ કથાઓ પણ સુનક્ષત્રની પેઠે જ સમજવી. તેમનાં નામ ઇસિદાસ, પેલ્લચ, રામપુત્ર, ચંદિમા, પિટ્ટિમા, પેઠાલપુત્ર, પોટ્ટિલ, અને વેહલ્લ સમજવાં. પહેલાં બેને રાજગૃહના કહેવા, બીજા બેને સાકેતના, ત્રીજા બેને વૃણિજ્યશ્રામના, સાતમાને હસ્તિનાપુરનો અને આઠમાને રાજગૃહનો કહેવો. પહેલા સાતની માતા ભદ્રા સમજવી; પહેલા સાતની સ્ત્રીઓ ૩૨ સમજવી. તેમને જિતશત્રુ રાજ મહાવીર પાસે લઈ જાય, પરંતુ છેલ્લા વેહલ્લની આબતમાં તેનો પિતા તેને લઈ જાય; વેહલ્લનો સાધુપણાનો કાળ ૭ માસનો સમજવો, બાકીના સાતનો બહુ વર્ષ. બધાનો છેવટનો ઉપવાસ મહિનાનો સમજવો. બધા સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય, અને મહાવિદેહમાં સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થાય.

સ્તુતિ

મહાવીર ભગવાન ધર્મના આદિકર્તા છે; તીર્થંકર છે; અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વયં તત્ત્વબોધ પામેલા છે; પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ છે; સકલ લોકમાં શ્રેષ્ઠ છે; સમગ્ર જગતના નાથ, પ્રદીપ-રૂપ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનારા, જ્ઞાનરૂપી નેત્ર આપનાર, માર્ગપ્રદર્શક, કેવલજ્ઞાની, શઠતારહિત, રાગદ્રેષને છતનાર, જિન, સકલ તત્ત્વના જ્ઞાતા, જ્ઞાતે યુદ્ધ અને મુક્ત હોઈ અન્યને બોધ તેમ જ મુક્તિ અપાવનારા, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી છે; તથા શિવ-અચલ-રોગરહિત-અનંત-અક્ષય-વ્યાખાધરહિત-અને પુનરાવૃત્તિરહિત એવા સિદ્ધગતિ નામના સ્થાનને પ્રાપ્ત થયેલા છે. તેમણે અનુત્તરૌપપાતિકદશા નામનું નવમું અંગ આ પ્રમાણે કહેલું છે.

આ અંગમાં એક જ ખંડ છે; પણ ત્રણ વર્ગો છે. તે ત્રણ દિવસ થઈને પૂરા કરવાના છે.

પાપ, પુણ્ય અને સંયમ

અંડ ઠથો

મુક્તોની કથાઓ

जहा महातलायस्स सन्निरुद्धे जलागमे ।
उस्सिञ्चणाए तवणाए कमेणं सोसणा भवे ॥
एवं तु संजयस्सावि पावकम्मनिरासवे ।
भवकोडिसंन्वियं कम्मं तवसा निज्जरिज्जइ ॥

“ जेभ कोई मोटा तणावने सूकवी नाअवुं होय, तो प्रथम तेभां नवुं पाणी दाअल थवाना भागोँ अंध करी, अंदरनुं पाणी उदेखीने सूकवी नाअवुं जेईअे; तेभ संयमी सिक्षुअे पणु, प्रथम, नवां पापकर्म दाअल थवानां आस्रवोइपी द्वारे अंध करी, पछी करोडो जन्मथी अेकठा थयेला कर्मने तप वडे द्वर करवुं जेईअे ”

[उत्त० ३०/५-६]

ગૌતમકુમારની કથા

જૂના કાળમાં દ્વારવતી (દ્વારિકા) નામે નગરી હતી. તેનો વિસ્તાર નવ યોજનનો હતો, અને તેની લંબાઈ ચાર યોજન જેટલી હતી. તેને ધનપતિ કુબેરની યોજના અનુસાર બાંધવામાં આવી હતી; તેનો કોટ સોનાનો હતો; તેના કાંગરા ગુદાગુદા પાંચ રંગના મણિઓના બનાવેલા હતા; તે અલકાપુરી જેવી સુરમ્ય હતી; તે આનંદ-આમોદ અને ક્રીડા-ઉત્સવોથી હંમેશાં ગાજતી રહેતી હતી; તથા પ્રત્યક્ષ દેવલોક હોય તેવી મનોહર હતી.

તે નગરીના ધશાનખૂણામાં રૈવતક^૧ નામે પર્વત હતો, તથા તેના ઉપર નંદનવન નામે ઉદ્યાન હતું.

તે નગરીમાં કૃષ્ણ વાસુદેવ રાજ્ય રાજ્ય કરતા હતા. તે કૃષ્ણ, સમુદ્રવિજય વગેરે દશ દશાહો ઉપર^૨, બલદેવ વગેરે પાંચ મહાવીરો ઉપર, પ્રદ્યુમ્ન વગેરે સાડાત્રણ કરોડ કુમારો ઉપર, સાંખ વગેરે સાઠહજાર સાહસિક વીરો ઉપર, મહસેન

૧. તેને આજ ગિરનાર કહે છે.

૨. દીકાકાર અભયદેવ તેમનાં દશ નામ આ પ્રમાણે આપે છે : સમુદ્રવિજય, અક્ષોભ્ય, સ્તિમિત, સાગર, હિમવાન, અચલ, ધરણ, પૂરણ, અભિચન્દ્ર, વસુદેવ.

વગેરે છપ્પન હજાર યજ્ઞવીરો ઉપર, વીરસેન વગેરે એકવીસ-હજાર વીરો ઉપર, ઉગ્રસેન વગેરે સોળહજાર રાજાઓ ઉપર, રુષિણી વગેરે સોળહજાર રાણીઓ ઉપર, અનંગસેના વગેરે હજારો ગણિકાઓ ઉપર, તથા ખીજ પણ અનેક માંડલિકો, યુવરાજો, શેઠો, વેપારીઓ વગેરે ઉપર, અર્થાત્ અર્ધા ભરતખંડ ઉપર રાજ્ય કરતા વિહરતા હતા.

તે નગરીમાં અંધકવૃષ્ણિ નામે રાજા રહેતો હતો. તેને ધારિણી નામે રાણી હતી. તેને એક વખત સ્વપ્નમાં એવું દેખાયું કે, જાણે કોઈ સિંહ આકાશમાંથી ઊતરી, તેના મુખમાં પ્રવેશ કરે છે. આવું સ્વપ્ન જોઈ, તે જાગી ઊડી. પછી રાજાને જગાડી એ સ્વપ્નની વાત તેણે તેને કહી. રાજાએ આનંદિત થઈને તેને કહ્યું કે, એ સ્વપ્ન કોઈ તેજસ્વી પુત્રનો જન્મ સૂચવે છે.

ખીજે દિવસે રાજાએ સ્વપ્નપાઠકોને યોલાવી, તેમને રાણીના સ્વપ્નનું ક્ષણ નિશ્ચિત કરીને કહેવા જણાવ્યું. તેમણે કહ્યું: ‘હે દેવાનુપ્રિય! આ સ્વપ્ન એવું સૂચવે છે કે, રાણીને નવ માસ અને સાડાસાત દિવસ વીત્યા બાદ કુલધ્વજ સમાન પુત્ર થશે; તે કાંતા રાજ્યનો પતિ થશે અથવા ભાવિતાતમા સાધુ થશે.’

વખત જતાં રાણીએ ઉત્તમ પુત્રરતને જન્મ આપ્યો. તે વખતે પ્રજાજનોએ દશ દિવસ ધામધૂમથી જન્મ-મહોત્સવ કર્યો. રાજાએ આરમે દિવસે સર્ગાસંબંધીઓને યોલાવી તેમની સમક્ષ પુત્રનું નામ ગૌતમ પાડ્યું.

ગૌતમકુમાર વિદ્યાકળા ભણીને મોટા થયા બાદ, તેને આઠ કન્યાઓ સાથે પરણાવવામાં આવ્યો. તે વખતે તેનાં

માતાપિતાએ ઉત્તમ પ્રકારનું પ્રીતિદાન આપ્યું, અને તેને આઠ મહેલો તથા તેમની બરાબર બધ્યમાં સેંકડો ઘાંભલાવાળું એક ભવન બંધાવી આપ્યું. તેમાં તે કુમાર અપૂર્વ ભોગો ભોગવતો વિહરવા લાગ્યો.

એક વખત તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિ ફરતા ફરતા તે નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે તેમનાં દર્શને સૌ પ્રજાજનો ટાળે મળીને ગયા.^૧ તેમને જતા જોઈ ગૌતમકુમાર પણ ત્યાં ગયો, અને ભગવાનને ધર્મોપદેશ સાંભળી, અત્યંત હર્ષિત થઈ, તેમની પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થવા, માતપિતાની પરવાનગી માગવા લાગ્યો.

અનેક પ્રશ્નોત્તર, તથા મનામણી-ડરામણી વગેરે આઠ તેનાં માતપિતાએ દુઃખિત ચિત્તે તેને સાધુ થવાની પરવાનગી આપી. પછી ભગવાને તેને પરિવ્રજ્યા આપી. ગૌતમમુનિ પણ તેમનો ઉપદેશ સારી રીતે સ્વીકારી, તેમની આજ્ઞા મુજબ વર્તવા લાગ્યા. તે ચાલવા-ખેલવા-માગવા-લેવા-મૂકવા-નાખવા વગેરેમાં અહુ સાવધાન રહેતા. વળી તે મન-વાણી-કાયાની ક્રિયામાં સાવધાન હતા, તેમને વશ રાખનાર હતા, ઈદ્રિયનિગ્રહી હતા, સુસંયત બ્રહ્મચારી હતા, તથા ત્યાગી, સરળ, ધન્ય, ક્ષમાશીલ, જિતેન્દ્રિય, શુદ્ધવ્રતી, નિરાકાંક્ષી, ઉત્સુકતાહિના સંયમમાં જ ચિત્તવૃત્તિવાળા, સુંદર સાધુપણામાં રત, તથા દમનશીલ હતા. એ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથ શાસ્ત્ર અનુસાર તે વિચરતા હતા.

૧. મૂળમાં ચાર પ્રકારના દેવો પણ આવ્યા, એમ છે. દેવોના ચાર પ્રકાર વગેરે માટે જુઓ આ માળાનું 'તત્ત્વાર્થસૂત્ર', પુસ્તક, અં ૪, સૂ. ૧-૫ ઇ૦.

તે ગૌતમમુનિએ, ભગવાનના વૃદ્ધ શિષ્યો પાસે સામાયિક આદિ છ આવશ્યક ક્રિયાઓનો વિધિ શીખી લીધો. તે જેમકે, ૧. સામાયિક, એટલે સમતા ધારણ કરી, સર્વ પ્રકારનું દુર્ધ્યાન ત્યજી ધર્મધ્યાન કરવું તે; ૨. ચતુર્વિંશતિસ્તવ, એટલે કે ચોવીસ તીર્થકરોની નામ દર્શને સ્તુતિ કરવી તે; ૩. વંદન, એટલે કે વંદનયોગ્ય ધર્માચાર્યોનું વિધિસર નમન કરી, તેમની આગળ પોતે દિવસ દરમ્યાન કરેલા દોષો કહી બતાવવા તે; ૪. પ્રતિક્રમણ, એટલે કે શુભ આચારોમાંથી ખસી, અશુભ આચારોમાં જે ક્રમણ કર્યું હોય, તેમાંથી પાછા શુભ આચારો તરફ આવવું તે; ૫. કાયોત્સર્ગ, એટલે કે સ્થિર શરીરે ધ્યાન કરવું તે; અને ૬. પ્રત્યાહ્યાન, એટલે કે અમુક ન કરવાનો નિયમ લેવો તે.^૧

ત્યાર બાદ તેમણે અગિયાર અંગોનું^૨ જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કર્યું.

અરિષ્ટનેમિ પંછી દ્વારકાંથી બહાર ચાલી નીકળ્યા. એકે વખત ગૌતમ અરિષ્ટનેમિ પાસે આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા :
'હે ભગવન! આપ પરવાનગી આપો તો હું પ્રતિમાવ્રત આચરવા ઇચ્છું છું.'

પંછી ભગવાનની રાજ મળતાં, તેમણે બારે પ્રતિમાઓ વિધિપૂર્વક આરાધી. તેમનો વિધિ આ પ્રમાણે છે : ગચ્છથી

૧. આ અર્થો મૂળના નથી.

૨. અગિયાર અંગોમાંના એક અંગમાંની કથામાં જ આવેલા ઉલ્લેખ આવેલા વિચિત્ર લાગે છે. તેનાથી એટલું જ સિદ્ધ થાય છે કે, અત્યારે મળતાં અંગોમાં પંછીથી સારી પેઠે સુધારા-વધારા થયેલા છે.

બહાર એકલા રહી, એક મહિના સુધી અન્ન અને પાણીની એક 'દત્તિ' વડે જ જીવવું, તે પહેલી પ્રતિમા. ['દત્તિ' એટલે દાન દેનાર જ્યારે અન્ન કે પાણી પીરસે ત્યારે એક ફેરે એક ધારમાં જ જોટલું આવે તેટલું જ ખાઈને જીવવું તે.] બીજી પ્રતિમામાં બે માસ સુધી અન્ન અને પાણીની બે 'દત્તિ' શેવાની હોય છે. એ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠ્ઠી, અને સાતમી પ્રતિમામાં અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, અને સાત દત્તિઓ અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, અને સાત માસ સુધી શેવાની હોય છે. આઠમી પ્રતિમામાં સાત રાત્રીદિવસ પાણી પીધા વિના એકાંતરા ઉપવાસ કરવાના હોય છે; અને પારણામાં આંબેલ^૧ કરવાનું હોય છે; ગામની બહાર રહેવાનું હોય છે; ચતા કે પડખે સૂવાનું હોય છે; તથા ઉભડક બેસીને જે કાંઈ કષ્ટ પડે તે સહન કરવાનું હોય છે. ૯ મી પ્રતિમામાં તેટલાં જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ઉભડક રહેવાનું હોય છે, તથા વાંકા લાકડાની પેઠે સૂવાનું હોય છે; ૧૦ મી પ્રતિમામાં પણ તેટલા જ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે જ ગોદોહાસન અને વીરાસનમાં રહેવાનું તથા સંકોચાઈને બેસવાનું હોય છે. ૧૧ મી પ્રતિમામાં પાણી વિનાનો છ ટંકનો ઉપવાસ કરવાનો હોય છે, અને એક રાત્રીદિવસ ગામ બહાર હાથ લંબાવીને રહેવાનું હોય છે. ૧૨ મી પ્રતિમામાં આઠ ટંકનો ઉપવાસ કરી, એક રાત્રી નદી વગેરેને કાંઠે બેખડ ઉપર આંખો પટપટાવ્યા વિના રહેવાનું હોય છે.

૧. એટલે કે, ધી-દૂધ વગેરે રસ વિનાનું ભાત વગેરે અન્ન એક વાર ખાવું, અને ગરમ પાણી પીવું તે.

ગૌતમ મુનિએ આ બારે પ્રતિભાઓ સૂત્ર અનુસાર, આચાર અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, સભ્યતાપૂર્વક, અને સારી રીતે સ્પર્શી, પાળી, શોભાવી અને સમાપ્ત કરી.^૧

ત્યાર પછી ગૌતમ મુનિએ ભગવાન પાસેથી ‘ગુણુરત્ન-સંવત્સર’ નામનું તપ સ્વીકારવાની પરવાનગી માગી; અને તે તપ પણ આગળ (પા. ૯૯ ઉપર) જણાવ્યા પ્રમાણે બરાબર પાળ્યું.

પરંતુ તે તપ આચર્યા બાદ તે અત્યંત દુર્બળ થઈ ગયા, અને તેમને વિચાર આવ્યો કે, ‘હું અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દુર્બળો થઈ ગયો છું, અને બોલતાં બોલતાં પણ થાકી જાઉં છું, તથા ચાલું છું ત્યારે પણ સૂકાં પાંદડાં વગેરેથી ભરેલી સગડીઓ ઢસડાતી હોય તેવો અવાજ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં પણ ન્યાં સુધી હજી મારામાં ઊઠવાની શક્તિ છે, ત્યાં સુધી મારા ધર્માચાર્ય ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે જઈને મરણાંત ઉપવાસ સ્વીકારું, અને શત્રુજય પર્વત ઉપર જઈ સંકેષ્મના વ્રતથી દેહત્યાગ કરું.’

એ પ્રમાણે કરી ભગવાનની પરવાનગી મેળવ્યા બાદ ગૌતમ મુનિ શત્રુજય પર્વત ઉપર થોડા ઉત્તમ સ્થવિરો સાથે ચડ્યા, અને કાળી શિલાનો ભાગ જોઈ-તપાસી, પાસે મલ-મૂત્રનાં સ્થાનો પણ સંભાળી લઈ, શિલા ઉપર દાબનો સંચારો પાથરી, પૂર્વ દિશામાં મુખ રાખી, પદ્માસને બેસી, દશે નખ સહિત

૧. આ પ્રતિભાઓ આચરવાની લાયકાત, પૂર્વતૈયારી વગેરે વિગતો માટે જુઓ આ માળાહું ‘શ્રીભગવતી-સાર’ પુસ્તક, પા. ૧૮૦-૧ અથવા શ્રીહરિભદ્રસૂરિદ્વિત ‘શ્રીપંચાશક’, ૧૮, ગા૦ ૧ થી ૨૦.

અને હાથ લેગા કરી તથા માયા સાથે અડકાડી, આ પ્રમાણે બોલ્યા :

‘ અરિહંત ભગવંતો, સિદ્ધો વગેરેને નમસ્કાર ! દૂર રહેલા ભગવાન અરિષ્ટનેમિને હું અહીં રહ્યો રહ્યો વંદન કરું છું; અને ત્યાં રહેલા ભગવાન અરિષ્ટનેમિ અહીં રહેલા મને જુઓ. મેં પહેલાં પણ ભગવાન પાસે અહિંસા વગેરેના નિયમો મરતા સુધી પાળવાનું કહીને સ્વીકાર્યા હતા; અત્યારે પણ તેમની પાસે તે બધા નિયમો લઉં છું, તથા સર્વ પ્રકારની ખાવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારની પીવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારનાં મેવા-મીઠાઈનો, અને સર્વ પ્રકારના મસાલા-મુખવાસનો એમ ચારે જાતના આહારનો જીવું ત્યાં સુધી ત્યાગ કરું છું. વળી દુઃખ દેવાને અયોગ્ય, ઇષ્ટ, કાંત, અને પ્રિય એવું જે મારું શરીર છે, તેને પણ હું મારા છેલ્લા શ્વાસોચ્છ્વાસે ત્યાગી દર્શશ.’

આ પ્રમાણે ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, ગૌતમ મુનિએ ઝાડની પેઠે સ્થિર થઈ, મૃત્યુની આકાંક્ષા વિના રહેવા માંડ્યું.

તે પ્રમાણે સાઠ ટંકો ખાધાપીધા વિનાની જતાં તે ગૌતમ મુનિ પ્રાણુરહિત થયા, અને સર્વકર્મોનો ક્ષય કરી, સિદ્ધ-બુદ્ધ-તથા મુક્ત થયા. તેમના સાધુપણાનો કુલ કાળ બાર વર્ષનો હતો.

ટિપ્પણ

૧

આ સૂત્રના પહેલા વર્ગમાં આવી બીજી નવ કથાઓ સમજવી. તેમનાં નામ : સમુદ્ર, સાગર, ગંભીર, સ્તિમિત, અચલ, કાંપિલ્ય, અક્ષોભ, પ્રસેનજિત, અને વિષ્ણુ.

૨

બીજા વર્ગમાં પણ અક્ષોભ, સાગર, સમુદ્ર, હિમવત્, અચલ, ધરણુ, પૂરણુ, અને અભિચંદ્ર એ આઠ કથાઓ એ પ્રમાણે જ કહેવી. તેમનો સાધુપણાનો કાળ ૧૬ વર્ષનો સમજવો.

૩

ત્રીજા વર્ગમાં તેર કથાઓ છે : અણીયસ (અનીકયસઃ), અણંતસેણ (અનંતસેન), અણિયસેણ (અણિતસેન), અણિહયરિણિ (નિહતારિઃ), દેવસેણ (દેવસેન), સત્તુસેણ (શત્રુસેન), સારણુ, ગજ, સુમુખ, દુર્મુખ, કૂપક, દારુક, અણાદિટ્ટી.

તેમાંથી અણીયસની કથા આ પ્રમાણે સમજવી : ભદ્રિલપુર નગર, જિતશત્રુરાજ, નાગ નામનો ગૃહસ્થ, તેની સુલસા ભાર્યા, અને અણીયસ પુત્ર. તેને ૩૨ સ્ત્રીઓ. અરિષ્ટનેભિ પાસે પ્રવ્રજ્યા લે. ૧૪ પૂર્વ ગ્રંથો ભણે, વીસ વર્ષ સાધુપણું પાળે, અને શત્રુંજય ઉપર દેહ છોડે. બાકી બધું સમાન.

પછીની પાંચ કથાઓ પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી.

સાતમી કથામાં દ્રારવતી નગરી, વસુદેવ રાજ, ધારિણી દેવી, સ્વપ્રભાં સિંહ, સારણુ કુમાર. ૫૦ સ્ત્રીઓ. ૧૪ પૂર્વાનું અધ્યયન. બાકી બધું ગૌતમની કથાની માફક.

ત્યાર પછીની ગજસુકુમારની આઠમી કથા આગળ સવિસ્તર આપી છે.

ગજસુકુમારની કથા

એક વખત તીર્થંકર અરિષ્ટનેમિ ફરતા ફરતા દ્વારકામાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે તેમની સાથે છ સાધુઓ હતા. તે છયે સાધુઓ. એક જ માને પેટે એકી સાથે જન્મેલા છ ભાઈઓ હતા. તેઓની આકૃતિ બરાબર સરખી જ હતી; તેમનો વર્ણ તથા ઉંમર પણ એકસરખાં જ હતાં. તેઓ નીલકમળ, પાડાનું શીંગડું, અને અતસીના ફૂલ સરખા (શ્યામ) વર્ણના હતા; તેમને કાને ધંતૂરાના ફૂલ સમાન આકારનાં કુંડળ^૧ હતાં; તેઓ કુબેરના પુત્ર^૨ નલ-કુબ્જરની પેઠે શોભતા હતા.

તેમણે જે દિવસે દીક્ષા લીધી હતી, તે દિવસથી જ અરિષ્ટનેમિ ભગવાનની પરવાનગીથી નિરંતર છ ટંકના ઉપવાસ કર્યા કરવાનો તેમણે નિયમ લીધો હતો. દ્વારકામાં આવ્યા બાદ, પોતાના ઉપવાસના પારણાનો સમય થતાં, તેમણે ભગવાન

૧. દીકાકાર આ વિશેષણના અર્થની બાબતમાં સાશંક છે; કારણ કે સાધુને કાને કે બીજે ક્યાંય આભરણુ ન હોય. બીજાઓ તો ‘દર્ભકુસુમ જેવા ભદ્ર અર્થાત્ સુકુમાર’ એવા પાઠ લઈને આ મુશ્કેલી ટાળે છે. પરંતુ એમ લાગે છે કે, જન્મથી જ તેમને આવાં કુંડળ શરીરસંબંધ જ પ્રાપ્ત થયાં હતાં. મહાભારતમાં કર્ણ વગેરેની બાબતમાં આવા ઉલ્લેખો આવે છે.

૨. દીકાકાર નલ-કુબ્જર ને વૈશ્રમણ્ય (કુબેર)ના પુત્ર કહે છે. જે કે સાથે જણાવે છે કે, દેવોને તો વરતુતાએ પુત્ર હોતા નથી; પણ લોકરૂઢિ પ્રમાણે આ અર્થ કર્યો છે.

પાસે બબ્બેની એવી ત્રણ દુકાડીમાં વહોંચાઈ જઈ, નગરમાં ભિક્ષા માગવા જવાની પરવાનગી માગી.

પરવાનગી મળતાં તેઓ તે પ્રમાણે નગરમાં ભિક્ષા માગવા નીકળી પડ્યા. પ્રથમ એ જણુ ઘેરઘેર ભિક્ષા માટે ફરતા ફરતા વસુદેવ રાજની રાણી દેવકીના ઘરમાં પેઠા. તેમને આવતા જોઈ દેવકીરાણી અત્યંત હર્ષિત થઈ, સાતઆઠ પગલાં તેમની સામે ગઈ, અને તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યાં. પછી રસોડામાંથી સીહકેસરના લાડુનો થાળ ભરી લાવી, તેમને આપ્યા, તથા વંદન-નમસ્કારપૂર્વક તેમને વિદાય કર્યાં.

ત્યાર બાદ તેમનામાંના બીજા એ જણુ પણ ફરતા ફરતા દેવકીરાણીને ત્યાં જ આવી પહોંચ્યા. તેમને પણ દેવકીરાણીએ તે જ લાડુની ભિક્ષા આપીને વિદાય કર્યાં.

થોડી વારમાં તેમનામાંના આકીના બેનું ત્રીજું જોડું પણ ફરતું ફરતું દેવકીરાણીને ત્યાં જ આવી પહોંચ્યું. તેમને પણ દેવકીએ તે જાતના લાડુ જ આપ્યા; પણ સાથે સાથે ટકોર કરી કે, ‘કૃષ્ણવાસુદેવની આવડી મોટી દ્વારકામાં શ્રમણુ-નિર્ઘ્રંથોને બીજે કયાંય ભિક્ષા જ નથી મળતી, જેથી તેઓ એક ને એક ઘેર વારંવાર ભિક્ષા માગવા આવે છે!’

તે સાંભળી તે બંનેએ દેવકીરાણીને કહ્યું, “હે દેવાનુ-પ્રિયે! એવું હરગિજ નથી; શ્રમણુનિર્ઘ્રંથો એક ને એક ઘેર ફરી ભિક્ષા માગવા જાય જ નહીં. પરંતુ અમે છ ભાઈ ભદ્રિલપુર નગરના નાગ નામના ગૃહસ્થના પુત્રો છીએ. અમે અમારી સુલસા માતાને પેટે એક સાથે જ જન્મેલા છીએ, તથા એક જ આકૃતિ તથા વર્ણના છીએ. આજે અમારે છયે જણુને એક સાથે જ પારણું કરવાનું હોવાથી બબ્બેની

ટુકડીમાં ભિક્ષા માગવા નીકળ્યા છીએ. એટલે કદાચ તમને લાગ્યું હશે કે, એ જ જણા વારંવાર એક જ ઘેર ભિક્ષા માગવા આવે છે!”

આટલું કહી તેઓ પોતાને રસ્તે ચાલતા થયા. ત્યાર બાદ દેવકીરાણીને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો: ‘પોલાસપુરમાં હું નાની હતી ત્યારે કુમારશ્રમણ અતિમુક્તકે^૧ મને કહ્યું હતું કે, તને એક જ સમાન વર્ણુના તથા આકૃતિના નલ-કુખ્પર જેવા આઠ પુત્રો થશે; આખા ભરતખંડમાં બીજી કોઈ સ્ત્રીને તેવા પુત્રો નહીં થાય. પરંતુ આ તો પ્રત્યક્ષ જ એમનું વચન જૂઠું પડતું લાગે છે. ભરતખંડમાં બીજી સ્ત્રીઓ પણ તેવી છે, કે જેમને એક સાથે જન્મેલા, નલ-કુખ્પર જેવા પુત્રો છે માટે આજે અરિષ્ટનેમિ ભગવાન પાસે જઈને આ વાતનો ખુલાસો પૂછી આવું.’

આવો વિચાર કરી, તે ઉત્તમ વાહન^૨ તૈયાર કરાવી, તેમાં ખેસી ભગવાન પાસે ગઈ. ત્યાં તો ભગવાને પોતે

૧. તે કંસનો નાનો ભાઈ થતો હતો. તે નાનપણથી જ સાધુ થઈ ગયો હતો. દેવકીનો સાતમો પુત્ર કંસને મારશે એવું પણ તેણે જ ભાખ્યું હતું.

૨. વાહનનાં વિશેષણ : જલત્રી ચાલવાવાળા, પ્રશસ્ત અને સદૃશ રૂપવાળા, સમાન ખરી અને પુષ્કવાળા, સમાન ઊંચલાં શીંગડાંવાળા, સોનાનાં આભરણોથી યુક્ત, ચાલવામાં ઉત્તમ, રૂપાની ઘંટડીઓથી યુક્ત, સુવર્ણમય સૂતરની નાથ વડે બાંધેલા, નીલકમળના શિરપેચવાળા, જે ઉત્તમ બળદોથી યુક્ત; અનેક પ્રકારની મણિમય ઘંટડીઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત; ઉત્તમ કાષ્ઠમય ધૂંસરું અને જોતરની જે દોરીઓ ઉત્તમ રીતે જેમાં ગોઠવેલી છે તેવો, પ્રવર, લક્ષણયુક્ત, ધાર્મિક અને શ્રેષ્ઠ રથ.

જ તેના મનની વાત જાણી લઈ, તેને જવાબ આપ્યો, કે, “હે દેવાનુપ્રિયે! વસ્તુસ્થિતિ તેમ જ છે. તે છ તારા જ પુત્રો છે; ખીજ કોઈને તેવા પુત્રો નથી. પરંતુ વાત એમ બની છે કે, ભદ્રિલપુર નગરમાં નાગ નામે ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેની સુલસા નામની બાર્યાનું નાનપણમાં જ કોઈ નિમિત્તશાસ્ત્ર જાણનારા જોષીએ એવું ભવિષ્ય બાખ્યું હતું કે, ‘આ છોકરી મરેલાં બાળકોને જ જન્મ આપશે’ એ જાણીને નાનપણથી જ સુલસાએ હરિણેગમેસિ^૨ દેવની ભક્તિ કરવા માંડી હતી. તેણે તે દેવની એક મૂર્તિ કરાવી હતી; તથા રોજ સવારમાં નાહી-પરવારી, બીને કપડે જ મોંઘાં ફૂલો વડે તે તેનું પૂજન કરતી તથા દીવ્યણે વળી પગે લાગતી. ત્યાર બાદ તે આહાર-નીહાર પરવારતી કે કપડાં-લતાં પહેરતી. સુલસાની આ પ્રકારની ભક્તિ-પૂજ-શુશ્રૂષા વડે તે દેવ ઘણો પ્રસન્ન થયો. તેથી તેણે તને (દેવકીને) તેમ જ સુલસાને એક સાથે ઋતુ-ધર્મવાળી કરી, અને તેમને બંનેને એક સાથે જ ગર્ભ રહ્યો. સુલસાએ જે મરેલા પુત્રોને જન્મ આપ્યો તે લઈને હરિણે-ગમેસિ દેવે તારી પાસે મૂકી દીધા, અને તે જે જીવતા પુત્રોને જન્મ આપ્યો તે લઈને તેણે સુલસાની પાસે મૂકી દીધા. એટલે એ છયે તારા પુત્રો છે; સુલસાના નથી.”

આ સાંભળી હર્ષિત તથા સંતુષ્ટ થઈ, ભગવાનને નમસ્કાર કરી, દેવકી જ્યાં પેલા છ સાધુઓ હતા, ત્યાં ગઈ, અને તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યા.

૧. દેવેન્દ્ર શકની પાચદળ સેનાનો અધિપતિ. મહાવીરનો ગર્ભ પણ તેણે જ બ્રાહ્મણીના પેટમાંથી ખસેડી ક્ષત્રિયાણીના પેટમાં મૂક્યો હતો. જુઓ, આ માળાનું ‘આચારધર્મ’ પુસ્તક પા. ૧૬૮.

તે વખતે એકીટસે તેમને નીરખતાં નીરખતાં તેના સ્તનમાંથી દૂધની ધારા છૂટી, તેનાં ક્ષોચન પ્રેમાશ્રુથી ઊભરાઈ ગયાં, તેનું શરીર હર્ષથી પ્રપુલ્લ થતાં તેનો કંચુક વિસ્તીર્ણ થયો, તેના બાજુબંધ તૂટી ગયા, અને વરસાદની ધારા પડતાં કદંબનું ફૂલ બની બચ તેમ તેનાં શંવાટાં ઊભાં થઈ ગયાં. લાંબો વખત તેમને નીરખ્યા બાદ, તે તેમને તેમજ અરિષ્ટનેમિ ભગવાનને નમસ્કાર કરી, પોતાના વાહનમાં એસી પોતાને ઘેર પાછી આવી, અને સીધી પોતાની પથારીમાં જઈને પડી.

બહુ જ એછું આવવાથી, ત્યાં આઝોટતાં આઝોટતાં તે વિચારવા લાગી કે, મને નલ-કુબ્જર જેવા સાત સાત પુત્ર થયા, પણ એકેનું બચપણ મેં અનુભવ્યું નહીં.^૧ આ કૃષ્ણ-વાસુદેવ પણ છ-છ મહિને એક વાર મને નમસ્કાર કરવા મારી પાસે આવે છે. તે સ્ત્રીઓને ધન્ય છે, તે સ્ત્રીઓ ખરેખર પુણ્યશાળી છે, કૃતાર્થ છે, સુલક્ષણી છે, તથા તેમનો મા તરીકેનો મનુષ્ય-જન્મ સફળ થયો છે, કે જેમને પોતાને પેટે જન્મેલાં, ધાવવા માટે આતુર, તથા કાલુંકાલું મધુર બોલતાં, મુઘ્ધ બાળકો સ્તન આગળથી નીચે બોળામાં સરી પડે છે, તથા તેમના કમળ જેવા કોમળ હાથ પકડીને તેમને ફરી બોળે લેવા જતાં તેઓ પાછાં ફરીફરી કાલુંકાલું બોલી મધુર અવાજે કરે છે. પણ હું એવી અભાગી, પાપણી છું, કે મને એવું એક પણ બાળક ઉછેરવાનું ન મળ્યું.^૨ હતાશ થઈને જમીન તરફ નજર કરી, હાથ ઉપર માથું મૂકી, તે આવું આવું વારંવાર ચિંતવવા લાગી.

૧. કૃષ્ણને પણ કંસના હાથમાંથી બચાવવાને જન્મતાંવેંત જોકુળમાં નંદને ત્યાં ખસેડી દેવામાં આવ્યા હતા.

આ તરફ કૃષ્ણ વાસુદેવ નાહી-ધોઈ, અલંકારાદિથી વિભૂષિત થઈ, દેવકીરાણીને પગે લાગવા માટે આવ્યા. તે વખતે દેવકીની હતાશ દશા દેખી તે તેમના ચરણ પકડી તેમને પૂછવા લાગ્યા : ‘હે મા ! પહેલાં તો તમે મને દેખી બહુ રાજી થતાં હતાં; પણ આજે હું આવ્યો છું છતાં તમે કેમ ઉદાસ જેવાં દેખાઓ છો?’

ત્યારે દેવકીએ તેમને પોતાની વાત દિલ ખોલીને કહી સંભળાવી. એટલે કૃષ્ણે તરત જ તેમને કહ્યું : ‘હે મા ! તમે હવે એ વિષેની ચિંતા કરવી છોડી દો. મને નાનો ભાઈ થાય તે જાતની બધી પેરવી હું તરત જ કરીશ.’ ત્યાર બાદ દેવકી-રાણીને પ્રિય લાગે તેવાં વચનો વડે આશ્વાસન આપી કૃષ્ણ ત્યાંથી નીકળી પોતાની પૌષધશાળામાં ગયા. અને હરિણેગમેસિ દેવને બોલાવવા માટે શુદ્ધ અભયર્થ ધારણ કરી આઠ ટંકના ઉપવાસનું વ્રત સ્વીકાર્યું, તથા શરીર ઉપરનાં આભરણો, માળા, વિક્ષેપનો, અને શસ્ત્રમુશળાદિનો ત્યાગ કરી પોતે એકલા ત્રણ દિવસ દર્ભાની પથારી ઉપર તીવ્ર સંકલ્પ કરતા બેઠા.

તપની પૂર્ણાહુતિ સાથે કૃષ્ણના સંકલ્પનું બળ પરાકાષ્ટાએ પહોંચતાં જ હરિણેગમેસિનું આસન ચલિત થયું, અને પોતાને કૃષ્ણ યાદ કરે છે તેવું લાગતાં જ, તે વેગવતી ગતિથી માર્ગમાં આવતા અસંખ્ય દ્વીપોને ઝપાટાબંધ ઓળંગતો ઓળંગતો કૃષ્ણની પૌષધશાળામાં આવી પહોંચ્યો. આવતાં વેંત જ તેણે કૃષ્ણને, પોતાને યાદ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. કૃષ્ણે કહ્યું : ‘હે દેવાનુપ્રિય ! મારી માતાને પેટે મારો નાનો ભાઈ જન્મે એવી મારી ઇચ્છા છે.’

હરિણેગમેસિએ કહ્યું, ‘હે દેવાનુપ્રિય ! દેવલોકમાંથી ચ્યવીને એક જીવ તારા ભાઈ તરીકે ઉત્પન્ન થશે. યુવાવસ્થામાં આવતાં તે અરિષ્ટનેમિ પાસે દીક્ષા લઈને સાધુ થશે.’ આટલું કહી, તે પોતાને સ્થાને પાછો ચાલ્યો ગયો.

ત્યારબાદ એક વખત દેવકીએ સ્વપ્નમાં એક સિંહને પોતાના મુખમાં પેસતો જોયો. પછી નવ મહિને દેવકીએ હાથીના તાળવા જેવા લાલ રંગના સુકુમાર તથા બધાંની આંખે વળગે તેવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેનો રંગ જપાના ફૂલ જેવો, લાલ અંધુજીવકનાં ફૂલ જેવો, અળતા જેવો, પારિજાતકના ફૂલ જેવો, તથા ઊગતા સૂર્ય જેવો લાલ હતો. તેનો વર્ણુ હાથીના તાળવા સમાન હોવાથી તેનું નામ ગજ-સુકુમાર રાખવામાં આવ્યું.

ભારે ઠાઠ-માઠ તથા લાડપાડમાં ઊછરતો તે ગજસુકુમાર ધીમે ધીમે મોટો થવા લાગ્યો તથા વિદ્યા-કળા ભણી યુવાવસ્થામાં આવી પહોંચ્યો.

તે વખતે દ્વારકા નગરીમાં સોમિલ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તે ઋગ્વેદાદિ વિદ્યાઓમાં પારંગત હતો. તેને સોમશ્રી નામે ભાર્યા હતી, અને સોમા નામની સુંદર, સુરૂપ, તથા લાવણ્યયુક્ત પુત્રી હતી.

એક વખત સોમા પોતાની દાસીઓ સાથે રાજમાર્ગ ઉપર, સોનાના દડા વડે રમતી હતી. તે જ વખતે અરિષ્ટનેમિ પધાર્યા હોવાથી કૃષ્ણ ગજસુકુમારને સાથે લઈ, હાથી ઉપર બેસી, અરિષ્ટનેમિનાં દર્શને જતા હતા. તેમની ઉપર કોરંટ પુષ્પની માળાઓ યુક્ત છત્ર ધારણ કરવામાં આવ્યું હતું, તથા ઉત્તમ શ્વેત ચામરો તેમની આંતુઆંતુ ઢોળવામાં આવતાં હતાં.

જતાં જતાં કૃષ્ણની નજર પેલી સોમા ઉપર પડી. તેના રૂપ-લાવણ્યથી તે ચકિત થઈ ગયા. તેમણે તરત પોતાના હજૂરિયાઓને ઓલાવીને કહ્યું, 'તમે આ કન્યાના પિતા પાસેથી એ કન્યા માગી લઈ, તેને કન્યાઓના અંતઃપુરમાં લઈ જાઓ, પછી તેને ગજસુકુમાર સાથે પરણાવીશું.' પેલાઓએ પણ તરત તે આજ્ઞાનો અમલ કરી દીધો.

પછી કૃષ્ણ વગેરે અરિષ્ટનેભિ પાસે જઈ પહોંચ્યા, અને તેમને વંદનાદિ કરી ધર્મોપદેશ સાંભળવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ કૃષ્ણ તો ઘેર પાછા ફર્યા, પણ ગજસુકુમારે તો ભગવાનને નમસ્કાર કરી, તેમની પાસે સાધુ થવાનો પોતે કરેલો નિશ્ચય નિવેદિત કર્યો.

ત્યાર બાદ ભગવાનની રજાથી તે પોતાનાં માતપિતા પાસે સાધુ થવાની રજા માગવા આવ્યા.

તેમનાં માતપિતાએ તેમને અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ એવી ઘણી ઘણી ફલીલોથી^૧ સાધુ ન થવાને સમજાવ્યા. કૃષ્ણે પણ એ વાત જાણી ગજસુકુમાર પાસે આવી દારિકાની રાજગાદીએ તેમનો જ અભિષેક કરવાનું જણાવ્યું, પણ ગજસુકુમાર એકના એ ન થયા. ત્યારે છેવટે તેમનાં માતપિતાએ તેમને કહ્યું: 'હે પુત્ર! ખીજું તો કાંઈ નહિ પણ અમે તારી એક દિવસની રાજ્યલક્ષ્મી નજરે જોઈ લેવા ઇચ્છીએ છીએ.'

ગજસુકુમારે માતપિતાની તે આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો. પછી મોટી ધામધૂમથી ગજસુકુમારનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. ત્યાર બાદ તેમનાં માતપિતાએ તેમને પૂછ્યું:

૧. એ બધી ફલીલો માટે જુઓ આ ભાગાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક, પા. ૨૦ થી ૨૩

‘હે પુત્ર! અમે તને શું આપીએ? તારા હૃદયની શી ઇચ્છા છે?’

ત્યારે ગજસુકુમારે કહ્યું: ‘હે માતપિતા! મને યજ્ઞર-
માંથી એક રજોહરણુ, અને પાત્ર એ બે વસ્તુઓ મંગાવી
આપો, અને મારા કેશ કાપવાને માટે એક કાશ્યપ (હજ્જમ)ને
બોલાવો.’

તેમનાં માતપિતાએ તે પ્રમાણે તરત જ કયું. ગજ-
સુકુમારનું રાજ તરીકેનું આ ‘છેલું’ દર્શન છે એમ
સમજીને તેમની માતાએ રોતાં રોતાં તેમના કેશ ઘણી
માનવૃત્તિથી લઈ લીધા અને સુગંધી પાણીથી ઘોઈ, ગોશીર્ષ-
ચંદનમાં રગદોળી, ઘોળા કપડામાં યાંધી, રત્નના દાખડામાં
બંધ કરીને એક પેટીમાં મૂક્યા, અને તે પેટી ગજસુકુમારની
હંમેશની યાદગીરી માટે પોતાના ઓશિકા નીચે રાખી.

ત્યાર બાદ ગજસુકુમાર સ્નાન કરી, નાસિકાના નિઃશ્વાસથી
પણુ ઊડી જાય તેવું હંસલક્ષણુ^૧ વસ્ત્ર તેમજ યોગ્ય આભૂષણો
પહેરી, શિબિકામાં બેસી, માતપિતા, કુટુંબ, અને પુરજનોના
સમુદાય સાથે ભગવાન અરિષ્ટનેભિ પાસે આવી પહોંચ્યા-
રસ્તામાં માગધો વગેરેએ જ્યજ્યકાર શબ્દ સાથે તેમને નીચે
પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યો:

‘નહિ જિતાયેલી ઇદ્રિયેને જીતજ્ને, શ્રમણુ ધર્મને
શોભાવજ્ને; ધૈર્યરૂપી કચ્છ યાંધી, તપથી રાગદ્રેષરૂપી મદલને
હણુજ્ને; ઉત્તમ ધ્યાનથી કર્મોને મસળી નાખજ્ને; અને નિર્ભય
રહી દુઃખ-કષ્ટોની સેનાનો નાશ કરજ્ને! તમારો માર્ગ
વિઘ્નરહિત થાઓ!’

૧. હંસની ભાતવાણું, કે હંસ જેવું ઘોણું.

ગજસુકુમારને આગળ કરી, તેમનાં માતાપિતા ભગવાન પાસે આવ્યાં અને તેમની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, વંદન અને નમસ્કારપૂર્વક બોલ્યાં :

‘હે દેવાનુપ્રિય! આ ગજસુકુમાર અમારો પ્રાણુસમો પ્રિય પુત્ર છે, તથા અમારે માટે ઉંખરાના પુષ્પસમો દુર્લભ છે. હે દેવાનુપ્રિય! જ્ઞેમ કમળ કાદવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને પાણીમાં વધે છે, પણ કાદવની રજથી કે પાણીના બિંદુથી લેપાતું નથી, તેમ કામોમાં થયેલો અને ભોગોમાં વધેલો આ ગજસુકુમાર આપનો ઉપદેશ સાંજળી, હવે કામ અને ભોગરસથી ખરડાવા ઇચ્છતો નથી, સંસારના ભયથી તેને ઉદ્દેગ થયો છે; જન્મ-જરા-મૃત્યુના ત્રાસથી તે ભયભીત થયો છે, અને આપ દેવાનુપ્રિયની પાસે રહી, સાધુ યત્ન, પ્રવ્રજ્યા લેવા ઇચ્છે છે. માટે હે દેવાનુપ્રિય! અમે આપને તેની શિષ્ય-ભિક્ષા આપીએ છીએ, તે આપ સ્વીકારો.’

પછી ગજસુકુમારે ઉતારી નાખેલાં વસ્ત્રાભૂષણ ઝીલતી તેમની માતા ગજગણી થઈને બોલી :

‘હે પુત્ર! તું યત્ન કરજે; પરાક્રમ કરજે, અને લેશ પણ પ્રમાદ ન કરીશ. અમને પણ તારો માર્ગ પ્રાપ્ત થાઓ.’

પ્રવ્રજ્યાવિધિ પૂરો થતાં બાકીનાં સૌ પોતપોતાને સ્થાને પાછાં ફર્યાં. માત્ર ગજસુકુમાર વળતે પહોંચે ભગવાન પાસે જઈ કહેવા લાગ્યા : ‘હે ભગવન્! આપની અનુજ્ઞા હોય, તો મહાકાલ સ્મશાનમાં જઈ, (ભિક્ષુઓની બાર પ્રતિમાઓમાંથી છેલ્લી, બારમી) મહાપ્રતિમાનું એક રાત્રી કરવાનું (દુષ્કર) તપ કરું.’^૧

૧. જુઓ આગળ પા. ૧૨૭. સામાન્ય ક્રમમાં પ્રતિમાઓનું તપ ગમે તે સ્વીકારી શકતો નથી. તેનું શારીરિક બંધારણ વિશિષ્ટ

લગવાનની અનુગ્રા મળતાં ગજસુકુમાર મહાકાલ સ્મશાનમાં ગયા, અને ત્યાં યોગ્ય સ્થાન જોઈતપાસી મહાપ્રતિમા પ્રત સ્વીકારી, મેં થોડું નીચે રાખી, હાથ લટકતા રાખી, આંખ મટ-મટાવ્યા વિના એક જ પદાર્થ ઉપર નજર માંડી, શરીરને જરા આગળના ભાગમાં નમતું મૂકી, સર્વ ઇન્દ્રિયોને વશમાં રાખી, અને પગ એકઠા રાખી ઊભા રહ્યા.

તે દિવસે સોમિલ બ્રાહ્મણ સમિધ વીણવા નગરીની બહાર નીકળી ગયો હતો. સમિધ, દર્ભ, કુશ, તથા ચૂટેલાં પાન એકઠાં કરી, સંખ્યાકાળે મહાકાલ સ્મશાન આગળ થઈને તે જતો હતો. તે વખતે અંધારું થઈ ગયું હતું, અને લોકોનો અવરજવર અંધ થઈ ગયો હતો. તે વખતે અચાનક તેની નગરે ગજસુકુમાર સુનિ પડ્યા. તેમને દેખતાં જ તેને પોતાનું વેર યાદ આવ્યું. અને એકદમ ગુસ્સે થઈ જઈ, તેણે વિચાર્યું, 'ગજસુકુમાર આ ન ઇચ્છવા લાયક વસ્તુની ઇચ્છા કરતો'

પ્રકારનું હોય, તેની યુદ્ધિ પણ વિશેષ પ્રકારની હોય, તેણે લગ-ભગ દશ પૂર્વગ્રંથો જોડેલો અભ્યાસ કરેલો હોવો જોઈએ, તથા ઓછામાં ઓછો હા પૂર્વની ત્રીજી વસ્તુ સુધી તો તેનો અભ્યાસ હોવો જ જોઈએ. ઉપરાંત દરેક પ્રતિમા અનુક્રમે લેવાની હોય છે; તથા તે દરેકની પૂર્વતૈયારી પણ અમુક કાળ પહેલેથી કરવાની હોય છે. પરંતુ અહીં તો અરિષ્ટનેમિ પ્રભુએ પોતે રત્ન આપી હોવાથી એ બધા વિધિ-નિયમો પડતા સુકાયા છે. — ટીકા.

૧. એ બધી ગાળોની વિગત આ પ્રમાણે છે :

‘અનિષ્ટ વસ્તુની ઇચ્છા કરનાર — મરણનો ઇચ્છુક, નહારાં પરિણામવાળાં લક્ષણોવાળો, હીણી પુણ્ય યૌદ્ધને નદિવસે જન્મેલ (અર્થાત્ અત્યંત ભાગ્યવંતને જન્મસમયે જ તે યૌદ્ધ પૂર્ણ હોય છે).

મારી પુત્રી સોમામાં કાંઈ દોષ ન હોવા છતાં, તેની યુવાવસ્થામાં તેને તજ સાધુ થયો છે. માટે લાવ તેનું વેર લઉં.’ એમ વિચારી તેણે ચારે તરફ નજર કરીને, ભીની માટી હાથમાં લીધી; પછી ગજસુકુમાર પાસે જઈ, તેમના માથા ઉપર તે માટીની પાળા ઝાંધી દીધી. પછી સળગતી ચિતામાંથી ફૂલેલાં કેસૂડાં સમાન લાલચોળ અંગારા^૧ કલાડામાં લઈ, ગજસુકુમારના માથા ઉપર ભર્યાં; અને પછી આબુઆબુ જોતો, ડરતો ડરતો ત્યાંથી જલદી ભાગી ગયો.

ગજસુકુમારના માથા ઉપર પેલા સળગતા અંગારા પડતાં જ તેમના શરીરમાં ભયંકર વેદના ઉત્પન્ન થઈ. પરંતુ સોમિલ બ્રાહ્મણ તરફ જરા પણ મન યગાડ્યા વિના તેમણે તે વેદના પ્રસન્ન ચિત્તે, તથા શુભ ચિંતનપૂર્વક સહી લીધી. તેની સાથે જ આવરણ કરનારાં કર્મોના ક્ષય થતાં, તેમને અપૂર્વકરણ નામનું (આઠમું) ગુણસ્થાન^૨ પ્રાપ્ત થયું, જેનાથી કર્મરજ સારી પેઠે ખંખેરાઈ જાય છે. ત્યાર બાદ તેમને

૧. મૂળમાં ‘ખેરના લાકડાના અંગારા’ છે.

૨. ‘ગુણ’ એટલે આત્માની સ્વભાવભૂત ચારિત્ર્ય, વીર્ય આદિ શક્તિઓ; અને ‘સ્થાન’ એટલે તે શક્તિઓની શુદ્ધતાની તરતમભાવવાળી અવસ્થાઓ. આત્માના સહજ ગુણો ઉપરથી આવરણો ઓછાં થતાં તે સહજ ગુણો પોતાને શુદ્ધ સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે એ શુદ્ધિનાં ૧૪ પગથિયાં વિચારવામાં આવ્યાં છે. આઠમા ગુણસ્થાને પૂર્વે કદી નહિ અનુભવેલો આત્મશુદ્ધિનો અનુભવ થાય છે, અને અપૂર્વ વીર્યોદ્ધાસ પ્રગટે છે; તેથી તેને ‘અપૂર્વકરણ’ કહે છે. વિશેષ વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું ‘અંતિમ ઉપદેશ ‘પુસ્તક’ પા. ૧૭૨-૩.

અનંત તથા અનુત્તમ, એવું ઉત્તમ કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રાપ્ત થયું. ત્યાર બાદ તે સિદ્ધ-બુદ્ધ અને મુક્ત થયા અને સર્વ દુઃખોનો અંત તેમણે પ્રાપ્ત કર્યો. પાસે ઊભેલા દેવોએ તેમના ઉપર દિવ્ય સુગંધી જળનો વરસાદ વરસાવ્યો, પાંચ વર્ણનાં ફૂલ વેળાં, વસ્ત્રોને ધ્વજ તરીકે ફરકાવ્યાં, વાન્નિત્રોના નાદ સહિત દિવ્ય ગાન ગાયાં; અને એ રીતે ગજસુકુમારના વ્રત-પાલનને વધાવી લીધું.

સવાર થતાં કૃષ્ણ વાસુદેવ રનાનાદિ પરવારી, હાથી ઉપર બેસી, સૈનિકોનાં વૃંદોથી વીંટળાઈ, અરિષ્ટનેમિનાં દર્શને આપ્યા. રસ્તામાં તેમણે એક વૃદ્ધ કમળેર માણુસને રસ્તા ઉપરના ઈંટોના મોટા ઢગલામાંથી એક એક ઈંટ ઊંચકીને ઘરમાં લઈ જતો જોયો. તેને જોઈ, તેના ઉપર અનુકંપા લાવી, કૃષ્ણે જતે એક ઈંટ ઉપાડી તેના ઘરમાં મૂકી આપી. તેમને તેમ કરતા જોઈ, તેમની સાથેના અનેક પુરુષોએ થોડી જ વારમાં આખો ઢગલો તેના ઘરમાં ખસેડી આપ્યો.

ત્યારબાદ કૃષ્ણ અરિષ્ટનેમિ પાસે ગયા, અને તેમને વંદન-નમસ્કારાદિ કર્યા બાદ, ગજસુકુમારને ત્યાં ન જોતાં પૂછવા લાગ્યા : ‘ભગવન્ ! મારા નાના ભાઈ ગજસુકુમાર અહીં કેમ નથી દેખાતા ?’

ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ કહ્યું : ‘હે કૃષ્ણ ! ગજસુકુમારે પોતાનું કામ પૂરું કર્યું.’

કૃષ્ણે પૂછ્યું : ‘તેમણે પોતાનું કામ કેવી રીતે પૂરું કર્યું ?’

ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ ગજસુકુમારના દેહાંતની વાત પહેલેથી માંડીને કહી સંભળાવી.

પછી કૃષ્ણે પૂછ્યું : “હે ભગવન! મારા ભાઈને કમેાતે મારી નાખનાર એ પુરુષનું નામ શું છે?”

ભગવાને કહ્યું. “હે કૃષ્ણ! તું તે પુરુષ પ્રત્યે વૈરવૃત્તિ ન કરીશ. કારણ કે તેણે તો વસ્તુતાએ ગજસુકુમારને મદદ કરી છે.”

કૃષ્ણે પૂછ્યું : ‘હે ભગવન! તેણે મારા ભાઈને કેવી રીતે મદદ કરી છે?’

ભગવાને કહ્યું : ‘હે કૃષ્ણ! તું અત્યારે મારાં દર્શને આવતો હતો, તેવામાં રસ્તામાં પેલા ઈંટા ઊંચકનારને તેં રીતે જેવી મદદ કરી છે, તેવી જ રીતે પેલા પુરુષે પણ ગજસુકુમારનાં અનેક જન્મનાં સંચિત કર્મોને તેમના વખત પહેલાં ખંખેરી નાખવામાં ગજસુકુમાર મુનિને સારી પેઠે મદદ કરી છે.

ત્યાર બાદ કૃષ્ણે અરિષ્ટનેમિને પૂછ્યું, ‘ભગવન! એ પુરુષનું એંધાણ શું છે?’

ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ કહ્યું : ‘અત્યારે તને દ્વારકા નગરીમાં પેસતો દેખતાં જ ત્યાં ઊભેલો જે માણસ જમીન ઉપર તૂટી પડી મરણ પામે, તે માણસને તું તારા ભાઈનો ધાતક જાણજે.’

ત્યાર બાદ કૃષ્ણ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિને વંદનાદિ કરી, હાથી ઉપર ખેસી દ્વારકા તરફ પાછા ફર્યા.

આ તરફ સોમિલ બ્રાહ્મણને સવારના પહોરમાં જ વિચાર આવ્યો કે, કૃષ્ણ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિનાં દર્શને ગયા છે; અરિષ્ટનેમિ મારો અપરાધ જરૂર જાણી ગયા હશે; અને કૃષ્ણને તે વિષે વાત કરશે. એટલે પાછા ફરતાં જ કૃષ્ણ મને જરૂર કમેાતે મરાવી નાખશે; માટે લાવ હું ભાગી જઉં.

એમ વિચારી, તે ઘેરથી નીકળી કૃષ્ણ જે તરફથી દારકામાં દાખલ થતા હતા, ત્યાં જ બરાબર સામે જઈ પહોંચ્યો. અચાનક કૃષ્ણને સામા જ આવેલા જોઈ, તે આઠાણુ ડરનો માર્યો ત્યાં ને ત્યાં સ્તબ્ધ થઈ ગયો અને મરણ પામી જમીન ઉપર ગળડી પડ્યો.

કૃષ્ણે તેના મડદાને ચાંડાળો પાસે કઢાવી નાંખ્યું, અને તે જમીન ઉપર પાણી છંટાવી દીધું.

ટિપ્પણ

ત્રીજા વર્ગની નવમી કથામાં : દ્વારકાનગરી, બળદેવ રાજ, ધારિણી રાણી, સિંહનું સ્વપ્ન, સુમુખ કુમાર - પચાસ કન્યાઓ, ૧૪ પૂર્વાનું અધ્યયન, વીસ વર્ષ સાધુપણું, શત્રુજય ઉપર મુક્તિ - બાકીનું બધું ગૌતમની કથા મુજબ.

તે જ પ્રમાણે ૧૦મી, અને ૧૧મી કથા પણ સમજવી. માત્ર કુમારોનાં નામ અનુક્રમે દુર્મુખ, અને કૃપક સમજવાં. ૧૨મી કથા પણ એ જ પ્રમાણે. પણ કુમારનું નામ દારુક, અને માતૃપિતાનું નામ વાસુદેવ તથા ધારિણી. તે જ પ્રમાણે ૧૩મી કથા પણ સમજવી. કુમારનું નામ અણાદિટ્ટી.

૪

ચોથા વર્ગમાં દશ કથાઓ સમજવી : કુમારોનાં નામ નીચે પ્રમાણે :

બલિ, મયાલિ, ઉપબલિ, પુરુષસેન, વારિષેણ, પ્રદ્યુમ્ન, સાંખ, અનિરુદ્ધ, સત્યનેમિ, અને દદનેમિ.

બલિની કથા : દ્વારિકા નગરી, વસુદેવ રાજ, ધારિણી રાણી, બલિકુમાર, ૫૦ કન્યા, બાર અંગોનું અધ્યયન, ૧૬ વર્ષ સાધુપણું — બાકી બધું ગૌતમ મુજબ — શત્રુજય ઉપર મુક્તિ.

એ પ્રમાણે મયાલિ, ઉપબલિ, પુરુષસેન, અને વારિષેણનું સમજવું. પ્રદ્યુમ્નનું પણ તેમ જ સમજવું : પણ પિતાનું નામ કૃષ્ણ, અને માતાનું નામ રુકિમણી.

તે જ પ્રમાણે સાંખનું પણ સમજવું. પણ માતાનું નામ જાણવતી.

એ જ પ્રમાણે અનિરુદ્ધનું પણ. પરંતુ પિતાનું નામ પ્રદ્યુમ્ન, અને માતાનું નામ વેદર્ભી.

તેવું જ સત્યનેમિનું પણ. પરંતુ પિતાનું નામ સમુદ્રવિજય, અને માતાનું નામ શિવા.

તે જ પ્રમાણે દદનેમિનું પણ.

પદ્માવતીની કથા

દ્વારકા નગરીમાં કૃષ્ણવાસુદેવ રાજ્ય કરતા હતા તે વખતની વાત છે. તેમને પદ્માવતી નામે રાણી હતી.

એક વખત:અરિષ્ટનેમિ કરતા કરતા ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમને આવ્યા જાણી કૃષ્ણવાસુદેવ તેમને દર્શાવે ગયા. પદ્માવતી રાણી પણ તેમને આવ્યા જાણી ખૂબ હર્ષિત થઈ તેમને દર્શાવે ગઈ. ત્યાર બાદ અરિષ્ટનેમિએ કૃષ્ણને તેમજ પદ્માવતી વગેરેને ધર્મોપદેશ આપ્યો.

બાદા વીખરાઈ ગયા બાદ, કૃષ્ણે અરિષ્ટનેમિને વંદનાદિ કરી પૂછ્યું: 'હે ભગવન! આ દેવપુરી જેવી દ્વારકા નગરીનો નાશ શાનાથી થશે?'

ભગવાને જવાબ આપ્યો: 'હે કૃષ્ણ! આ દેવપુરી જેવી નગરીનો નાશ સુરા-અગ્નિ-અને દ્વૈપાયન^૧ વડે થશે.'

૧. પરાશર મુનિને યમુનાના ક્ષીપમાં કોઈ નીચ કુળની કન્યાના સેવનથી થયેલો પુત્ર. સાંખ વગેરે યાદવકુમારોએ દાસી મત્ત થઈ, એ દ્વૈપાયન મુનિને મરણતોલ માર માર્યો; તેથી મરતી વેળા દ્વારકાના યાદવોને આળી નાખનાર તરીકે જન્મવાનો તેણે સંકલ્પ કર્યો. પછી તે અગ્નિકુમાર દેવોમાં દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયો; તે દેવે પછી દ્વારકાને યાદવો સાથે આળી નાખી. માત્ર કૃષ્ણ - બળરામ એ જ છવતા નીકળી શક્યા; એવી કથા છે. ત્રિપષ્ટિ શલાકાં પર્વ ૮, સર્ગ ૧૧.

આ સાંભળી, કૃષ્ણને બહુ ઝોાહું આવ્યું. તેમને વિચાર આવ્યો કે જ્ઞાતિ, મયાતિ, પુરુષસેન, વારિષેણ, પ્રહુમ્ન વગેરે કુમારોને ધન્ય છે કે, તેઓએ ધન-સંપત્તિ, અંત:પુર વગેરે સર્વસ્વ તજીને અરિષ્ટનેમિ પાસે સાધુપણાની દીક્ષા લઈ લીધી. હું જ એવો: અભાગી-પાપી છું કે, રાજ્ય, અંત:પુર વગેરે માનુષી કામભોગોમાં આસક્ત રહીને ભગવાન અરિષ્ટનેમિ પાસે પ્રવ્રજ્યા હોતો નથી.

પછી ભગવાને કૃષ્ણના મનમાં ચાલતો વિચાર જાણી લઈ, કૃષ્ણને કહ્યું: 'એવું કદી બન્યું નથી તથા એવું કદી બનવાનું નથી કે વાસુદેવો ધનસંપત્તિનો ત્યાગ કરીને સાધુ-પણાની દીક્ષા લે.'

કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું: 'એમ કેમ?'

ભગવાને કહ્યું: 'હે કૃષ્ણ! સર્વે વાસુદેવોએ^૧ પૂર્વ-જન્મમાં મરતી વેળા પોતાના સઘળા સામર્થ્યથી અમુક પ્રકારનો સંકલ્પ^૨ કરી દીધો હોય છે. તેથી તેઓ આ જન્મમાં બીજું કંઈ કરી શકતા નથી.'

૧. ૨૪ તીર્થકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૯ વાસુદેવો, ૯ પ્રતિ-વાસુદેવો, તથા ૯ બળદેવો મળી કુલ ૬૩ શલાકાપુરુષો અર્થાત્ મહાપુરુષો કાળચક્રના દરેક ફેરા દરમ્યાન જન્મે છે.

૨. ગંગદત્ત તરીકેના પૂર્વ જન્મમાં કૃષ્ણ પોતાની માતાને ઘણા અળખામણા હતા. તેમની માતાએ તેમને જન્મતાંવેંત દાસી પાસે નંખાવી દીધા હતા. પણ દાસી પાસેથી તેમના પિતા તથા ભાઈએ તેમને ગૃહ રીતે સાચવી હોય્યા હતા. એક વખત ગંગદત્ત માતાના જોવામાં આવતાં તેણે તેમને મારી-ફટી ધરની ખાળમાં નાખી દીધા. તેમની માતાને તેમના પ્રત્યે આ જન્મમાં આવું વેર થવાનું કારણ એ હતું કે, પૂર્વજન્મમાં તે સાપણ હતી.

પછી કૃષ્ણે ભગવાનને પૂછ્યું : 'હે ભગવન! હું અહીંથી મર્યા બાદ ક્યાં જઈશ, અને ક્યાં ઉત્પન્ન થઈશ ?'

ભગવાને જવાબ આપ્યો : 'અમ્બિકુમાર દેવ અનેલો દ્વિપાયન જ્યારે ક્રોધથી દ્વારકા નગરી આળી નાખશે, ત્યારે પોતાનાં માતૃપિતાને એ અમ્બિકાં જ બળતાં છોડી, તું તથા બળરામ દક્ષિણ સમુદ્રને કિનારે પાંડુ રાજાના પુત્ર યુધિષ્ઠિર વગેરે પાંચ પાંડવો પાસે પાંડુમથુરા^૨ ચાલ્યા જશો. ત્યાં કોસંબ વનમાં વડના ઝાડ નીચે તું પીતાંબર ઓઢી શિલા ઉપર સૂતો સૂતો

તે વખતે ગાહું ભરીને આવતા ગંગદત્તે તેનાં હાડકાં કચરાવાને અવાજ સાંભળવા ખાતર જ તેને પૈડા નીચે કચરી નાખી હતી. પછી ગંગદત્તે સાધુપણું સ્વીકાર્યું અને પોતાના તપના પ્રભાવથી બીજા જન્મમાં પોતે વિશ્વવલ્લભ થાય, એવો સંકલ્પ કર્યો હતો.
—ત્રિપદ્ધિશલાકાં સર્ગ ૮, સર્ગ ૫.

૧. કૃષ્ણ તથા બળરામે માતૃપિતાને બચાવવા ઘણા પ્રયત્ન કર્યા હતા, પણ પેલા દેવના પ્રભાવ આગળ તેમનું કાંઈ વળ્યું નહોતું.

૨. હાલનું મદુરા ? ક્યા એવી છે કે, પદ્મનાભ રાજાએ દ્રૌપદીનું હરણ કર્યું હતું, ત્યારે કૃષ્ણ સહિત પાંડવો સમુદ્ર ઓળંગી પદ્મનાભને હરાવી દ્રૌપદી પાછી લઈને આવતા હતા. તે વખતે કૃષ્ણના બળની પરીક્ષા કરવા પાંડવોએ ગંગાનદી નાવમાં ખેસી પાર કરી લીધી, અને કૃષ્ણ માટે નાવ પાછી ન મોકલી. આથી કૃષ્ણને તરતા તરતા સામે પાર આવવું પડ્યું, અને તેમાં તે બહુ હેરાંન થયા. આ કારણે કૃષ્ણે પાંડવોને દેશપાર કર્યાં. પછી કુંતીની સમજવટથી કૃષ્ણે તેમને દક્ષિણસમુદ્રના તટ ઉપર પાંડુમથુરા નગરી વસાવીને રહેવાની પરવાનગી આપી હતી. જુઓ આ માળાનું 'ધર્મકથાઓ' પુસ્તક પા. ૧૪૧-૩.

આરામ કરતો હશે, ત્યારે (તારો ભાઈ) જરાકુમાર^૨ ધનુષ્ય ઉપર આણુ ચઢાવી (તને હરણુ માની) તારા ઉપર છોડશે. તે આણુ તારા ડાબા પગમાં વાગ્યાં જ તું મરણુ પામશે, અને વાલુકાપ્રભા નામની ત્રીજી નરકભૂમિમાં નારડી તરીકે ઉત્પન્ન થશે.

પોતાની આવી અવગતિ સાંભળી કૃષ્ણ ઘણા ઉદાસ થઈ ગયા. ત્યારે અરિષ્ટનેમિએ તેમને કહ્યું : 'હે કૃષ્ણ ! તારે ઉદાસ થવાની જરૂર નથી તે નરકમાંથી ચ્યવી, આવતી ઉત્સર્પિણીમાં^૨ પુનુદ્દેશમાં આવેલા શતદ્વાર નગરમાં તું અમમ નામનો આરમો તીર્થંકર થઈશ. ત્યાં કેવલજ્ઞાની તરીકે ઘણો કાળ વિતાવ્યા બાદ તું સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થઈશ.'

આ સાંભળી કૃષ્ણ વાસુદેવ એકદમ હર્ષિત થઈ જઈ તાળી પાડી ઊઠ્યા, કૂદી ઊઠ્યા, નાચી^૩ ઊઠ્યા, તથા સિંહ-ગર્જના કરવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ ભગવાનને નમસ્કાર કરી તે ઘેર પાછા ફર્યા.

૧. પોતાને હાથે કૃષ્ણનું મૃત્યુ થવાનું છે એ જાણી તે બિચારો પહેલેથી જ દ્વારકા છોડી ચાલી નીકળ્યો હતો. પણ ભાગ્યવશાત્ અંતે કૃષ્ણ તેની પાસે જ જઈ પહોંચ્યા.

૨. જૈનો કાળચક્રના બે ભાગ પાડે છે : (૧) ઊંચે ચડતો — અર્થાત્ જેમાં સૌ સારાં વાનાં થતાં જાય છે તેવો — ઉત્સર્પિણી કાળ; અને (૨) નીચે પડતો, અર્થાત્ જેમાં સૌ ખગડતું જાય છે તેવો અવસર્પિણી કાળ. $10 \times (\text{કરોડ} \times \text{કરોડ})$ સાગર વર્ષોની એક ઉત્સર્પિણી થાય, અને તેટલાં જ વર્ષોની એક અવસર્પિણી થાય. જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૫૨.

૩. મૂળમાં 'ત્રિપદી' છે. ટીકાકાર એમ જણાવે છે કે, મલ્લ રંગમૂમિ ઉપર જે ત્રણ પેંતરા ભરે છે તે ત્રિપદી.

ઘેર જઈ, સિંહાસન ઉપર પૂર્વ તરફ મેં રાખીને બેઠા બાદ તેમણે પોતાના હજૂરિયાએને બોલાવ્યા અને તેમને કહ્યું: 'હે દેવાનુપ્રિયો! તમે દ્વારકા નગરીમાં ચારે બાજુ દંદેરો પીટો કે દ્વારકા નગરીનો આગમાં વિનાશ થવાનો છે. માટે જે કોઈ પુરુષ કે સ્ત્રી, કુમાર કે કુમારી અરિષ્ટનેમિ ભગવાન પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થવા ઇચ્છતું હશે, તે દરેકને કૃષ્ણ-વાસુદેવની રજા છે. અત્યારે દીક્ષા લીધા બાદ પસ્તાઈને કોઈ ફરી સંસારી થવા ઇચ્છશે, તો તેને પોતાનો પહેલાંનો ધંધો કરવાની છૂટ રહેશે. સાધુ થવા ઇચ્છતા દરેકનો ભારે ધામધૂમપૂર્વક નિષ્ક્રમણવિધિ કરવામાં આવશે.'

એ દંદેરો સાંભળી પદ્માવતી રાણી અત્યંત હર્ષિત થઈ અરિષ્ટનેમિ પાસે ગઈ, અને દીક્ષા લેવાનો પોતે કરેલો નિરધાર સંભળાવી આવી. ત્યારબાદ પાછી આવી, જ્યાં કૃષ્ણ હતા ત્યાં ગઈ. અને તેમની પાસે દીક્ષા લેવાની પરવાનગી માગવા લાગી.

કૃષ્ણે તેને પરવાનગી આપી તથા પોતાના હજૂરિયાએને બોલાવી પદ્માવતી રાણીનો ભારે ધામધૂમથી નિષ્ક્રમણાભિષેક કરવા માટે પૂરતી તૈયારીઓ કરવાની આજ્ઞા આપી.

ત્યારબાદ પદ્માવતી રાણીને પાટ ઉપર બેસાડી, તેનો એકસોઆઠ સોના-રૂપા વગેરેના કલશો ભરીને સર્વ પ્રકારનાં જળ-માટી-પુષ્પ-ગંધ-માલ્ય-ઔષધિ-સરસવ વગેરે વડે ભારે ધામધૂમથી અભિષેક કરવામાં આવ્યો. પછી તેને સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત કરવામાં આવી. ત્યાર બાદ હજૂર પુરુષો વડે જીંચકાતી પાલખીમાં બેસાડી, નગરમાં થઈ તેને

રૈવતક પર્વત ઉપરના સહસ્રાબ્રવણમાં લઈ જવામાં આવી. ત્યાં અરિષ્ટનેમિ પાસે જઈ, તેમને વંદનાદિ કરી કૃષ્ણે કહ્યું : ‘હે ભગવન્ ! આ મારી પટરાણી પદ્માવતી મને અતિશય ઇષ્ટ, કાંત, પ્રિય, માનીતી, તથા મનગમતી છે. તે સંસાર-ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ, આપની પાસે દીક્ષા લેવા માગે છે. તો આપ તેનો શિષ્યા તરીકે સ્વીકાર કરો.’

ત્યાર બાદ પદ્માવતીએ ઈશાનખૂણા તરફ જઈ પોતાના બધા અલંકારો ઉતારી નાખ્યા, તથા પોતાના વાળને પોતાને હાથે પાંચ મૂઠીઓ ભરીને ઉપાડી કાઢ્યા. ત્યાર બાદ ભગવાન પાસે જઈને તેણે તેમને વંદનાદિ કરી કહ્યું :

‘હે ભગવન્ ! આ સંસાર સળગી રહ્યો છે, ભડભડ બળી રહ્યો છે, તથા જરા અને મરણથી ત્રાસી રહ્યો છે. જેમ કેઈ ગૃહપતિ પોતાની એકની એક અમૂલ્ય ચીજને બળતા ઘરમાંથી બહાર કાઢી લે છે, તેમ હે ભગવન્ ! આ બળતા સંસારમાંથી મારા પ્રિય અને ઇષ્ટ આત્માને ઉગારવા હું આપની પાસે પ્રવ્રજ્યા લઈ, શિષ્યા તરીકે રહીશ, અને આચારાદિ શીખીશ.’

ભગવાને પદ્માવતીનું કહ્યું સાંભળીને તેને જાતે જ પ્રવ્રજ્યા આપી, તથા પછી યક્ષિણી નામની આર્યાને શિષ્યા તરીકે સોંપી. પદ્માવતી તેમની પાસે રહી સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા અગિયાર અંગગ્રંથો શીખી. તથા ચાર ટંક, છ ટંક, આઠ ટંક, દશ ટંક, બાર ટંક, પંદર ટંક, મહિનેા વગેરેના ઉપવાસ કરતી વિવિધ તપકર્મો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરવા લાગી.

પદ્માવતી આર્યાએ એ પ્રમાણે ૨૦ વર્ષ સાધ્વીપણું
 બરાબર પાળ્યું. તથા અંતે સાઠ ટંકના ઉપવાસથી દેહનો
 અંત લાવીને, જે વસ્તુ માટે મુંડન કરાવ્યું હતું, બ્રહ્મચર્ય
 સ્વીકાર્યું હતું; સ્નાન-છત્ર-જોડાનો ત્યાગ કર્યો હતો, ભૂમિ
 ઉપર સૂવું—પાટિયા ઉપર સૂવું—ભીખ માગવી—વગેરે
 નિયમો સ્વીકાર્યા હતા, તથા પારકાનો તિરસ્કાર, માનાપમાન
 વગેરે સંકટો અને વિધ્નો સહન કરવાનું મંજૂર રાખ્યું હતું,
 તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી, અને અંતે સિદ્ધ-બુદ્ધ તથા મુક્ત થઈ
 સર્વ દુઃખોનો અંત આણ્યો.

ટિપ્પણુ

પાંચમા વર્ગમાં આ કથા પ્રમાણે જ બાકીની ગૌરી, ગાંધારી, લક્ષ્મી, સુસીમા, નંબવતી, સત્યભામા, રુકિમણી, મૂલશ્રી અને મૂલદત્તાની કથાઓ પણ સમજી લેવી. રુકિમણી સુધીની રાણીઓ કૃષ્ણવાસુદેવની ગણવી. છેલ્લી બેને કૃષ્ણ-નંબવતીના પુત્ર સાંબની સ્ત્રીઓ સમજવી

૬

છઠ્ઠા વર્ગમાં ૧૬ કથાઓ છે. આ વર્ગમાં તીર્થંકર મહાવીર સમજવા.

પ્રથમ કથા મકાયી ગૃહપતિની છે. મહાવીરનો ધર્મોપદેશ રાજગૃહમાં સાંભળી, તેણે પોતાનો કુટુંબભાર જ્યેષ્ઠપુત્રને સોંપી દીધો અને પોતે સાધુ થયો. ૧૧ અંગો લઈયો. બાકીનું બધું ભલિકુમાર જેવું. અર્થાત્ પ્રતિભાઓ, ગુણરત્ન તપ, ૧૬ વર્ષ સાધુપણું, વિષુલ પર્વત ઉપર સિદ્ધિ.

બીજી કથા કિકર્મની સમજવી. તે પણ ઉપર પ્રમાણે જ.

ત્રીજી કથા મુદ્ગરપાણિની છે. તે આગળ વિસ્તારથી આપી છે.

મુદ્દગરપાણિની કથા

રાજગૃહ નગરમાં શ્રેણિક રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તેને એલ્લણા નામે રાણી હતી. તે જ નગરમાં અર્જુનક નામે માળી રહેતો હતો. તેને અંધુમતી નામે પત્ની હતી. તે બહુ સુકુમાર તથા સ્વરૂપવાન હતી.

તે માળીને રાજગૃહ નગરની બહાર એક મોટી વાડી હતી. તે વાડી લીલીકચ રહેતી હોવાથી આઘેથી કાળી, નીલી, અને લીલી દેખાતી હતી; તેમાં ખૂબ ઠંડક રહેતી હતી, તે રસપૂર્ણ હતી, વિવિધ વર્ણોદિ ગુણોયુક્ત હતી, લતા-વૃક્ષાદિનાં ઝૂંડ અને જાળાંને કારણે તેમાં ઘેરી, ઠંડી, ભીની છાયા રહેતી હતી, અને આઘેથી જાણે કાળું વાદળ ન ચડી આવ્યું હોય તેવો તેનો આકાર દેખાતો હતો.

તે વાડીની નજીક જ મુદ્દગરપાણિ નામના યક્ષનું મંદિર હતું. તે મંદિર અર્જુનક માળીના અર્ચા-પર્યાના વખતથી વંશપરંપરાએ ચાલ્યું આવતું હતું. તે બહુ જૂનું હતું, તથા ભારે સતવાળું મનાતું હતું. તે યક્ષની મૂર્તિના હાથમાં હજાર પલ^૧ લોઢાની બનાવેલી ભારે મોગર હતી. અર્જુનક માળી નાનપણથી જ તે મૂર્તિની ભક્તિ કર્યા કરતો હતો. રોજ સવારમાં તે છાંયડી હાથમાં લઈ, વાડીમાં જતો અને

૧. પલ એટલે ચાર તોલા.

ફૂલો ચૂંટતો. તેમાંથી જે સારાં સારાં હોય તે બધાં લઈ તે યક્ષની પૂજા કરતો, અને પછી તેમને પ્રણામ કરી, બાકીનાં ફૂલ લઈ, રાજમાર્ગ ઉપર ચાવી વેચતો અને ગુબરો કરતો.

તે નગરમાં લલિતા નામની એક સોનેરી ટોળી રહેતી હતી. તે ટોળી ભારે પૈસાદાર હતી, તથા કોઈથી ગાંજી જન્ય તેવી ન હતી. તે ટોળીને માટે કોઈ પણ કર્મ દુષ્કર્મ નહોતું.

એક વખત રાજશ્રુહ નગરમાં ઉગ્ગણીની દાંડી પિટાઈ. તે સાંભળી અર્જુનકને વિચાર આવ્યો કે, કાલે બહુ ફૂલોનું કામ પડશે. તેથી પોતાની સ્ત્રી અંધુમતી સાથે સવારમાં જ વહેલો ઊડી તે વાડીમાં ગયો, અને ફૂલ વીણવા લાગ્યો. પેલી સોનેરી ટોળીના છ માણસો મુદ્ગરપાણિના મંદિરમાં રમતા બેઠા હતા. અર્જુનક ફૂલ ચૂંટયા બાદ થોડાં સારાં સારાં ફૂલ લઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે યક્ષને ચડાવવા માટે આવ્યો. તેને તેની સ્ત્રી સાથે આવતો જોઈ, પેલાઓએ વિચાર્યું કે, અર્જુનક આવે કે તરત તેને મુસ્કેટાટ બાંધી, તેની રૂપાળી સ્ત્રી સાથે આજે યથેષ્ટ મોજ ઉડાવવી. આમ વિચારી તેઓ બોલ્યા—ચાલ્યા વિના કમાડ પાછળ સંતાઈને ઊભા રહ્યા.

અર્જુનકે મંદિરમાં આવી યક્ષને પ્રણામ કર્યાં. તેની સાથે જ પેલા છ જણા કમાડ પાછળથી નીકળી આવ્યા અને તેને પકડીને મુસ્કેટાટ બાંધી દીધો. ત્યાર બાદ તેની સ્ત્રીને પકડી તેઓ તેની સાથે ફીડા કરવા લાગ્યા.

એ વખતે અર્જુનકને વિચાર આવ્યો કે, 'હું નાનપણથી જ આ મુદ્ગરપાણિ યક્ષની રોજ સવારમાં પૂજા-અર્ચના કરું છું. જો એ યક્ષ સાચા હોત, તો મારી આ વસ્ત્રે થતી તે જોઈ રહ્યા હોત ? માટે આ યક્ષ સાચા નથી, માત્ર લાકડું છે !'

અર્જુનકનો આવે વિચાર જાણી મુહગરપાણિ યક્ષે તરત તેના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને બધાં બંધન તડતડ તોડી નાખી પેલી મોટી ગદા હાથમાં લીધી. પછી તે ગદા વડે પેલા છ પુરુષો અને સાતમી સ્ત્રીને તત્ક્ષણ મારી નાખ્યાં. પછી એ યક્ષના આવેશવાળો તે અર્જુનક માળી રોજ રાજગૃહ નગરની આસપાસ છ પુરુષો અને સાતમી સ્ત્રીને મારતો વિચરવા લાગ્યો.

ત્રેણિક રાજાને આ વાતની ખબર પડતાં તેણે તરત નગરમાં ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે, “કોઈએ લાકડાં, ઘાસ, પાણી, પુષ્પ કે ફળ માટે નગરની બહાર યથેષ્ટ રીતે ન નીકળવું. નહીં તો જ્વનનું જોખમ છે.”

હવે, તે નગરમાં સુદર્શન નામે શેઠ રહેતો હતો. તે શેઠ જૈન મતાનુયાયી શ્રમણોપાસક હતો. તે જીવ શું, અજીવ શું વગેરે ધર્મસિદ્ધાંતોનો જાણકાર હતો; તેને પાપ-પુણ્યનો ખ્યાલ હતો. શાથી પાપકર્મ બંધાય છે, કેવી રીતે તેને ખંખેરી નાખી શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાંથી કઈ શુભ છે કે અશુભ છે, તેમજ જીવનવ્યવહારનાં વિવિધ સાધનો-માંથી કયાં સ્વીકાર્ય કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધું તે સમજતો હતો. જૈન સિદ્ધાંતમાં તે એવો ચુસ્ત હતો કે, દેવ વગેરે આપીને તેને ભભાવે તો પણ તે ચળે નહીં. તેને જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્ણુવેલ તર્વો બાબત શંકા ન હતી, કે તેમાં જણાવેલ આચાર બાબત વિચિકિત્સા નહોતી. તેણે શાસ્ત્ર

૧. આવે પ્રસંગે મૂળમાં એમ હોય છે કે: ‘પોતાના માણસોને કહ્યું કે, આવો ઢંઢેરો પીટો, અને પછી તેમ કર્યાની વરદી મને પાછી વાળો.’

ધ્યયન કરી, તેના અર્થને નિર્ણય કર્યો હતો; તથા જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેહાડ પ્રેમ વ્યાપેલો હોવાથી તે એમ કહેતો કે, ‘આ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ કે પરમાર્થરૂપ છે; બાકી બધું અનર્થરૂપ છે’!

આ અરસામાં ભગવાન મહાવીર તે નગરની બહાર આવી પહોંચ્યા અને ગુણુશીલક ચૈત્યમાં ઊતર્યા. તેમના આવ્યાની વાત ટૂંક સમયમાં આખા નગરમાં ફેલાઈ ગઈ. શ્લોકો વાન કરવા લાગ્યા કે, ભાઈ! એવા સાધુ ભગવંતનું નામ કે ગોત્ર પણ આપણે કાને પડી જાય, તો પણ મોટું ફળ છે, તો પછી તેમની પાસે જઈ, તેમને વંદવાથી અને તેમની સેવા કરવાથી તો કેટલું અધિક પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય? આર્યપુરુષે કહેલ એક પણ આર્ય અને સુધાર્મિક વચન સાંભળવાથી પણ અતિ લાભ થાય છે, તો તેવો ઘણો ઉપદેશ સાંભળવાથી થતા લાભની તો વાત જ શી કરવી?’

પરંતુ અર્જુનકમાળીની ખીકથી કોઈ નગર બહાર જવાની હિંમત કરી શક્યું નહીં. સુદર્શન શેઠના જાણવામાં ભગવાન આવ્યાની વાત આવતાં જ તે તેમનાં દર્શને જવા માટે પોતાનાં માતાપિતાની રજા માગવા ગયો. તેનાં માતા-પિતાએ તેને અર્જુનકમાળીની વાત કહી સંભળાવીને નગર બહાર જઈને ભગવાનનાં દર્શન કરવાનું માંડી વાળવાને ઘણું સમજાવ્યો, પણ તે તો એકનો એ ન થયો. ત્યારે નામનથી અંતે તેમણે તેને જવાની રજા આપી.

સુદર્શન શેઠ નાહી-ઘોઈ શુદ્ધ થઈ, કપડાં પહેરી, ઘેરથી નીકળ્યો, અને નગર બહાર નીકળી, જ્યાં ગુણુશીલક ચૈત્ય હતું તે તરફ આગળ વધવા લાગ્યો. એવામાં પેલા મુદ્ગરપાણિ

યક્ષે તેને જતો દેખ્યો. એટલે તે ગુસ્સે થઈ, પોતાની ગદા વીંજતો વીંજતો તેના તરફ વેગથી આવવાં લાગ્યો.

સુદર્શને તેને આવતો જોઈ, ખીન્યા કે ગભરાયા વિના વસ્ત્ર વડે થોડી ભૂમિ સાફ કરી. પછી દસ આંગળીઓ ભેગી કરી, માથે અંજલી જોડી ભગવાનને વંદન કરતો તે બોલ્યો : ‘અરિહંત ભગવંતો, સિદ્ધો વગેરેને નમસ્કાર. અચળ સ્થાનને પામવાની ઇચ્છાવાળા શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને નમસ્કાર! મેં પહેલાં પણ શ્રમણ ભગવંત મહાવીર પાસે સ્કૂલ હિંસા, સ્કૂલ અસત્ય, તથા સ્કૂલ ચૌર્યાના ત્યાગની અને પોતાની સ્ત્રીથી જ સંતુષ્ટ રહેવાની અને ઇચ્છાઓની મર્યાદા બાંધવાની મરતા સુધીની પ્રતિજ્ઞા લીધી જ છે પરંતુ હવે તો તેમની પાસે સર્વ પ્રકારની હિંસા, જૂઠું, ચૌર્યા, મૈથુન અને પરિગ્રહનો મરતા સુધી ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લઉં છું.^૧ તે ઉપરાંત સર્વ પ્રકારનો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ, કલહ, ખોટું આળ ચડાવવું, ચાડી, નિંદા, અરતિ-રતિ, માયા-મૃષા, અને મિથ્યા સિદ્ધાંતોમાં માન્યતારૂપી શલ્ય-એ તેરનો પણ મરતા સુધી ત્યાગ કરું છું. વળી સર્વ પ્રકારનું ખાન-પાન પણ મરતા લગી તજું છું. આ સંકટમાંથી હું કોઈ કારણે બચી જાઉં, તો મારે આ પ્રતિજ્ઞા પૂરી થયેલી ગણવી, અને ન બચું, તો મરતા સુધી પાળવી.’ આ પ્રમાણે તેણે શરતી પ્રતિજ્ઞા લીધી.

પછી પેલો મુદ્દગરપાણિ યક્ષ પોતાની ગદા હલાવતો હલાવતો સુદર્શન ઉપર ધસી આવ્યો; પરંતુ તેના તેજના

૧. અર્થાત્ પહેલાં ગૃહસ્થનાં અણુવ્રતો લીધાં હતાં; હવે સાધુનાં મહાવ્રતો લે છે.

પ્રભાવથી તેના ઉપર હુમલો ન કરી શક્યો. પછી તે તેના સામું ઊભો રહી, તેની સામે નજર કરી, લાંબો વખત ટગર-ટગર જોઈ રહ્યો. ત્યાર બાદ અર્જુનકનું શરીર છોડી, પોતાની ગદા લઈ પોતાને સ્થાને પાછો ચાલ્યો ગયો. તે ચક્ષુ અર્જુનકના શરીરમાંથી નીકળી જતાં જ, અર્જુનક ધમ દર્ષને જમીન ઉપર ગબડી પડ્યો.

પછી જ્યારે સુદર્શને જાણું કે, હવે જનનું જોખમ નથી, ત્યારે તેણે ખાન-પાન વગેરે તજવાની પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા પૂરી થયેલી જાહેર કરી.

થોડી વારમાં અર્જુનક માળી હોંશમાં આવ્યો, અને ઊડીને ખેઠો થયો. તેણે સુદર્શનને પૂછ્યું : ‘ભાઈ! તું કેણુ છે, અને ક્યાં જાય છે?’

સુદર્શને કહ્યું : ‘હું સુદર્શન નામનો શ્રમણોપાસક છું તથા ગુણશીલક ચૈત્યમાં પધારેલા ભગવાન મહાવીરને વંદન કરવા જઈ છું.’

તે સાંભળી, અર્જુનક પણ ભગવાનનાં દર્શન કરવા સાથે ગયો. ભગવાને તે બંનેને ધર્મોપદેશ કર્યો. પછી સુદર્શન તો પાછો ફર્યો. પણ અર્જુનકે ત્યાં ને ત્યાં જ પાંચ મૂઠીઓ ભરી માથાના વાળ ઉખાડી નાખ્યા, અને ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી.

જે દિવસે તેણે ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી, તે દિવસે જ તેણે નિરંતર છ ટંકનો ઉપવાસ કર્યા કરવાનું વ્રત પણ લીધું. પછી ભિક્ષાનો વખત થતાં તે રાજગૃહ નગરમાં ભિક્ષા માટે ગયો. પરંતુ ત્યાં તો સ્ત્રી-પુરુષ-નાનાં-મોટાં સૌ તેને જોઈને, ‘આણે મારા પિતાને મારી નાખ્યો છે’, ‘આણે મારી માતાને

મારી નાખી છે !’ ‘ આણે મારો ભાઈ-પત્ની-બહેન-પુત્ર-પુત્રી-વહુ કે ખીજાં સગાંસંબંધી મારી નાખ્યાં છે ’ એમ કહી કહીને તેનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યાં, તથા માર-પીટ કરવા લાગ્યાં. પરંતુ તે અર્જુનક સાધુ તો મનથી પણ તે બધાં ઉપર જરા પણ દ્રેષ કર્યા વિના તે બધું યથાયોગ્ય રીતે સહન કરવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ નાનાં-મોટાં સૌ કુળોમાં તે બિક્ષા માટે રખડયા પણ તેમને અન્ન મળ્યું, તો પાણી ન મળ્યું, અને પાણી મળ્યું તો અન્ન ન મળ્યું. પરંતુ અર્જુનક મુનિ તો દીન-વિમનસ્ક-કલુષિત-આકુલ-કે વિષાદયુક્ત બન્યા વિના પૌતાના મનની શાંતિ કાયમ રાખી, જે મળ્યું તે લઈને પાછા આવ્યા, અને ભગવાનને તે બધું બતાવ્યા બાદ તેમની રજાથી, તેમણે તે ભોજનનો ‘ સાપ દરમાં પેસે તે પ્રમાણે ’ (મોંમાં સ્વાદ માટે મમળાવ્યા વિના) આહાર કરી લીધો.

ત્યાર બાદ મહાવીર ભગવાન રાજગૃહમાંથી ચાલ્યા ગયા. અર્જુનક સાધુ તો પોતે લીધેલા તે આકરા તપને છ મહિના સુધી પાળી, અંતે સંક્ષેપ્તના વ્રત સ્વીકારી; પંદર દિવસ ખાનપાનનો ભાગ કરીને મરણ પામ્યા, અને જે વસ્તુ માટે તેમણે સાધુ થઈને આ બધાં આકરાં દુઃખો સહન કર્યાં હતાં, તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થયા.

ટિપ્પણુ

છઠ્ઠા વર્ગમાં બાકીની કથાઓમાંથી કાશ્યપ, ક્ષેમક, ધૃતિધર, કૈલાસ, હરિચંદન, વારત્ત, સુદર્શન, પૂર્ણભદ્ર, સુમનોભદ્ર, સુપ્રતિષ્ઠ અને મેઘની કથાઓ મકાયાની કથા પેઠે જ સમજવી. તે બધાને ગૃહપતિ બાણુવા. તેમની કથાઓમાં જે વિગતોનો ફેર છે, તે આ પ્રમાણે :

કાશ્યપ : રાજગૃહનગર, ત્રેણિક રાજ, ૧૬ વર્ષનું સાધુપણું.

ક્ષેમક : કાકંદીનગરી, ૧૬ વર્ષનું સાધુપણું.

ધૃતિધર : ” ”

કૈલાસ : સાકેતનગર, ૧૨ વર્ષનું સાધુપણું.

હરિચંદન : ” ”

વારત્ત : રાજગૃહનગર, ૧૨ વર્ષનું સાધુપણું.

સુદર્શન : વાણિજ્યગ્રામ, દ્યુતિપલાશક ચૈત્ય, પાંચ વર્ષનું સાધુપણું.

પૂર્ણભદ્ર : ” ”

સુમનોભદ્ર : આવસ્તીનગરી, ઘણાં વર્ષોનું સાધુપણું.

સુપ્રતિષ્ઠ : ” સત્તાવીસ વર્ષનું સાધુપણું.

મેઘ : રાજગૃહનગર, બહુ વર્ષોનું સાધુપણું.

છઠ્ઠા વર્ગની બાકીની કથાઓમાંથી અતિમુક્તકની કથા આગળ વિગતે આપવામાં આવી છે.

અતિમુક્તકની કથા

પોલાસપુર નગરમાં વિજય નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને શ્રીદેવી નામની રાણી હતી, અને અતિમુક્તક નામનો કુમાર હતો. તે બહુ સુકુમાર તથા સ્વરૂપવાન હતો.

એક વખત મહાવીર ભગવાન દરતા દરતા પોલાસપુર આવી પહોંચ્યા અને નગર બહારના શ્રીવણુ નામના ઉદ્યાનમાં ઊતર્યાં. તે વખતે તેમના પદશિષ્ય ઇદ્રભૂતિ ગૌતમ ભિક્ષાકાળે ભિક્ષા માગવા પોલાસપુરમાં ગયા. અતિમુક્તકકુમાર નાહી-ઘોઈ વસ્ત્રાલંકાર પહેરી ઘણાં નાનાંમોટાં બાળકો-છોકરાં સાથે ઇદ્રના મંદિરમાં રમતો હતો. ગૌતમને ત્યાં થઈને જતા જોઈ, અતિમુક્તકકુમાર તેમની પાસે દોડી ગયો અને તેમને પૂછવા લાગ્યો :

‘તમે કોણ છો? અને કેમ દરો છો?’

ત્યારે ભગવાન ગૌતમે તેને કહ્યું : ‘અમે શ્રમણનિર્ગ્રથો બ્રહ્મચારી, તપસ્વી, સાધુ છીએ, અને ભિક્ષા માટે અહીં નાનાં-મોટાં કુળોમાં દરીએ છીએ.’

એ સાંભળી કુમારે કહ્યું, ‘ચાલો, હું તમને ભિક્ષા અપાવું!’ એમ કહી, ગૌતમની આંગળી પકડી, તે તેમને પોતાની માતા શ્રીદેવી પાસે લઈ ગયો. શ્રીદેવી ગૌતમને આવતા દેખી હર્ષિત થઈ ને આસન ઉપરથી ઊભી થઈ. તેણે

તેમને વંદન-પ્રદક્ષિણાદિ કરી, પુષ્કળ ભિક્ષા આપી. ગૌતમ ત્યાંથી જવા લાગ્યા ત્યારે કુમાર તેમને પૂછવા લાગ્યો : ‘તમે ક્યાં રહો છો?’ ગૌતમે જવાબ આપ્યો, ‘હે દેવાનુપ્રિય! મારા ધર્માચાર્ય, ધર્મોપદેશક મહાવીર ભગવાન આ નગરની બહાર શ્રીવણ ઉદ્યાનમાં ઊતર્યા છે; ત્યાં હું રહું છું.’

તે સાંભળી કુમારે કહ્યું : ‘ચાલો હું તેમને વંદન કરવા તમારી સાથે સાથે આવું.’

પછી અતિમુક્તકકુમાર ગૌતમ સાથે ભગવાન મહાવીર પાસે ગયો. ત્યાં જઈ તેણે તેમને પ્રદક્ષિણાદિ કરી નમસ્કાર કર્યાં. ભગવાને તેને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળી તે ઘણો રાજી થયો. તે બોલ્યો : ‘હે દેવાનુપ્રિય! હું મારાં માત-પિતાની રજા લઈ આવું. મારે આપની પાસે દીક્ષા લઈ સાધુ થવું છે.’

પછી અતિમુક્તકકુમાર પોતાનાં માતપિતા પાસે રજા લેવા આવ્યો. ત્યારે તેનાં માતપિતાએ તેને કહ્યું : ‘ભાઈ! તું હજી નાનો છે, તથા આયુસમજી છે. ધર્મ વિષે તું શું જાણે!’

ત્યારે તેણે કહ્યું : ‘હે માતપિતા! હું જે જાણું છું, તે નથી જાણતો, અને જે નથી જાણતો તે જાણું છું!’

તેનાં માતપિતાએ તેને પૂછ્યું : ‘એ કેવી રીતે?’

ત્યારે કુમારે જવાબ આપ્યો : ‘હે માતપિતા! હું એટલું જાણું છું કે, જન્મેલાને અવશ્ય મરવાનું છે; પરંતુ કઈ વેળાએ, ક્યાં, કેવી રીતે, અને કેટલું મોડું મરવાનું છે, તે હું નથી જાણતો. જીવો ક્યાં કર્મો વડે નારક-પશુ-પંખી-દેવ-મનુષ્ય આદિ યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે હું નથી જાણતો; પરંતુ પોતાનાં

જ કર્મો વડે તેઓ તે તે યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેટલું હું જાણું છું. આ પ્રમાણે હે માતપિતા! હું જે જાણું છું, તે નથી જાણ્યો; અને જે નથી જાણ્યો, તે જાણું છું. માટે તમે મને સાધુ થવાની રજા આપો!”

પછી જ્યારે તેનાં માતપિતા તેને ઘણું ઘણું સમજાવ્યા છતાં એકનો એ ન કરી શક્યાં, ત્યારે છેવટે એક દિવસની તેની રાજ્યશ્રી જોવાની શરતે, તેમણે તેને સાધુ થવાની રજા આપવાનું કળ્પલ કર્યું. પછી તેનાં માતપિતાએ ભારે ધામ-ધૂમથી તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો.

ત્યારબાદ અતિમુક્તકે મહાવીર ભગવાન પાસે જઈ દીક્ષા લીધી, તથા ભગવાનના સ્થવિરો પાસે સામાયિકાદિ ક્રિયાઓ વગેરેનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ત્યારબાદ તપ અને સંયમપૂર્વક ઘણાં વર્ષો સુધી સાધુપણું પાળી, ગુણુરત્ન નામનું તપ યથાવિધિ આચરી, તથા અંતે અન્નપાનનો ત્યાગ કરી, વિપુલ પર્વત ઉપર તે મરણ પામ્યો, અને સિદ્ધ-ગુહ-તથા મુક્ત થયો.

ટિપ્પણ

આની પછી છઠ્ઠા વર્ગમાં અલક્ષ રાજની કથા બાકી રહે છે. તેની વિગતો આ પ્રમાણે છે : વારાણસી નગરી-કામમહાવન ચૈત્ય-અલક્ષ રાજ. તે રાજ્યે, 'ભગવાનમહાવીર ફરતા ફરતા જ્ઞે મારી નગરીમાં આવે, અને નગર બહાર કામમહાવનમાં ઊતરે, તેા હું તેમનાં ઉપાસનાદિ કરું,' એવા સંકલ્પ કર્યો હતો. તેનો સંકલ્પ જાણી લઈ મહાવીર વારાણસી નગરીમાં આવી કામમહાવનમાં જ ઊતર્યાં.

રાજ તેમનો ઉપદેશ સાંભળી, પોતાના મોટા પુત્રને ગાદીએ બેસાડી, સાધુ થયો, ૧૧ અંગો ભણ્યો, ધણાં વર્ષ સાધુપણું પાળ્યું, અને અંતે વિપુલ પર્વત ઉપર સિદ્ધ-બુદ્ધ-અને મુક્ત થયો.

૭

સાતમા વર્ગમાં ૧૩ કથાઓ છે. તે બધી રાજગૃહના શ્રેણિક રાજની રાણીઓને લગતી છે. તેમણે ભગવાન મહાવીર પાસે સાધુપણું સ્વીકાર્યું હતું. તેમની કથા પદ્માવતી રાણીની કથા મુજબ સમજ લેવી. બધી રાણીઓ સાધુ થયા બાદ ૧૧ અંગો ભણી અને ૨૦ વર્ષ સાધુપણું પાળી મુક્ત થઈ. તેમનાં નામ : નંદા, નંદવતી, નંદોત્તરા, નાંદિષેણિકા, મરુતા, સુમરુતા, મહામરુતા, મરુદેવા, ભદ્રા, સુભદ્રા, સુન્દતા, સુમના અને ભૂતદંતા.

૮

આઠમા વર્ગમાં પણ શ્રેણિક રાજની રાણીઓની કથા છે. તેમની વિગત જરા જુદી હોવાથી તેમની કથા સવિરતર આગળ આપી છે.

કાલીની કથા

જૂના કાળમાં ચંપા નામે નગરી હતી. તેમાં ટ્રોણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાની કાલીદેવી નામે સાવકી મા હતી.

એક વખત મહાવીર ભગવાન ફરતા ફરતા તે નગરીમાં પધાર્યા. બધા સાથે કાલીદેવી પણ તેમનાં દર્શને ગઈ. ભગવાને સર્વને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે ધર્મોપદેશ સાંભળી કાલીદેવી ઘણી પ્રસન્ન થઈ, સંતોષ પામી, અને જાણે પોતાનું અંતર ભિંચી ગયું હોય, તેવી પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગી. તેણે ભગવાનને વારંવાર નમસ્કાર કરીને કહ્યું :

‘હે ભગવન્ ! તમારું કથન મને ગમ્યું છે, તેમાં મને રુચિ થઈ છે, વિશ્વાસ થયો છે, અને તે પ્રમાણે પુરુષાર્થપૂર્વક પ્રયત્ન કરીને હું અંધનમુક્ત થાઉં એમ ઇચ્છું છું.’

ત્યાર બાદ ભગવાને વિધિપૂર્વક કાલીદેવીને પ્રવચ્ચા આપી તથા તેને આર્યચંદના નામની આર્યાને શિષ્યા તરીકે સોંપી. કાલીદેવી તેમની પાસે સામાયિક વગેરે ક્રિયાઓ તથા અગિયાર અંગગ્રંથો શીખી; તથા ચાર ટંક, છ ટંક, આઠ ટંક, દશ ટંક, બાર ટંક, પંદર ટંક, મહિને વગેરેના ઉપવાસ કરતી વિવિધ તપકર્મો વડે પોતાના આત્માને ભાવિત કરવા લાગી.

એક વખતે તે આર્યવંદના આર્યા પાસે ગઈ, અને તેમને કહ્યું :

‘હે આર્યા! તમે જો પરવાનગી આપો તો હું રત્નાવલી નામનું તપ સ્વીકારવા ઇચ્છું છું.’

આર્યાએ તેની પરવાનગી તેને આપી.

પછી કાલીદેવીએ તે તપ નીચે પ્રમાણે આદ્યું :

પ્રથમ તેણે ચાર ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે સર્વ પ્રકારના રસોયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી છ ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના રસોયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી આઠ ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના રસોયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી દસ ટંકનો ઉપવાસ કર્યાં. તે દરેકને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના રસોયુક્ત ભોજન કર્યાં. પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ કર્યો. તેને અંતે પણ સર્વ પ્રકારના રસોયુક્ત ભોજન કર્યાં.^૧ પછી છ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી દસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી બાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચૌદ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી સોળ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી અઠાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી વીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી બાવીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી રસભોજન — પછી ચોવીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી છવીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી અઠાવીસ ટંકનો — પછી

૧. ત્યાર પછીના ભાગમાં આ ફકરામાં એ આખા વાક્યને માટે માત્ર ‘રસભોજન’ શબ્દ વાપર્યો છે.

રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી
 અત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ટંકનો —
 પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ઉપવાસો છ ટંકના — તે દરેક
 પછી રસભોજન — પછી ચોત્રીસ ટંકનો ઉપવાસ — પછી
 રસભોજન — પછી અત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી
 ત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી અઠ્ઠાવીસ ટંકનો
 — પછી રસભોજન — પછી છઠ્ઠીસ ટંકનો — પછી રસભોજન
 — પછી ચોવીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી આવીસ
 ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી વીસ ટંકનો — પછી
 રસભોજન — પછી અઠાર ટંકનો — પછી રસભોજન —
 પછી સોળ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચૌદ ટંકનો —
 પછી રસભોજન — પછી આર ટંકનો — પછી રસભોજન —
 પછી દશ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો —
 પછી રસભોજન — પછી છ ટંકનો — પછી રસભોજન —
 પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી આઠ ઉપવાસ
 છ ટંકના — તે દરેકને અંતે રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો
 ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી છ ટંકનો ઉપવાસ —
 પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી
 રસભોજન.

રતનાવલી તપની આ પ્રથમ પરિપાટી થઈ. તેમાં
 યથાવિધિ કુલ સમય એક વર્ષ, ત્રણ માસ, અને આવીસ
 રાત્રી-દિવસ જેટલો જાય.

ત્યાર આઠ એ જ ક્રમે આખું તપ બીજી વાર કરવાનું;
 પરંતુ દરેક ઉપવાસને પારણે હવે રસભોજન નહીં કરવાનું,

પરંતુ દહીં — દૂધ વગેરે રસો^૧ વિનાનું જ ભોજન કરવાનું.

પક્ષી એ જ ક્રમે આખું તપ ત્રીજી વાર કરવાનું; પરંતુ દરેક ઉપવાસને પારણે વાસણુ પણુ ન ખરડાય એવી રસહીન વસ્તુઓ (અદ્વેપકૃત) ખાવાની.

પક્ષી એ જ ક્રમે આખું તપ ચોથી વાર કરવાનું. પરંતુ દરેક ઉપવાસને પારણે આયંબિલ કરવાનું. આયંબિલ એટલે કે ઘી આદિ વિનાના નયાં બાફેલા ભાત, દાળ વગેરે પદાર્થો ખાવા તે.

આ પ્રમાણે કાલી આર્યાએ આખું રત્નાવલી તપ પાંચ વર્ષ, એ માસ, અને અઠાવીસ દિવસમાં થઈને યથાવિધિ પૂરું કર્યું. ત્યાર બાદ આર્યાવંદના આર્યા પાસે જઈ તેમને વંદન-નમસ્કાર કર્યા. ત્યાર બાદ તે ચાર ટંક, છ ટંક વગેરે સામાન્ય ઉપવાસો-રૂપી વિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને ભાવિત કરતી રહેવા લાગી.

આ બધાં મોટાં તપો વડે તેમનું શરીર બહુ કૃશ થઈ ગયું. તેમના શરીર ઉપર નયાં નાડીઓનાં જળાં દેખાવા લાગ્યાં. એ પ્રમાણે શરીરને બહુ જ નબળું પડી ગયેલું જોતાં તેમણે મારણાંતિક સંલેખનાત્રત દ્વારા અન્ન-પાનનો સદંતર ત્યાગ કરી, એક મહિનાને અંતે પ્રાણત્યાગ કર્યો; અને જે વસ્તુ માટે આ બધી કઠોર તપશ્ચર્યા આદરી હતી, તે વસ્તુ છેવટના શ્વાસોચ્છ્વાસ વખતે પ્રાપ્ત કરી. તેમનો સાખ્વીપણુનો કુલ સમય આઠ વર્ષનો હતો.

૧. મૂળમાં તેમને માટે વિકૃતિ શબ્દ છે. અર્થાત્ એવા પદાર્થો જે બહુ વાર રહે તો વિકૃતિ પામે છે. જેકે ‘વિકૃતિકારક રસો’ એવો અર્થ પણુ લેવાય. વિકૃતિમાં મહાવિકૃતિ ગણાતાં મધ, દૂધ, માખણુ અને નશાબાજ પીણાંનો તથા દૂધ, ઘી, તેલ, ગોળની રાખ અને મીઠાઈનો પણુ સમાવેશ થાય છે.

ટિપ્પણી

આ આઠમા વગમાં કુલ દશ કથાઓ છે. તમના નામ કાલી, સુકાલી, મહાકાલી, કૃષ્ણા, સુકૃષ્ણા, મહાકૃષ્ણા, વીરકૃષ્ણા, રામકૃષ્ણા, પિતૃસેનકૃષ્ણા, મહાસેનકૃષ્ણા.

તેમાં સુકાલીની કથા, કાલીની કથાની જેમ જ ન્તલુવી. તે પલુ શ્રેણિક રાબની બાર્યા, અને કોણિક રાબની સાવકી મા થાય. માત્ર તે રત્નાવલી તપને બદલે કનકાવલી તપ કરે. રત્નાવલીમાં ને કનકાવલીમાં ફેર એટલો કે, જ્યાં રત્નાવલીમાં ત્રણ (નાગરી અક્ષરમાં મૂકેલાં) સ્થળે છ છ ટંકના ઉપવાસ છે, ત્યાં કનકાવલીમાં આઠ આઠ ટંકના ઉપવાસ ગણવા. પ્રથમ પરિપાટીમાં કુલ સમય એક વર્ષ, પાંચ માસ, અને બાર રાત્રી-દિવસ થાય. ચારે પરિપાટીઓમાં મળીને પાંચ વર્ષ, નવ માસ, અને અઠાર દિવસ થાય. સુકાલીનો સાધ્વીપણાનો કાળ નવ વર્ષનો ન્તલુવો.

મહાકાલીની કથા પલુ કાલીની જેમ ન્તલુવી. પરંતુ તેના તપનું નામ 'ક્ષુદ્ર-સિંહ-નિષ્ક્રીડિત' ન્તલુવું. અર્થાત્ સિંહ જેમ આગળ એક પગલું ભરે, અને પાછળના પગલા ઉપર ફરી નબર કરી લે છે, તેમ આ તપમાં પલુ ફરેક આગળને પગલે, તેની પાછળનું તપ ફરી કરી લેવાનું હોય છે. જેમકે પ્રથમ ચાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી 'છ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી પાછો છ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી દશ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી પાછો આઠ ટંકનો ઉપવાસ —

પછી રસભોજન . . . . એમ ચાલતાં ચાલતાં — વીસ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી અઢાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — (હવે અહીંથી પાછા વળવાનું) — પછી વીસ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી સોળ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી અઢાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી ચૌદ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી સોળ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી બાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી ચૌદ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી દશ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી બાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી દશ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી છ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી છ ટંકનો ઉપવાસ — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ.

એ પ્રમાણે રસભોજનનું પારણું, વિકૃતિરહિત પારણું, અલેપ-કૃતનું પારણું, અને આયંબિલનું પારણું — એવાં ચાર પ્રકારનાં પારણાંવાળી ચાર પરિપાટીઓ ગણવી. એક પરિપાટીમાં છ મહિના, સાત દિવસનો સમય ન્તય ચારે પરિપાટી મળીને બે વર્ષ, અને અઠ્ઠાવીસ દિવસ થાય.

કૃષ્ણાની કથામાં ‘મહા - સિંહ - નિષ્ક્રીડિત’ તપ ન્તણું. તે તપ પણ ‘ક્ષુદ્ર-સિંહ-નિષ્ક્રીડિત’ની જેમ જ શરૂ થઈને આગળ વધે. પણ વધતું વધતું ચોત્રીસ ટંકના ઉપવાસ સુધી પહોંચ્યા બાદ પાછું વળે. એક પરિપાટીમાં એક વર્ષ, છ માસ અને અઢાર દિવસ થાય. ચારે પરિપાટી મળીને છ વર્ષ, બે માસ, અને બાર રાત્રી-દિવસ નેટલો સમય થાય.

સુકૃષ્ણાની કથામાં તપનું નામ ‘સપ્તસપ્તમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા’ ન્તણું. પ્રથમ સપ્તકમાં રોજ અન્નની એક દત્તિ, અને પાનની એક

દત્તિ સ્વીકારે. બીજા સમક્રમાં રોજ અન્નની બે અને પાનની બે દત્તિ સ્વીકારે. એમ ત્રીજા સમક્રમાં રોજ ત્રણ - ત્રણ, ચોથામાં રોજ ચાર - ચાર, પાંચમાં રોજ પાંચ - પાંચ, છઠ્ઠામાં રોજ છ - છ, અને સાતમાં રોજ સાત - સાત દત્તિઓ સ્વીકારે. એમ કુલ ૪૯ રાત્રી-દિવસ થાય; અને ભિક્ષા ૧૯૯ વાર લેવાય.

આ તપ પૂરું થયા બાદ 'અષ્ટાષ્ટમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે. ઉપર જ્યાં સાત - સાત દિવસનાં સાત સમક્રો હતાં, ત્યાં આઠ - આઠ દિવસનાં આઠ અષ્ટકો ગણવાં. બાકીનો વિધિ તે મુજબ. કુલ ૬૪ રાત્રી-દિવસ થાય, અને ભિક્ષા ૨૮૮ વાર લેવાય.

પછી 'નવનવમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે. તેમાં નવ - નવ દિવસનાં નવ ન્દમખાં હોય. કુલ રાત્રી-દિવસ ૮૧ થાય, અને ભિક્ષા ૪૦૫ વાર લેવાય.

બાદ 'દશદશમિકા ભિક્ષુપ્રતિમા' તપ સ્વીકારે; તેમાં દશ-દશનાં દશ ન્દમખાં ગણવાં. કુલ રાત્રીદિવસ ૧૦૦ થાય અને, ભિક્ષા ૫૫૦ વાર લેવાય.

મહાકૃષ્ણાની કથામાં 'ક્ષુદ્રસર્વતોભદ્ર' તપ ગણવું. આ તપનો નકશો આ પ્રમાણે છે.

૧	૨	૩	૪	૫
૩	૪	૫	૧	૨
૫	૧	૨	૩	૪
૨	૩	૪	૫	૧
૪	૫	૧	૨	૩

તેમાં એકનો આંકડો છે, ત્યાં ચાર ટંકનો ઉપવાસ સમજવો; બેનો છે ત્યાં છ ટંકનો, ૩ નો છે ત્યાં આઠ ટંકનો, ૪ નો છે ત્યાં દશ ટંકનો, અને પાંચનો છે ત્યાં બાર ટંકનો ઉપવાસ ગણવો. પહેલી લીટી ડાબી બાજુથી શરૂ થાય. અને ડાબી બાજુ પાંચ સુધી પહોંચે. પછી બીજી લીટી ૩ થી શરૂ થઈ ૨ સુધી પહોંચે,

એ પ્રમાણે દરેક લીટી ગણવી. પહેલી પરિપાટીમાં દરેક ઉપવાસ આઠ રસભોજન સમજવું; બીજી પરિપાટીમાં વિકૃતિરહિત, ત્રીજીમાં અકૃતલેપ, અને ચોથીમાં આયંબિલ.

એક પરિપાટી ત્રણ માસ, અને દશ દિવસમાં પૂરી થાય. ચારે પરિપાટી મળીને કુલ સમય એક વર્ષ, એક મહિના, અને દશ દિવસનો થાય.

વીરકૃષ્ણાની કથામાં 'મહાસર્વતોભદ્ર' તપ સમજવું. તેનો નકશો આ પ્રમાણે છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
૪	૫	૬	૭	૧	૨	૩
૭	૧	૨	૩	૪	૫	૬
૩	૪	૫	૬	૭	૧	૨
૬	૭	૧	૨	૩	૪	૫
૨	૩	૪	૫	૬	૭	૧
૫	૬	૭	૧	૨	૩	૪

આ આંકડાની સમજ પણ ઉપર ક્ષુદ્રસર્વતોભદ્ર પ્રમાણે સમજ લેવી. માત્ર ૬ નો આંકડો એટલે ૧૪ ટંકનો ઉપવાસ, અને સાતનો આંકડો એટલે સોળ ટંકનો ઉપવાસ એટલું અહીં વધારે છે.

એક પરિપાટી આઠ મહિના અને પાંચ દિવસે પૂરી થાય. ચારે પરિપાટીઓ બે વર્ષ, આઠ માસ, અને વીસ દિવસે પૂરી થાય.

રામકૃષ્ણાની કથામાં 'ભદ્રોત્તરપ્રતિમા' નામનું તપ જણવું. તેનો નકશો આ પ્રમાણે છે :

૫	૬	૭	૮	૯
૭	૮	૯	૫	૬
૯	૫	૬	૭	૮
૬	૭	૮	૯	૫
૮	૯	૫	૬	૭

અહીં પાંચ એટલે બાર ટંકનો ઉપવાસ સમજવો, છ એટલે ૧૪ ટંકનો, સાત એટલે ૧૬ ટંકનો, આઠ એટલે અઠાર ટંકનો, અને નવ એટલે વીસ ટંકનો.

બાકી બધું ઉપર મુજબ. પ્રથમ પરિપાટીમાં છ મહિના અને વીસ દિવસનો સમય જાય. ચારેય પરિપાટી મળીને કુલ સમય બે વર્ષ, બે માસ અને વીસ દિવસનો થાય.

પિતૃસેનકૃષ્ણાની કથામાં 'મુક્તાવલી' તપ જાણવું. આ તપમાં પ્રથમ ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે, પછી રસભોજન કરે — પછી છ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી આઠ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી દશ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી પાછો ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — ..... એમ ડર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન.

આમ અહીં સુધી આબ્યા બાદ અવળે ક્રમે પાછા ફરવું. [અર્થાત્ — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ચાર ટંકનો — પછી રસભોજન — પછી ત્રીસ ટંકનો . . . . એ પ્રમાણે છેવટે ચાર ટંકે આવી પૂરું થાય.

એક પરિપાટીમાં ૧૧ મહિના અને પંદર દિવસો થાય^૧ ચારે મળીને ત્રણ વર્ષ અને દશ મહિના થાય. ૨

૧. જોકે હિસાબે તો ૧૧ માસ અને તેર દિવસ થાય. બે દિવસ વધારાના શી રીતે આબ્યા તે સમજવું નથી, એમ અભયદેવે ચોતે જ નોંધે છે.

૨. હિસાબે તો ત્રણ વર્ષ, ૯ માસ અને ૨૨ દિવસ થાય. ઉપર આઠ દિવસ વધારે આપ્યા છે; તેની બાબતમાં પણ ઉપરની નોંધની પેઠે સમજવું.

મહાસેનકૃષ્ણાની કથામાં 'આયંબિલ વર્ધમાન' 'આચાર્ય વર્ધમાન' તપ સમજવું. તે આ પ્રમાણે :

પ્રથમ એક આયંબિલ કરે, પછી ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે — પછી બે આયંબિલ કરે — પછી પાછો ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે — પછી ત્રણ આયંબિલ કરે — પછી પાછો ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે — એમ એકએક આયંબિલ વધતાં વધતાં — સો આયંબિલ કરે — પછી પાછો ચાર ટંકનો ઉપવાસ કરે.

તેમાં કુલ ૧૪ વર્ષ, ૩ માસ, અને ૨૦ રાત્રી-દિવસ સમય ન્વય. તેનો સાધ્વીપણાનો કાળ ૧૭ વર્ષનો જાણવો.

કાલીથી માંડીને મહાસેનકૃષ્ણા સુધીની શ્રેણિકરાનની રાણીઓનો સાધ્વીપણાનો કાળ આ પ્રમાણે જાણવો.

પહેલી (કાલી)નો આઠ વર્ષનો, બીજી (સુકાલી)નો નવ વર્ષનો એમ એક એક રાણી દીઠ એક એક વર્ષ વધતાં વધતાં અંતે દશમી (મહાસેનકૃષ્ણા) નો ૧૭ વર્ષનો.

અંતિમ વચન

આ સૂત્રમાં કુલ આઠ વર્ગો છે. રોજનો એક વર્ગ એ હિસાબે આ સૂત્ર આઠ દિવસમાં પૂરું કરાય છે.

સૂચિ

- અક્ષોભ ૧૩૦
 અગ્નિકુમાર ૧૪૯
 અચલ ૧૩૦
 અચ્યુતકલ્પ ૧૦૨
 અર્જુન (રાભ) ૯૩
 અર્જુનક ૧૫૫ ઇ૦
 આણુપ્રત ૮૨
 અચલ ૧૩૦
 અનિચસેણુ ૧૩૦
 અણુતસેણુ ૧૩૦
 અણાદિટ્ટી ૧૩૦, ૧૪૬
 અણિહયરિણી ૧૩૦.
 અણીયસ ૧૩૦
 અતિથિસંવિભાગપ્રત ૮૩
 અતિમુક્તક ૧૩૩
 અથર્વવેદ ૪૫
 અદીનશત્રુ ૭૯, ૮૬
 અનર્થદંડવિરતિપ્રત ૮૩
 અનંગસેના ૧૨૪
 અનિરુદ્ધ ૧૪૬
 અનુત્તર (વિમાન-લોક) ૯૧, ૯૨, ૧૧૮
 અપરાન્જિત ૧૦૩
 અપૂર્વકરણુ (ગુણુરથાન) ૧૪૨
 અપ્રતિહત રાભ ૯૩
 અભગ્રસેન ૩૧, ૩૫
 અભયકુમાર ૧૦૩
 અભિયંદ્ર ૧૩૦
 અરિષ્ટનેમિ ૧૨૫ ઇ૦, ૧૩૦, ૧૩૧
 ઇ૦, ૧૪૭ ઇ૦
 અલકાપુરી ૧૨૩
 અહંદંતા ૯૩
 અંભૂ ૭૩, ૭૪
 અંગ (અગિયાર) ૯૦, ૯૯, ૧૨૬,
 ૧૫૨ (જુઓ સામાયિક)
- આનતકલ્પ ૯૧
 આયુર્વેદ (અષ્ટાંગ) ૫૫
 આરણુ કલ્પ ૯૧, ૧૦૨
 આલંકારિક (હળમ) જુઓ ચિત્ર
 આંગેલ ૧૨૭
- ઇંજુકાર નગર ૯૨
 ઇસિદાસ ૧૧૯
 ઇદ્ર ૪
 ઇદ્રદત રાભ ૭૩; -સાધુ ૯૩
 ઇદ્રપુર ૨૯, ૭૩
 ઇદ્રભૂતિ (ગૌતમ) ૫, ૨૦, ૩૨, ૪૧,
 ૪૫, ૪૮, ૫૩, ૬૦, ૬૫, ૭૩, ૮૩,
 ૧૧૭
- ઉગ્રસેન ૧૨૪

उन्निअतक १६, २६, ४३
 उत्सर्पिणी १५०
 उत्सव (दश द्विवसनो) ३८, ८०
 उदयन ४५, ४६
 उदित (रान) ३४
 उद्यानयात्रा ४
 उपनलि १४६
 उपभोगपरिभोगपरिभाष्यप्रत ८२
 उवयादी १०३
 उभरदत्त ५३, ५८; -यक्ष ५७
 ऋग्वेद ४४, १३७
 ऋषभदत्त ६२
 ओकादि ६
 ऊनकरथ रान ५५
 ऊल्प (भार) ६२
 ऊवा (भोतेर) १८, १६, ८०, ६८
 काकंदीनगरी १०४
 कामध्वन १६, २७
 कायोत्सर्ग १२६
 काश्यप (छन्नम) १३६
 कांपिदय १३०
 किंकर्भ १५४
 कुभेर ४, १२३, १३१
 कृष्टमाह २३
 कृष्टागार ३८, ६७
 कृपक १३०, १४६
 कृष्ण १२३ ध०, १३५ ध०, १४६,
 १४७ ध०, १५४
 कृष्णश्री ६५, ६७

कृष्णाहेवी ६३
 कोपगृह ६६
 कोसंभवन १४६
 कौशांभी ४४, ४६, ६३
 जेट ६
 गज १३०
 गजसुकुमार १३१ ध०
 गंगदत्त ५३, ५६
 गंगापुर ७२
 गंभीर १३०
 गांधारी १५४
 गिरियात्रा ४
 गुणुरत्नसंवत्सर (तप) ६६
 १२८, १५४
 गुणुप्रत ८३
 गुणुशीलक्यैत्य १५८
 गुणुस्थान (योद) १४२
 गुहदंत १०३
 गोत्रास २५
 गोहोहासन १२७
 गोभंडप २३-५
 गौतम (धद्रभूति) न्युओ धद्रभूति
 गौतमकुमार १२३ ध०
 गौरी १५४
 ग्रैवेयक (नव) ६२, १०२
 अतुर्विंशतिस्तव १२६
 'यंदनपादप' (उद्यान) ४
 यंदिमा ११६
 यंद्रलोक १०२

यंपानगरी ३०, ६३
 चित्र (छलम) ४८, ५१
 येहल्ल्या १०३ १५५
 छगलपुर ४१
 जयंत १०३
 जराकुमार १५०
 जंभुद्वीप ६, २६, ३०, ४१
 जलि १४६, १४८
 जली ११८; -कुमार ६७, १०३
 जंभवती १४६, १५४
 जितशत्रुराज ४५, ६३, १०४,
 १०६, ११६, १३०
 जिनहास ६३
 जिनमार्ग १०८
 जन्मवती ६३
 तिमिच्छानगरी ६३
 इत ६५, ६७; -राज ६३
 इति १२७
 इशांड (इश) १२३
 इरुक १३०, १४६
 द्विग्विरतिप्रत ८२
 द्विंय (पांय) ८५
 द्वीहंत १०३
 द्वीहसेणु १०३
 दुम १०३
 दुमसेणु १०३
 दुसुंभ १३०, १४६
 दुर्योधन ४६
 ददनेभि १४६

देव (चार प्रकार) १२५
 देवकी १३२ ४०
 देवदत्ता ६५, ६८
 देवसेणु १३०
 देशविरतिप्रत ८३
 देशीभाषा (अदार) २०
 द्वारका, द्वारवती, द्वारिका १२३ ४०,
 १३०, १३१ ४०, १४६, १४७
 ४०, -नो नाश १४७-८
 द्वैपायन १४७, १४६
 धनदेव ७३, ७४
 धनपति (राज) ६; -कुमार ६३
 धनपाल (राज) ६३
 धनावळ (राज) ६२
 धन्य १०४ ४०, ११६
 धनवंतरि ५५, ५८
 धरणु १३०
 धर्मधोष ८४, ६३
 धर्मदुयि ६३
 धर्मवीर्य ६३
 धर्मसिंह ६३
 धारिणी ६५, ७६, ८६, ६७,
 १०३, १३०, १४६
 नलकुण्णर १३१, १३३, १३५
 नंदनवन १२३
 नंदा १०३
 नंदिपुर ६१
 नंदिवर्धन ४८, ५१
 नाग ४, १३०, १३२, १३४

नागदत्त ६३
 निलुथ (वेपारी) ३४
 थन्नावती ४४, ४७, १४७ छ०
 थन्नासन १२८
 पाठविष'ड (नगर) ५३
 पांडु १४६
 पांडुमधुरा १४६
 पिट्टिकमा ११६
 पुण्डुसेलु १०३
 पुरिमताल नगर ३१, ३४
 पुरिससेलु १०३
 पुरुषसेन १४६, १४८
 पुष्पकर'डक उद्यान ८१
 पुष्पदंत ६२
 पुष्यनंहि ६५, ६८ छ०
 पु'डरीकिली नगरी ६२
 पु'ड्रदेश १५०
 पूरलु १३०
 पूर्व (चौद) १११
 पृथिवीश्री ७३
 पेढालपुत्त ११६
 पेह्लय ११६
 पोट्टिकव ११६
 पोलासपुर १३३
 पौषधशाणा १३६
 पौषधोपवास व्रत ८३, ८७
 प्रतिकमलु १०१, १२६
 प्रतिमाव्रत १२६, १४०, १५४
 प्रत्याभ्यान १२६
 प्रद्युम्न १२३, १४६, १४८

प्रसेनजित १३०
 प्रियय'द्र रानल ६३
 प्रियसेन २६
 प्रिय'गू ७३, ७४
 प्रीतिदान ८०, १२५

जल (रानल) ६३
 जलहेव १२३, १४६
 जलराम १४६
 जलश्री ६२
 जलुभिन्नापुत्र ४०
 ज'धुमती १५५ छ०
 ज'धुश्री ४८, ५१
 जुद्धि (यतुर्विध) ६३
 जुद्धरपतिदत्त ४५, ४६
 ब्रह्मलोक ६१

लदिलपुर १३०, १३२, १३४
 लद्रेन'हिकुमार ६२, ६३
 लद्रा ४१, ४२, ६३, १०४ छ०, ११६
 लरतभ'ड, लारतक्षेत्र, लारतवर्ष'
 ६, १५, २३, २६, ३०, ४५, ४६,
 ५५, ६१, ६५, ७३, ८४, १२४, १३३

लीम २३

लकायी १५४
 लड'ज १०
 लल्लिययिका नगरी ६३
 लल्लिपुर ६३
 लधुरा ४८, ५१
 लध्यमिका नगरी ६३
 लयालि १०३, १४६, १४८

महयंद्र कुमार ६३
 महसेन १२३
 महाकाल (रमशान) १४०-१
 महाघोष नगर ६३
 महायंद्र (रान्) ४१
 महादुमसेलु १०३
 महापुर ६३
 महाप्रतिभा १४० (लुओ प्रतिभा)
 महाभल रान् ३१, ३६; -कुमार ६३
 महाविहेळ १७, ३०, ४०, ४४, ४७,
 ५२, ५६, ६४, ७२, ७५, ६१, ६२,
 १०२, ११८, ११६
 महावीर ३, ७, २०, ३२, ४१, ४५,
 ४८, ५३, ६०, ६५, ७३, ८१, ६८,
 १०४, ११६, १५४
 महासीढसेलु १०३
 महासेलु १०३
 महाशुककल्प ६१
 महासेनरान् ६५
 महेश्वरहत ४५
 भाड'णिह १०
 भारलुांतिक संक्षेपना ६०, १०१,
 ११८, १२८
 भित्र (रान्) २७, ६१, ६३
 भित्रनांदि रान् ६३
 मुद्गरपालि १५४, १५५ ६०
 मूलहता १५४
 मूलश्री १५४
 मृगात्राम ३, १३
 मृगादेवी ३, १३

मृगावती ४५
 मेधरथ रान् ६३
 यक्ष ४ (लुओ ङंभरहत, मुद्गर-
 पालि, शौरिक)
 यक्षिणी आर्या १५२
 यल्लुवेह ४५
 युगभाळु ६२
 युधिष्ठिर १४६
 रक्तवती ६३
 रत्नप्रभा १२, १५, २६, ४०, ४४,
 ४७, ५२, ५६, ६३, ७२, ७४
 रान्मूळ नगर ४४, ६७, १०३, ११७,
 ११६, १५४, १५५
 रामपुत ११६
 राष्ट्रकूट ६
 रुकिमणी १४६, १५४
 रुद्र ४
 रुग्णिणी १२४ (लुओ रुकिमणी)
 रोग (सोण) १०-१, ५८
 रोहीतक नगर ६५, ६७
 रैवतक पर्वत १२३
 लक्षणा १५४
 लहंहत १०३
 ललिता (सोनेरी टाणी) १५६
 लवलुसमुद्र २६, ४३
 वरहत ६३
 वरसेना ६३
 वर्धमानपुर ७३, ७४

વસુદંતા
 વસુદેવ ૧૩૦, ૧૩૨
 વંદન (આવશ્યક) ૧૨૬
 વાણિજ્યશ્રામ ૧૬, ૨૭, ૧૧૬
 મારાણસી ૪૦, ૪૪
 વારિસેણુ ૧૦૩
 વારિષેણુ ૧૪૬, ૧૪૮
 વાલુકાપ્રભા ૧૫૦
 વાસવદત્ત ૬૩
 (?) વાસુદેવ ૧૪૬
 વિજય (અનુત્તર વિમાન) ૧૦૨,
 ૧૦૩; -કુમાર ૬૨; -ચોર
 ૩૧, ૩૪; -રાજ ૩, ૧૩
 વિજયપુર ૫૫, ૬૩
 વિજયમિત્ર રાજ ૭૩, ૭૪; -સાર્થ-
 વાહ ૨૦, ૨૫
 વિજયવર્ધમાન શહેર ૯
 વિપુલ પર્વત ૧૦૧, ૧૧૮, ૧૫૪
 વિમલવાહન રાજ ૬૩
 વિખણુ ૧૩૦
 વીરકૃષ્ણમિત્ર રાજ ૬૨
 વીરપુર ૬૨
 વીરાસન ૧૦૦, ૧૨૪, ૧૨૭
 વૃષભપુર ૬૨
 વેહલ ૧૦૩, ૧૧૬
 વેહાયસ ૧૦૩
 વૈજયંત ૧૦૩
 વૈતાલ્ય પર્વત ૧૫, ૨૬
 વૈદર્ભી ૧૪૬
 વૈશ્રમણુ ૧૩૧

વૈશ્રમણુકુમાર ૬૩
 વૈશ્રમણુદત્ત રાજ ૬૫, ૬૮
 વૈશ્રમણુભદ્ર ૬૩
 શકટ ૪૧, ૪૨, ૪૪
 શતદ્વાર નગર ૯, ૬૩, ૧૫૦
 શતાનીક રાજ ૪૫, ૪૬
 શત્રુંજય પર્વત ૧૨૮, ૧૩૦, ૧૪૬
 શાલાટવી ૩૧, ૩૪
 શિક્ષાત્રત ૮૨, ૮૩
 શિવ ૪
 શિવા ૧૪૬
 શૌરિક ચક્ષ ૬૨; -રાજ ૬૦
 શૌરિકદત્ત ૬૦, ૬૨
 શૌરિકપુર ૬૦
 શ્યામા ૬૬
 શ્રીકાન્તા ૬૩
 શ્રીદ ૬૧
 શ્રીદામરાજ ૪૮, ૫૧
 શ્રીદેવી ૨૭, ૭૦ ૬૨, ૬૩
 શ્રેણિક ૬૭, ૧૦૩, ૧૧૭, ૧૫૫
 ષણ્ણિક ૪૨
 સ્વતુસેણુ ૧૩૦
 સત્યનેમિ ૧૪૬
 સત્યભામા ૧૫૪
 સનકુમાર કલ્પ ૬૦
 સમુદ્ર ૧૩૦
 સમુદ્રદત્ત ૬૦, ૬૨
 સમુદ્રદત્તા ૬૦, ૬૨
 સમુદ્રવિજય (દશાહ) ૧૨૩, ૧૪૬

सरस्वती राणी ६२
 सर्वतोभद्र नगर ४५, ७५
 सर्वार्थसिद्ध (विमान) ६१, १०३,
 ११८, ११६
 संभूतविजय ६३
 साकेत नगर ६३, ११६
 सागर १३०; -वर्ष १२
 सागरदत्त ५३, ५६
 साक्षात् नगरी ४१
 सामवेद ४५
 सामयिकादि अंग ६०, ११३;
 -क्रियाओ १२६, १५२; -पूर्व
 १११; -प्रत ८३
 सारण १७०
 सांभ १२३, १४६, १५४
 सिद्धार्थ रान ५३
 सिद्धगिरि रान ४१
 सिद्धपुर ४६
 सिद्धरथ रान ४६
 सिद्धसेन ६५
 सीढ १०३
 सीढसेण १०३
 सुकृष्णादेवी ६३
 सुधाप नगर ६३
 सुनतकुमार ६२
 सुदत्त ८४
 सुदर्शन १५७
 सुदर्शना ४१, ४३, ४४
 सुधर्मा ६३
 सुधर्मा १०३

सुनक्षत्र ११६
 सुनंद (रान) २३, २५
 सुप्रतिष्ठ (पुर, नगर) १७, ६५
 सुषंधु ४८
 सुषाण्ड ७६
 सुषद्र ४१, ४२
 सुषद्रा २०, २५, ६३
 सुमुष ८४, १३०, १४६
 सुलसा १३०, १३२
 सुवासव ६३
 सुषेण ४१, ४३
 सुसीमा १५४
 सोमदत्त ४५, ४६
 सोमा १३७ ४०
 सोमिल १३७ ४०
 सौगंधिका नगरी ६३
 सौधर्मा ६६५ १७, ३०, ४०, ४४, ४७,
 ५२, ५६, ६४, ७२, ७५, ६०
 स्कंद ४
 स्कंदश्री ३४
 स्तिमित १३०
 स्वप्न ७६, ६७ ४०
 ङंसलक्षण (वस्त्र) १३६
 ङरिण्णमेसि १३४, १३६
 ङल १०३
 ङस्तिनापुर २३, ४७, ५२, ५६, ६३,
 ८४, ११६
 ङस्तिश्रीधर्मा नगर ७६, ८१, ८६, ८८
 ङिभवत १३०

शुद्धि

पान	लीटी	अशुद्ध	शुद्ध
५	६	ईद्रभूति नामना	ईद्रभूति (गौतम) नामना
६०	२	अगियार अंगोतुं	साभायिक आदि अगियार अंगोतुं
६२	२४	पूर्वाभवनी	पूर्वाभवनी
६३	२	अध्याय	अध्ययन
६३	७	जिनदासपुत्र	जिनदास पुत्र
१४६	६	वासुदेव	वसुदेव (?)

